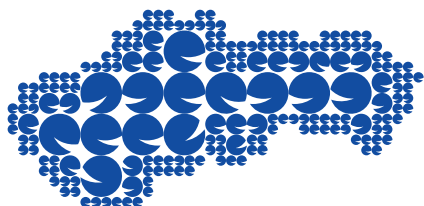

SLOVENSKÁ REČ

81 • 2016 • 3 – 4

**ČASOPIS PRE VÝSKUM SLOVENSKEHO JAZYKA
ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SAV**

SLOVENSKÁ REČ

Časopis pre výskum slovenského jazyka.
Založený v roku 1932. Vydáva Jazykovedný
ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

SLOVAK SPEECH

Journal for the Slovak Language Research.
Founded in 1932. Published by Ľudovít Štúr
Institute of Linguistics,
The Slovak Academy of Sciences

HLAVNÝ REDAKTOR VÝKONNÁ REDAKTORKA REDAKČNÁ RADA

Slavomír Ondrejovič
Jana Wachtarczyková

EDITOR-IN-CHIEF EXECUTIVE EDITOR EDITORIAL BOARD

Ján Bosák (Bratislava), Klára Buzássyová (Bratislava), Juraj Dolník (Bratislava), Ľubomír Ďurovič (Lund – Švédsko), Miroslav Dudok (Bratislava), Ján Findra (Banská Bystrica), Siniša Habijanec (Záhreb – Chorvátsko), Björn Hansen (Regensburg – Nemecko), Milan Harvalík (Praha), Martina Ivanová (Prešov), Ľubomír Kralčák (Nitra), Mark Lauersdorf (Kentucky – USA), Milan Majtán (Bratislava), Martin Ološtiak (Prešov), Oľga Orgoňová (Bratislava), Ján Sabol (Košice), Daniela Slančová (Prešov), Pavol Žigo (Bratislava)

REDAKTORKA ANGLICKÝCH TEXTOV TECHNICKÝ REDAKTOR

Júlia Behýlová
Vladimír Radik

ENGLISH LANGUAGE EDITOR LAY OUT

Časopis je citovaný v databázach

Scopus (Elsevier), Linguistic Bibliography/Bibliographie Linguistique (Brill), The Year's Work in Modern Language Studies, Central European Journal of Social Sciences and Humanities, Bibliografia Językoznawstwa Slawistycznego, Naviga (Softweco), ProQuest – Linguistics & Language Behavior Abstract (LLBA), Summon (Serials Solutions/ProQuest), WorldCat (OCLC)

Indexed in databases

Periodicita

Vychádza 6 čísel 3-krát ročne

Periodicity

Published 6 issues, 3 times per year

Adresa redakcie

811 01 Bratislava, Panská 26, Slovensko,
tel. +421-2-54431756, e-mail: slovenska.rec@juls.savba.sk, www.juls.savba.sk

Address of editor's office

Elektronická verzia časopisu je dostupná na

The electronic version of journal is available at
<http://www.juls.savba.sk/ediela/sr/>

Informácie o predplatnom podáva a objednávky prijíma redakcia

Subscription information and booking are received by editor's office

Výhradný distribútor na Slovensku

SAP – Slovak Academic Press s. r. o., Bazová 2, 821 08 Bratislava.
E-mail: sap@sappress.sk, www.sappress.sk. Registračné číslo 7089.

Distributed in Slovak Republic by

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje

SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia,
tel.: +421-2-63839472, fax: +421-2-63839485, e-mail: info@slovart-gtg.sk.

Foreign orders executed by

Časopis je v predaji v kníhkupectve Veda

Štefánikova č. 3, Bratislava

The journal available at Veda bookshop

Návrh a grafické spracovanie obálky

Jana Wachtarczyková, Martina Cebecauerová

Design and cover design graphic processing by

ISSN 0037-6981 (tlačená verzia)

EV 3695/09

ISSN 1338-4279 (verzia online)

Ičo vydavateľa 00167 088

ŠTÚDIE A ČLÁNKY / STUDIES AND ARTICLES

- 127-146 **Výskum viacslovných pomenovaní v slovakistike. Časť I.**
Research on Multiword Expressions in Slovak Linguistics. Part I.
Martin Ološtiak
- 147-159 **Vyrovňovanie sa s nárečovou inakosťou na príklade preferenčných interpretačných reakcií používateľov nárečí s prívlastkom okrajové a archaické**
Coping with Dialectal Otherness on the Example of Preferential Interpretative Reactions of Speakers of Peripheral and Archaic Dialects
Viera Kováčová

DISKUSIE A ROZHLADY / DISCUSSIONS AND HORIZONS

- 160-165 **K chronológii pravidiel o rytmickej krátení v slovenčine**
On the Chronology of the Rhythmic Laws in Slovak
Martin Pukanec
- 166-173 **O náboženskej komunikácii cez optiku slovenskej štylistiky**
About Religious Communication through the Optics of Slovak Stylistics
Martina Bodnárová
- 174-189 **Interlingválne faktory pri prechýľovaní cudzojazyčných ženských priezvisk v slovenčine. Časť I.**
Interlingual Factors in Formation of non-Slovak Female Anthroponyms in Slovak. Part I.
Jana Wachtarczyková – Radovan Garabík

SPRÁVY / REPORTS

- 190-200 **Správa o činnosti JÚLŠ SAV za rok 2015**
Activity Report of Ľudovít Štúr Institute of Linguistics SAS for the Year 2015
Bronislava Chocholová
- 201-211 **V Ľubľane sa uskutočnil 52. ročník seminára slovinského jazyka, literatúry a kultúry**
In Ľubľana Was Held 52th Seminar of Slovene Language, Literature and Culture
Martina Kopecká

212-215 Stretnutie slavistov v Nitre

Meeting of Slavists in Nitra

Jaroslava Kmit'ová

216-219 Konferencia venovaná 200. výročiu narodenia Ľudovíta Štúra

Conference Dedicated to the 200th Anniversary of the Birth of Ľudovít Štúr

Ivana Klabníková

RECENZIE / REVIEWS

220-226 Inšpiratívny vstup do slovenskej xenolingvistiky

Inspirational Entry into Slovak Xenolinguistics

Zuzana Popovičová Sedláčková – Františka Šmajdová

227-229 Slovenčina medzi Slovákmi vo Vojvodine

Slovak among Slovak's Vojvodina Region

Eva Tibenská

230-234 Fonologické a morfológické archaizmy v slovenských dialektoch

Phonological and Morphological Archaisms in Slovak Dialects

Jozef Bilský

KRONIKA / CHRONICLE

235-237 K jubileu Ivety Bónovej

Anniversary of Iveta Bónová

Marianna Sedláková

238-239 Spomienka na Ladislava Dvonča

Remembering of Ladislav Dvonč

Slavomír Ondrejovič

ROZLIČNOSTI A ROZHOVORY

240-249 Zložitosť sveta zvládneme aj vďaka umeniu skratky

Rozhovor so Slavomírom Ondrejovičom

The Complexity of the World can be Conquered by the Art of Speech

Reduction. Interview with Slavomír Ondrejovič

Jana Wachtarczyková

ZÁPISNÍK BIBLIOGRAFA / BIBLIOGRAPHER'S NOTES

250-252 Júlia Behýlová

VÝSKUM VIACSLOVNÝCH POMENOVANÍ V SLOVAKISTIKE. ČASŤ I.*

Martin Ološtiak

Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 17. novembra č. 1, 080 01 Prešov, e-mail: olo.martin@gmail.com

OLOŠTIAK, M.: Research on Multiword Expressions in Slovak Linguistics. Part I. Slovak Speech, 2016, vol. 81, no. 3-4, p. 127-146.

Abstract: The paper offers an overview of the scholarly work and the current state of research on Multiword Expressions (MWEs) in Slovak linguistics. The first part of the paper focuses on the theoretical issues in defining basic properties of MWEs, classification of MWEs, differentiation of MWEs and free syntactic structures, collocations and collocability, the status of categorial words (i.e. light verbs). The second part deals with lexicographic treatment of MWEs in different types of dictionaries: general and specialized monolingual dictionaries, spelling and other formal dictionaries, and dictionaries of collocations.

Key words: lexicology, lexicography, multiword expressions, Slovak linguistics

Cieľom tejto dvojdielnej štúdie je sumarizácia poznatkov a prístupov k problematike viacslovných pomenovaní v slovakistike. V prvej časti sa pozornosť sústreďuje na lexikologické kompendiá, vysokoškolské učebnice a vybrané štúdie. Druhá časť sa zameriava na charakteristiku lexikografického spracovania tohto typu pomenovaní. Primárne nejde o kritickú reflexiu prístupov a koncepcií, preto pri jednotlivých prácach hodnotiaci komentár uvádzame výnimočne. V texte sa zámerne nenačádzajú práce prešovských lingvistov (s výnimkou J. Furdíka), ktorí sa tejto téme sústredene venujú niekoľko rokov aj s inštitucionálnou grantovou podporou. Analýza dosiahnutých výsledkov, ku ktorým sa skupina týchto bádateľov dopracovala, bude témou samostatného príspevku.

Práca, ktorá by uvádzala sumarizujúce údaje o doterajších slovakistických prístupoch k problematike VP, absentuje. Výnimkou sú dve štúdie A. Jarošovej (2000a, s. 139 a n., 2000b, s. 481 a n.), v ktorých uvádza prehľad názorov, terminologických riešení a typologických členení v slovakistickom kontexte. Autorka v nich cituje napríklad práce J. Horeckého (1956); E. Paulinyho (Pauliny – Ružička – Štolc, 1968; Pauliny, 1981); E. Kučerovej (1971, 1974); P. Ondrusa (1972); J. Furdíka (Ondrus

* Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0342-11.

– Horecký – Furdík, 1980); J. Mlacka (1982a, 1984, 1999); I. Ripku (1987); J. Kačalu (1993, 1997c).

Slovenské gramatiky, gramatické kompendiá či kodifikačné príručky v období od prvej úspešnej kodifikácie A. Bernoláka do polovice 20. storočia problematiku viacсловných pomenovaní explicitne nespomínajú (Bernolák, 1790/1964; Štúr, 1846; Krátka mluvnica, slovenská, 1952; Czambel, 1919; Pravidlá slovenského pravopisu, 1931; Orlovský – Arany, 1946; Letz, 1950; Pravidlá slovenského pravopisu, 1953). Prvou knižnou publikáciou, kde sa viacсловné pomenovania spomínajú a venuje sa im aj pozornosť v podobe samostatnej kapitoly, je *Slovenská gramatika* (Pauliny – Ružička – Štolc, 1. vyd. 1953; 5. vyd. 1968, s. 122 – 124); konkrétne ide o § 150 (s názvom Ustálené spojenia). Ustálené spojenie sa tu charakterizuje ako „spojenie dvoch i viacej slov, ktoré sú navzájom k sebe tak tesne viazané, že tvoria jeden obsah, tvoria významovú jednotu. Celé ustálené spojenie má taký význam, ako by bolo jedno slovo“ (s. 122 – 123). Uvádzajú sa príklady *biela káva*, *mať možnosť*, *od buka do buka*, *odpočívať na vavrínoch*, pričom sa na základe porovnania *biela stena* – *biela káva* dokladá rozdiel medzi voľnými syntaktickými konštrukciami (*biela stena*) a viacсловnými pomenovaniami (*biela káva*).¹ Ustálené spojenia sa delia na dve skupiny: a) združené pomenovania; b) frazeologické jednotky a idiomy. Združené pomenovanie sa definuje ako „také spojenie dvoch slov a menej často i viacej slov, ktorým sa vyjadruje jeden intelektuálny význam“ (s. 123) s poznámkou, že ZP sa používajú najčastejšie v odbornom štýle, nie sú expresívne, môžu však byť sémanticky transponované, avšak „pokiaľ ide pri nich o obrazné alebo prenesené pomenovanie, je citová stránka obraznosti obmedzená“ (s. 123).

Podľa štruktúry sa ZP členia na menné (napr. *ľahká atletika*, *ovocný strom*, *jednotné roľnícke družstvo*, *lis na olovo*) a slovesné (napr. *mať námietky*, *poskytnúť úľavu*, *uskutočňovať výrobu*, *uvádzať do pohybu*, *byť predmetom úvah*). Pri menných ZP sa poukazuje na tendenciu k univerbizácii (tento pojem/termín sa neuvádza) s príkladmi *zasadacia sieň* = *zasadačka*, *súpisový hárok* = *súpiska*, *číslovací stroj* = *číslovačka*, *otváracie zariadenie* = *otváračka*. Upozorňuje sa aj na štýlový a komunikačno-pragmatický status univerbátov: „Niektoré z týchto výrazov sú ešte len súčasťou profesionálneho slangu, ešte do normálneho spisovného vyjadrovania nepatria (napr. *amplifikačka* = *amplifikačná sieň*), iné sú už normálne spisovné výrazy (*súpiska*, *číslovačka* a pod.).“ (s. 123).

Pri slovesných ZP (spojenia verba s predmetom alebo príslovkovým určením) sa konštatuje zvýšená produktivita tvorenia tohto typu pomenovaní a významová

¹ „Např. spojenie *biela stena* líši sa od spojenia *biela káva* tým, že v spojení *biela stena* ide o stenu, ktorá je skutočne biela na rozdiel od iných stien, ktoré nie sú biele (ide tu teda o aktuálne voľné spojenie), kým názvom *biela káva* sa označujú istý druh kávy, ktorá v skutočnosti ani biela nie je (hoci proti bielej káve je čierna káva, ktorá je čierna). Názov *biela káva* je teda ustálené spojenie.“ (Pauliny – Ružička – Štolc, 1968, s. 123).

špecifikácia – v menšej časti sa často používa substantívum vo funkcii odborného termínu (s ilustračným príkladom medzi vetami *Prezident vykonal prehliadku čestnej roty*. vz. *Prezident prehliadol čestnú rotu*.). Slovesné ZP sa používajú najmä v odbornom jazykovom štýle, pre ktorý je typický „sklon k rozboru (analýze) a k statickosti“ (s. 124). Poukazuje sa aj na úskalia hypertrofie pri používaní slovesných ZP, namiesto neprirodeného „previesť vydláždenie ulíc“, „prikročiť k osievaniu trávniku“ sa odporúča *vydláždiť ulicu, začať osievať trávniky*. Argumentuje sa tým, že slová *osievanie* a *vydláždenie* nie sú odborné termíny a slovesá *vydláždiť* a *osievať* sú dostatočne presné.

V učebnici *Slovenská lexikológia*. 2 sa zmienka o VP (uvádza sa termín združené pomenovania) nachádza v časti o štruktúrnom členení odborných termínov (Ondrus, 1972, s. 37) a v časti o diferenciácii slov z hľadiska slovotvornej štruktúry (jednoslovné a viacslovné pomenovania). Tu sa popri východiskovej formulácii, že okrem jednoslovných existujú aj viacslovné pomenovania, stručne poukazuje na možnosť skracovania VP, ako aj na procesy univerbizácie a multiverbizácie (Ondrus, 1972, s. 67).

V učebnici *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia* (Ondrus – Horecký – Furdík, 1980) sa VP spomínajú v súvislosti so svojim hraničným (lexikálno-syntaktickým) statusom, uvádza sa ich základné členenie (priame – združené pomenovania, nepriame – frazémy) a fundamentálne vlastnosti (celistvosť významu, reprodukovanosť) na podporu tvrdenia, že takéto jednotky patria do lexiky, nie do syntaxe (s. 8). V ďalšej pasáži (s. 12) sa spomína frazeológia ako náuka o viacslovných lexikálnych jednotkách a poukazuje sa na nejednotnosť pri vymedzovaní predmetu tejto lingvistickej disciplíny (v širšom chápaní sa do predmetu jej výskumu zaraďujú aj priame – združené pomenovania), pričom sa upozorňuje, že častejšie sa frazeológia chápe užšie ako náuka o frazeologických pomenovaniach.

V kompendiu *Slovenská gramatika (opis jazykového systému)* (Pauliny, 1981) sa zmienky o VP nachádzajú na viacerých miestach. V úvodných poznámkach o jazykovom znaku sa poukazuje na syntagmatickú povahu rozličných druhov ustálených spojení, spomína združené pomenovania, frazeologické zvraty a frázy v podobe vetných výpovedí s príkladmi *vtáčie mlieko, trieť biedu, dňom a nocou, Pravda oči kole*. Ich podstatu charakterizuje takto: „Tieto ustálené spojenia nie sú syntagmami vo vlastnom zmysle slova, pretože ich význam ako celok je obyčajne posunutý (ustálený, obrazný), nie je daný podmienkami aktuálne vznikajúcej syntagmy, ktorá odráža vzťahy medzi javmi reality.“ (s. 27). V ďalšom výklade o združených pomenovaniach akcentuje významovú ucelenosť a nominačnosť: „Ustálené spojenie je spojenie dvoch i viacej slov, ktoré sú k sebe tak tesne viazané, že tvoria jediný obsah, tvoria významovú jednotu. Celé ustálené spojenie má taký význam, ako by to bolo jedno slovo. Je to teda pomenovacia jednotka.“ Ďalej (podobne ako v práci Pauliny

– Ružička – Štolc, 1968; porov. vyššie) autor analyzuje formálne ustrojenie ZP (substantívne, slovesné), dynamické vzťahy v podobe univerbizácie a multiverbizácie, ako aj štylistické uplatnenie.

J. Mlacek v knižnej práci *Slovenská frazeológia* (2. vyd., 1984) v prehľadovej kapitole *Názvy pre základnú jednotku frazeológie* poznamenáva, že termínom združené pomenovanie sa začali označovať menné výrazy, ktoré môžu mať aj terminologickú platnosť (s. 21). Na inom mieste (s. 39 – 40) v súvislosti s problematikou obráznosti si autor kladie otázku, či združené pomenovania (ZP) začleňovať alebo nezačleňovať do frazeológie. Poznamenáva, že v tom čase rozšírenejším bol prístup, podľa ktorého sa do frazeológie začleňovali len ZP s preneseným významom. Tento náhľad podporuje aj J. Mlacek, keď vychádza z niekoľkých ilustračných príkladov na ZP s preneseným významom (*žabie očko, pastierska kapsička, volov chvost, pochybná existencia, ľahké futro, labutia pieseň, gordický uzol*) a na ZP s nepreneseným významom (*kysličník uhličitý, podstatné meno, základná škola, obývací izba, cesta prvej triedy, osobný vlak*). Konštatuje, že nefrazeologické VP (a z nich predovšetkým odborné termíny) sú výsledkom cieľavedomej pomenovacej činnosti, pri prvej skupine zámernosť absentuje. Nefrazeologické ZP (na rozdiel od frazeologických) často podliehajú univerbizácii.

VP spomína aj V. Blanár (1984, s. 52 n.) pri analýze významovej stavby lexikálnej jednotky. Pri lexikálnosémantickom výskume akcentuje potrebu skúmania lexém ako členov čiastkových systémov, lexikálno-sémantických paradigiem, pričom upozorňuje na dôležitosť výskumu „jazykovej stavby a stupňa systémovej organizovanosti takých vrstiev slovnej zásoby, ktorých súvislosť s pomenovanou realitou sa výrazne prejavuje v ich onomaziologickej štruktúre“ (Blanár, 1984, s. 53). Autor ďalej poznamenáva, že pomenovacím motívom sa v takýchto prípadoch stáva špecifikačný sémantický príznak tzv. mimojazykovej reality. V tomto kontexte uvádza príklady na jazykové stvárnenie obsahového pojmu lexémy *víno*. Ako dôležité sa ukazujú stále vlastnosti tohto denotátu, ktoré sa môžu explicitne stvárňovať aj prostredníctvom VP (autor používa termín združené pomenovania). Pomenovacím motívom býva podľa autora najmä spôsob výroby vína (*prešované víno, stiahnuté víno*), chuť, vôňa (*kyslé víno*), druh hrozna, z ktorého sa víno vyrába (*biele víno, ryšavé víno, červené víno*), rastlinné plody, z ktorých je víno vyrobené (*šípkové víno, ribezľové víno*). V. Blanár (1984, s. 54 – 55) ďalej poukazuje aj na interlingválne a areálové súvislosti, súvisiace s VP s komponentom *víno*.

K. Habovštiaková si v monografii *Slovná zásoba spisovnej slovenčiny z vývinového hľadiska* (1987, s. 145 – 152) všima VP v kapitole o vývinovej dynamike slovnej zásoby spisovnej slovenčiny, konkrétne v časti o vzťahu medzi jednoslovnými a viacslovnými lexémami. Viacslovné lexémy charakterizuje ako ustálené spojenie dvoch alebo viacerých slov, „ktoré je charakteristické úzkou syntaktickou spätosťou

jednotlivých komponentov a jednotný, celostný významom, ktorý nie je súčtom významov jednotlivých komponentov“ (s. 145). Poznomenáva, že VP môžu vzniknúť z pôvodných voľných slovných spojení, poukazuje tiež na univerbizáciu a multiverbizáciu a poznomenáva, že všetky tieto procesy sú prítomné v celom vývinovom období spisovnej slovenčiny. Odvolávajú sa na iných autorov, ale aj na základe vlastných výskumov dokazuje dôležitosť VP pri napĺňaní pomenúvacích potrieb od praslovančiny až do súčasnosti – v staroslovienskych literárnych pamiatkach, v predpisovnom, ako aj v spisovnom období vývinu slovenčiny, s konštatovaním o veľkej dôležitosti VP pri konštituovaní odbornej terminológie (Krošláková, 1985; Horecký, 1946 – 1948; Habovštiaková, 1964, 1970, 1983). VP sa ako dokladový materiál spomínajú v mnohých prácach z historickej lexicológie (napr. Blanár, 1961; Majtán, 1982; Kuchar, 1982, 1993; Laliková, 1993; Majtánová, 1993).

V kolektívnej monografii *Dynamika slovnéj zásoby súčasnej slovenčiny* (Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989) sa VP nevenuje samostatná kapitola, spomínajú sa však na pozadí iných lexikálnych javov: kondenzačná funkcia slovotvornej motivácie, fungovanie slovotvorne motivovaných slov vo VP, slovotvorná univerbizácia (s. 34 – 35), ďalej v rámci kapitol o multiverbizácii (s. 251 – 259), univerbizácii (s. 298 – 306) a neologizácii (s. 311 – 313). Okrem toho sa VP viackrát spomínajú v kapitole o konkurencii adjektíva a pádu substantíva v prívlastkovej pozícii (s. 179 – 187; autorka M. Nábělková). Tu sa poukazuje na funkciu adjektívnych atribútov pri konštituovaní adjektívno-substantívnych lexikalizovaných spojení. Adjektíva tu zohrávajú dôležitú úlohu pri zaraďovaní pomenovaní do systému vzťahov a klasifikácií najmä v odbornom názvosloví: „strácajú charakter aktuálneho usúvzťažnenia a nadobúdajú nominačnú, často terminologickú platnosť“ (DSZ, s. 180).

J. Dolník v práci *Lexikológia* (2003) sa o VP zmieňuje na dvoch miestach. V pasáži o tvorení viacsovných (združených) pomenovaní (s. 160 – 161), ktorá je súčasťou kapitoly o rozvíjaní lexikálnej zásoby, rozvíjajúc dokulilovskú líniu výskumu, opisuje tvorenie VP ako osobitný typ realizácie onomaziologickej štruktúry (stručne sa pripomína dokulilovské pojmové inštrumentárium: onomaziologická báza, onomaziologický príznak, substancia, vlastnosť, dej, okolnosť). Dôležitá je poznámka, že onomaziologické štruktúry sa onomatologicky stvárajú na rozličnom stupni explicitnosti (na dokreslenie sa uvádzajú tri typy pomenovacích jednotiek: deriváty – kompozitá – viacsovné pomenovania), pričom najvyššiu mieru explicitnosti umožňujú vyjadriť práve VP. Ďalej v kapitole Lexikálnosémantická syntagmatika v časti o lexikalizácii (s. 152 – 154) poukazuje na skutočnosť, že lexikalizácia² súvisí s procesom deaktivácie syntagmatickej štruktúry, pričom deaktiváciu spája s tým, že pri takto utvorenom jazykovom komplexe vlastnosť „byť“ utváraný“

² Máme na mysli chápanie lexikalizácie ako procesu, pri ktorom sa jazyková jednotka alebo komplex jazykových jednotiek prehodnocujú na lexému.

ustupuje do úzadia. Inými slovami, lexikalizácia spôsobuje, že jazyková jednotka sa prestáva produkovať a začína sa reprodukovat': „Z aktuálne produkovaných syntagmatických reťazcov sa stávajú reprodukované jednotky.“ (Dolník, 2003, s. 152). Dôležité je zdôrazniť, že v tomto type sa syntaktická štruktúra nestráca, len sa deaktivuje, preto tu možno hovoriť o syntakticky motivovaných lexikálnych jednotkách (porov. ďalej).

Problematike VP sa čiastočne venuje pozornosť aj v dvojici učebných textov od I. Ripku a M. Imrichovej – *Základy slovenskej lexikológie* (2004 – ďalej ZSL) a *Kapitoly z lexikológie a lexicografie* (2011 – ďalej KLL). V ZSL v časti o typoch lexikálnych jednotiek (s. 23 – 24) sa lexémy členia na slová (jednoslovné jednotky) a ustálené spojenia jednoslovných jednotiek. Ustálené spojenie je podľa autorov „spojenie dvoch i viacerých slov, ktoré sú k sebe tak tesne viazané, že tvoria jediný obsah, tvoria významovú jednotku. Celé ustálené spojenie má taký význam, akoby to bolo jedno slovo. Je to teda pomenovania jednotka.“ (ZSL, 2004, s. 23). Na tento typ lexikálnych jednotiek sa následne uvádzajú ilustračné príklady *čierna káva*, *mať námiety*, *trafiť klinec po hlavičke*, *tenká ako prútik*. Rozdiel medzi ustáleným spojením a voľnou syntaktickou konštrukciou sa dokumentuje na dvojici *čierna káva* – *čierne šaty*. Ustálené spojenia sa triedia do skupín – združené pomenovania a frazeologické jednotky. ZP a charakterizujú ako „také spojenia dvoch alebo aj viacerých slov, ktorými sa vyjadruje jeden intelektuálny význam“ (s. 23) s doplnením, že najčastejšie sa používajú v odbornej terminológii, nevyznačujú sa expresívnosťou a citová stránka obraznosti je pri nich limitovaná alebo eliminovaná. ZP sa členia podľa slovnodruhovej príslušnosti dominantného komponentu na substantívne (s príkladmi *kryštálový cukor*, *farebný kov*, *ovocný strom*, *bežiaci pás*) a slovesné (s príkladmi *mať argumenty*, *dávať pozor*, *konať zbierku*, *robiť výskum*). Tieto formulácie sa nachádzajú aj v KLL (s. 37 – 38).

Ďalej v ZSL v podkapitole Tvorenie združených pomenovaní (s. 30 – 31; kap. IV. Rozširovanie slovnej zásoby) sa poukazuje na reprodukovanosť a funkčnú ekvivalentnosť VP s jednoslovnými pomenovaniami, ako aj na niektoré dôsledky, ktoré vyplývajú z lexikalizovanosti (napr. nemožnosť rozvinutia adjektívneho komponentu príslovkou³). V KLL (kap. V. Zmeny v slovnej zásobe, časť 4. Spájanie slov, s. 50 – 51) je táto časť doplnená o poznámku o univerbizácii.

V rámci svojej metodologickej koncepcie sa viac-slovnými pomenovaniami zaoberá aj J. Furdík (2008, s. 50 – 53). VP považuje za syntakticky motivované, čím poukazuje na hraničnosť tohto typu lexikálnych jednotiek, ako aj na ich formu (viac-

³ Pravda, autori chybné píšú o nemožnosti určenia celého pomenovania príslovkou (s. 31). V spojení **veľmi ľahká atletika* sa adverbom *veľmi* rozvíja len adjektívny komponent *ľahký*, nie celé spojenie. Pomenovanie *ľahká atletika* pritom ako celok možno bližšie určovať (samozrejme, nie adverbom), porov. napr. *slovenská ľahká atletika*, *príťažlivá ľahká atletika*.

slovné jednotky s komponentmi – fonologicky samostatnými slovami, medzi ktorými sa realizujú syntaktické vzťahy). Syntakticky motivované jednotky tradične člení na dva typy – združené pomenovania a frazémy. Načrtáva taktiež motivačnú existenciu VP zdôrazňujúc fakt, že „na istej hranici jednoslovné pomenovanie samo osebe prestáva byť schopné uniesť celé spektrum sémantických príznakov, cez ktoré sa pomenúva istý denotát“ (s. 50). Podobne ako J. Dolník sa aj J. Furdík odvoláva na onomaziologickú koncepciu M. Dokulila, prirovnáva VP k slovotvorne motivovaným slovám v tom zmysle, že slová ako komponenty VP prestávajú plniť vetnočlenenskú platnosť a ich syntaktická funkcia sa mení na funkciu onomaziologickú. Onomaziologickú štruktúru najfrekventovanejšieho štruktúrneho typu VP (adjektívum + substantívum: napr. *záverečná práca*) charakterizuje v zmysle príznak + báza. Ďalej stručne načrtáva možnosti delimitácie VP a voľných syntagiem, ponúka štruktúrnú klasifikáciu VP⁴ a zo štruktúrno-typologického, ako aj z komunikačno-pragmatického hľadiska analyzuje procesy univerbizácie a multiverbizácie.

V monografii *Porovnávací opis lexikálnej zásoby* (Dolník – Benkovičová – Jarošová, 1993; najmä kapitoly VI. K porovnávaniu pomenúvacích jednotiek z hľadiska ich tvorenia; VII. Onomaziologický aspekt jazykovej konfrontácie) sa pozornosť venuje aj spôsobom tvorenia lexikálnych jednotiek, medzi ktorými sa uvádzajú aj viacslovné pomenúvacie jednotky a ich typy (združené pomenovania, multiverbálne spojenia, frazeologické pomenovania) (s. 92). Medzijazykové zhody a rozdiely v spôsoboch utvorenia ekvivalentných pomenúvacích jednotiek sa vysvetľujú „odlišnou onomatologickou fixáciou onomaziologických štruktúr“, pričom sa autori snažia o vysvetlenie týchto rozdielov. Pripomína sa aj dôležitosť rozdielov na onomaziologickej úrovni, najmä v onomaziologickom príznaku, t. j. nezhody v motivácii, odlišnosti vnútornej formy lexikálnych jednotiek (s. 104). VP z konfrontačného aspektu sa analyzujú aj na poľsko-slovenskom materiáli v práci F. Buffu (2001).

VP sa prirodzene reflektujú aj z hľadiska terminológie, najmä v súvislosti s vlastnosťami odborných termínov (presnosť, významová priezračnosť, systémosť), ako aj pri analýze jazykovej štruktúry termínov či zastúpenia viacslovných termínov (Horecký, 1956; Masár, 1991, 2000). Konštatuje sa napríklad, že viacslovné termíny tvoria v terminológiách 77 %.

V encyklopedických a terminologických lingvistických slovníkoch sa uvádzajú tieto základné termíny pomenúvajúce nefrazeologické viacslovné pomenovanie. V *Slovníku jazykovedných termínov* sa uvádza heslo združené pomenovanie s výkladom „pomenovanie pojmu pomocou viacerých slov: *vysoká škola, jednotné roľ-*

⁴ VP člení na tieto skupiny: 1. substantívne: 1.1 s adjektívnym prívlastkom: 1.1.1 anteponovaným; 1.1.2 postponovaným; 1.2 s neadjektívnym prívlastkom: 1.2.1 substantívnym: 1.2.1.1 zhodným; 1.2.1.2 nezhdným: a) v bezpredložkovom páde, b) v predložkovom páde; 1.2.2 nesubstantívnym; 2. slovesné: 2.1 objektové; 2.2 adverbálne.

nicke družstvo (Horecký – Rácová, 1979, s. 194). V *Encyklopédii jazykovedy* (1993) sa neuvádza samostatné heslo združené pomenovanie ani viacсловné pomenovanie. V hesle nominácia (s. 297 – 298) sa príklady na VP uvádzajú v súvislosti s výkladom onomaziologickej a onomatologickej štruktúry (*dielňa na parkety, výrobňa parkiet*), a to aj v kontexte s jednoslovnými pomenovaniami: Z hľadiska onomatologickej štruktúry sa rozlišujú jednoslovné pomenovania (neodvodené a odvodené slová), zložené slová a viacсловné (združené) pomenovania. V združených pomenovaniach môžu byť ďalšie odvodené, resp. zložené slová i združené pomenovania, takže vznikajú zložité onomatologické štruktúry. Napr.: *kolesový mlyn na mokré mletie, dopravné zariadenie automatiky mokrej strany*. (s. 298).

Spomedzi parciálnych štúdií je potrebné spomenúť najmä práce E. Kučerovej, A. Jarošovej, J. Kačalu a niektorých ďalších.

J. Mihál v štúdiu *Zo slovenskej frazeológie* (1959) spomína najmä ruské práce. Pripomína členenie slovných spojení (citujúc O. Mana, 1953) na voľné spojenia a ustálené spojenia, pričom do frazeológie zaraďuje druhú skupinu. Ďalej uvádza známe vinogradovovské trichotomické členenie ustálených slovných spojení na frazeologické zrasteniny, frazeologické celky a frazeologické spojenia. V skupine frazeologických celkov uvádza aj príklady na „zložené termíny“ typu *vysoká pec, slepé črevo, chrbtová kosť, červený smrek* a v skupine frazeologických spojení *biela káva, biele víno, čierne kiahne*. Uvádza aj Manovo podrobnejšie členenie ustálených spojení na idiómy, obrazné spojenia, terminologické pomenovania a slovné spojenia. V zásade prijíma názor, podľa ktorého do frazeológie patria tie ustálené obrazné spojenia. Komentovaný prehľad názorov zakončuje svojím vymedzením frazeológie, do ktorej zaraďuje idiómy (v rámci nich ustálené slovné spojenia, združené pomenovania s preneseným významom, okridlené slovné spojenia, klišé, porekadlá, príslovia). Medzi frazeologické jednotky nezaraďuje terminologické združené pomenovania typu *slepé črevo, Veľký medveď, utáť kužeľ*. Autor vyzdvihuje významovú jednotu, keď poznamenáva, že na gramatickej stavbe (podľa jeho terminológie) nezáleží, lebo existujú slovné spojenia, ktoré môžu byť podľa kontextu aj voľné, aj obrazné, ustálené, napr. *otrčiť päty, predávať petržlen, mucha mu sadla na nos*.

Jednou z prvých rozsiahlejších štúdií o VP je práca E. Kučerovej *Z problematiky slovných spojení (lexikalizované spojenie ako pomenovacia jednotka)* (1974), v ktorej si všíma niektoré typy ruských a slovenských slovných spojení vo funkcii pomenovacích jednotiek a analyzuje ich miesto v lexikológii. Konštatuje, že vo vtedajších syntaktických prístupoch sa s lexikalizovanými spojeniami nepočíta a ponechávajú sa na analýzu lexikológii. Tu sa autorka prikláňa k interpretácii, podľa ktorej „slovné spojenia jestvujú v lexike, resp. vo frazeológii, a tvoria sa v syntaxi“ (s. 9), pričom slovné spojenie označuje termínom *združené pomenovanie*. Autorka sa ďalej zaoberá vzťahom slova a VP (slovného spojenia). Používa termín pomenovanie na

všetky typy lexikálnych jednotiek, jednoslovných aj viacslovných. Poukazuje na existenčnú motiváciu VP, teda na fakt, že tvorenie jednoslovných pomenovaní (pomocou odvodzovania a skladania) má svoje limity a jazyk pri tvorení ďalších pomenovaní upotrebuje aj kombináciu slov, čím vznikajú slovné spojenia (združené pomenovania). Analyzuje poznatok o ekvivalentnosti slova a slovného spojenia, pričom poukazuje na rozličné možnosti a vzťahy, ktoré medzi jednoslovným pomenovaním a jeho viacslovným náprotivkom môžu nastať (z genetického, významového aj zo štylistického hľadiska).

V samostatnej časti sa E. Kučerová venuje druhom slovných spojení z lexikologického a frazeologického hľadiska. Ako základné spomína rozdelenie na voľné spojenia a ustálené spojenia a predstavuje rozdiely medzi týmito skupinami (bližšie sa tejto problematike venujeme v sekcii I., kap. 5). V rámci voľných spojení na základe adjektívneho komponentu konkrétnejšie vyčleňuje dve podskupiny, a to na základe spájateľnosti adjektívneho komponentu: „s čím väčším počtom substantív sa adjektívum spája, tým je stupeň sémantickej viazanosti nižší a naopak, menšia možnosť sémantického spájania má za následok vyšší stupeň viazanosti medzi členmi spojenia“ (Kučerová, 1974, s. 18 – 19). Sémanticky málo viazané alebo neviazané sú tzv. *vlastné voľné spojenia*, v ktorých sa vyskytujú najmä akostné adjektíva (*pekný strom, vysoký strom, zelený strom*). Spojenia so vzťahovým adjektívom, ktorého sémantika je zúžená, pretože charakterizujú predmet sprostredkované, zaraďuje medzi *typické spojenia*. Typické spojenia podľa autorky stoja na hranici medzi voľnými spojeniami a ustálenými spojeniami (lexikalizovanými, frazeologizovanými).

Ustálené slovné spojenia autorka člení taktiež na dve podskupiny – *spojenia lexikálne ustálené* a *spojenia frazeologicky ustálené*. Explicitne vymedzuje aj základný príznak tejto skupiny, ktorým je ustálenosť: „Pod ustálenosťou slovného spojenia rozumieme stálosť, konštantnosť, nemennosť jeho komponentov – konštantnosť formy, ako aj samostatnosť (alebo celistvosť) lexikálneho významu spojenia – konštantnosť obsahu, v dôsledku čoho ustálené slovné spojenia na rozdiel od voľných spojení môžu vykonávať nielen komunikatívnu, ale aj pomenovaciu funkciu.“ (Kučerová, 1974, s. 20). V tejto súvislosti venuje pozornosť aj explikácii pojmov/termínov lexikalizácia a frazeologizácia. Lexikalizácia podľa autorky je „proces, v dôsledku ktorého medzi členmi spojenia vzniká taký pevný vnútorný vzťah (viazanosť), že komponenty spojenia prestávame chápať ako samostatné pomenovania, významy jednotlivých komponentov spojenia utvárajú nové pomenovanie, čo znamená, že ustálené spojenie na rozdiel od voľného má samostatný význam.“ (Kučerová, 1974, s. 21). Podstatu frazeologizačného procesu autorka charakterizuje takto: „komponenty, ktoré frazeologizmus tvoria, strácajú svoj pôvodný nominatívny význam, nadobúdajú nový význam, ktorý sa viaže len na toto spojenie.“ (Kučerová, 1974, s. 23). Rozdiel medzi týmito dvomi podskupinami autorka nachádza v sémantickom

tike – lexikálne ustálené spojenia sú významovo priezračné, frazeologicky ustálené spojenia sú významovo nepriezračné. Sémantickú transpozíciu stotožňuje s frazeologizáciou, ktorá sa môže týkať jedného komponentu a môže sa týkať aj spojenia ako celku, takže pri frazeologicky ustálených spojeniach vymedzuje ešte ustálené spojenia s jednými frazeologizovaným komponentom (môže byť terminologické alebo neterminologické) a frazeologizované ustálené spojenia vlastné alebo celkové, kde sú sémanticky transponované všetky komponenty (tento podtyp môže mať opäť terminologickú alebo neterminologickú povahu).

Veľkú pozornosť autorka venuje lexikalizovanému slovnému spojeniu ako pomenovacej jednotke. Uvedomujúc si nezreteľnosť hranice medzi typickými a lexikalizovanými slovnými spojeniami, pri snahe o delimitáciu týchto skupín pracuje s pomenovacou funkciou. Pomenovacia funkciu spojenia ako celku pripisuje lexikalizovaným spojeniam. Za významný argument v prospech nominatívnosti slovného spojenia v jazyku X považuje aj komparačnú metódu. Takýto interlingválny náčrt autorka ponúka na materiáli slovenčiny a ruštiny.

Viaceré zásadné práce o fungovaní VP publikovala A. Jarošová (*Lexikalizované spojenie v kontexte ustálených spojení*, 2000a; *Viacslovný termín a lexikalizované spojenie*, 2000b; *Spracovanie ustálených spojení vo výkladovom slovníku*, 2000c; *Spájateľnosť slov a jej odraz v slovníku*, 1992; *Monokolokabilné slová v slovenčine*, 1995; *Problém vymedzenia kolokácií*, 2007). Prínos A. Jarošovej do poznania VP možno vidieť najmä v týchto aspektoch:

1) Terminologické uchopenie typov VP. Pre celú skupinu VP navrhuje používať termín ustálené slovné spojenie. Ustálené slovné spojenia člení na frazémy a združené pomenovania. Združené pomenovania člení na lexikalizované spojenia a viacslovné termíny. Lexikalizované spojenia člení ešte na menšie podskupiny (porov. sekciu II., kap. 5). Poukazuje pritom aj na niektoré nedôslednosti, konkrétne na nedostatočnú motivovanosť termínu lexikalizované spojenie a do diskusie ponúka termín *kolokácia* (2000b, s. 491); porov. bod 6). Inštruktívne členenie uvedených štyroch typov VP na základe dichotómií *nocionálne – emocionálno-postojové*, *definíčnosť – nedefiníčnosť*, *identifikačnosť – nie identifikačnosť* ponúka A. Jarošová v ďalšej štúdii (2000c, s. 45), v ktorej na rozdiel od predchádzajúcich prác vymedzuje aj skupinu viacslovných proprií; bližšie porov. v sekcii I. kap. 5.1.1. A. Jarošová (2000c, s. 46 – 48) ponúka aj podrobnejšie členenia v rámci každej skupiny VP.

2) Autorka vo svojich prácach taktiež prezentuje zasvätenú reflexiu dovtedajších prístupov v rámci skúmania rozličných aspektov VP, napr. klasifikácia a terminologické stvárnenie (2000b, ale aj inde).

3) Charakter VP. Autorka vychádza z termínu ustálené slovné spojenie, pod ktorým sa chápu frazeologické aj nefrazeologické spojenia, analyzuje prejavy ustálenosti, na základe ktorých možno vymedziť VP ako špecifický typ lexikálnych jed-

notiek, odlišujúci sa voľných syntaktických spojení (reprodukovanosť, dispozičnosť, nominačnosť, nedoslovnosť významu, anomálna kolokabilita). Na základe uplatnenia poznatkov o funkčnej určenosti pomenovaní (Horecký, 1997) a o princípe funkčnej separácie (Dolník, 1997) jednotlivé skupiny VP (nominačné typy) vymedzuje nasledujúcim spôsobom. a) Funkčným určením frazém je vyjadrenie emocionálno-hodnotiaceho postoja subjektu ku skutočnosti (tu autorka cituje viacero frazeológov). b) Funkčným určením odborného termínu je presne vyjadriť odborné znalosti a vedomosti. c) Funkčným určením nefrazeologického a neterminologického pomenovania (autorka používa termín lexikalizované spojenie) je primerane pomenovať špecifikovanú (*hladká múka, červený diplom*) alebo zovšeobecnenú (*literárne kruhy, prejavit' záujem*) jednotlivinu, resp. explicitnejšie a presnejšie vyjadriť daný pojem (tu cituje S. Ondrejoviča, 1988) alebo vyjadriť konvenčný pojem (tu cituje van der Meera, 1998); autorka uvažuje o nominačnosti nociónálneho nedefiničného typu.⁵

V osobitnej poznámke zaujíma stanovisko k obraznosti, resp. sémantickej transponovanosti, ktorú nepokladá za kritériálnu vlastnosť, pretože je v rozličnej miere a s rozličným funkčným určením prítomná v každom type VP: „Obraznosť v zmysle jej prítomnosti alebo absencie v určitom spojení nemôže slúžiť ako príznak rozdeľujúci ustálené spojenia na frazémy a nefrazémy, ale dôležitá je funkcia obraznosti v konkrétnej jednotke.“ (Jarošová, 2000a, s. 144).

4) Autorka ponúka kvalifikovanú analýzu delimitácie medzi niektorými typmi VP, konkrétne na osi viacsovný termín – lexikalizované spojenie (2000b). Termín je presne definovaný a charakterizovaný miestom v systéme pojmov daného odboru, lexikalizované spojenie (konkrétne typ menného spojenia so spresňujúcim prívlastkom) predstavuje typovo špecifikované názvy bežných predmetov, javov a inštitúcií a na rozdiel od termínov je významovo vágny, čo spôsobuje neprítomnosť pevného systému súradných a nadradených pojmov a termínov (2000b, s. 486 – 487). Na príkladoch *nákladný automobil – nákladné auto* dokazuje rozdielnosť v chápaní a komunikačnom statuse uvedených typov VP.

5) V neposlednom rade je potrebné spomenúť Jarošovej prínos vo výskume spájateľnosti, a to s ohľadom na lexikografickú prax (1992), ako aj pri analýze špecifického prejavu spájateľnosti – monokolokability (1995).

6) Osobitne sa vo vzťahu k predchádzajúcim bodom vyníma Jarošovej štúdia o problematike vymedzenia kolokácií (2007), v ktorej prezentuje minucióznu refle-

⁵ Porov. zhrnujúce konštatovanie: „Na základe aplikácie princípu funkčnej separácie sme vymedzili nominačný typ frazém ako (emocionálno)-hodnotiace pomenovanie typických situácií kontrastným spôsobom, nominačný typ viacsovných termínov predstavuje nociónálne definičné (t. j. pojmovo jednoznačne spracované) pomenovanie predmetov, javov a príznakov. Špecifiku nominačnej funkcie lexikalizovaných spojení sme videli v pomenúvaní predmetov, javov a konvenčných pojmov špecifikujúcim alebo zovšeobecňujúcim spôsobom.“ (Jarošová, 2000a, s. 148 – 149).

xiu tohto pojmu/termínu v zahraničnej jazykovede v kontexte frazeológie, korpusovej lingvistiky, ako aj v kontexte metodologickej syntézy. Prostredníctvom pojmu kolokácia analyzuje typy a podtypy VP (viacslovné termíny, lexikalizované spojenia: nominálne, verbo-nominálne, pomenovania obsahujúce synsémantiká, synsémantické pomenovania), ako aj ich vzťah k voľným spojeniam, resp. pri postulovaní konceptu kombinačného kontinua akcentujúc nie jednoznačne vymedzené hranice vo vnútri skupiny ustálených slovných spojení, ako aj medzi ustálenými, typickými a voľnými spojeniami. Termín kolokácia A. Jarošová chápe v širšom a v užšom význame. Širšie vymedzenie sa opiera o koncept kolokačného kontinua kľúčového slova, ktoré vychádza zo štatistických nástrojov z reprezentatívneho korpusu. Kolokačné kontinuum vytvárajú štatisticky významné a zmysluplné kombinácie kľúčového slova s inými slovami. Užšie vymedzenie má oporu v kombinačnom kontinuu ako súbore spojení, ktoré sú vyčlenené z textu na základe analýzy kombinujúcej kvantitatívne aspekty (štatistická miera spoluvýskytu komponentov a frekvenčný limit výskytu komponentov) a kvalitatívny aspekt (typ funkčnej určenosti spojenia, ustálenosť spojenia, typickosť spojenia). V sumári kolokáciu charakterizuje ako „**nocionálne ustálené spojenie** (ktoré nie je vedeckým termínom ani viacslovným propriom) alebo **typické spojenie**“, pričom „takto vymedzený pojem kolokácie pokrýva **systémové jednotky** (lexikalizované spojenia nominálne aj verbo-nominálne, spojenia s významom adverbii a synsémantik) a **útvary na hranici textu a systému** (typické spojenia)“ (Jarošová, 2007, s. 99 – 100; bold autorka).

K problematike fungovania VP sa na viacerých miestach vyjadril aj J. Kačala (1993a, 1997a, 1997b, 1997c, 2002, 2010). J. Kačala je pôvodcom konceptu kategoriálnych slov v jazyku (porov. štúdiu *Kategoriálne slová v slovných spojeniach*, 1993a), ktorý sa lexikograficky aplikoval pri prácach na Krátkom slovníku slovenského jazyka (porov. ďalej). Kategoriálne slovo je podľa neho jednotka so všeobecným významom (napr. sloveso *byť* vo funkcii spony). Kategoriálne slová podľa autora často fungujú ako komponenty viacslovných pomenovaní, napr. slovesá *dať, mať, podať, poskytovať* a i. (*dať možnosť, mať odvahu, podať návrh*), substantíva *sila, dielo, proces, kruhy, verejnosť* a i. (*vodné dielo, pracovná sila, dejinný proces, diplomatické kruhy, čitateľská verejnosť*).

Vymedzenie kategoriálneho slova ako komponentu VP v koncepcii J. Kačalu úzko koreluje s vymedzením kategoriálneho komponentu vo význame pomenovania. Nositeľom kategoriálnych a subkategoriálnych sém je v analytickej lexéme kategoriálne slovo (verbum alebo substantívum), nositeľom individualizačných sém je syntakticky podradené plnovýznamové slovo, napr. *pracovná sila, výrobná sila, učiteľská sila* (sila: sémy predmetnosť, konkrétnosť, životnosť, osobnosť; *pracovná, výrobná, učiteľská*: individuálne sémy konkretizujúce pracovné zaradenie, nositeľom ktorých sú vzťahové adjektíva); *dať súhlas, dať príkaz, dať požehnanie* (*dať*:

kategoriálna séma dynamický príznak, subkategoriálne sémy dejovosť, činnosť, tranzitívnosť, kauzativnosť, zámernosť; *súhlas, prikaz, požehnanie*: nositelia individuálnych sém); k vymedzeniu typov významových komponentov porov. Kačala (1989). Takéto typy slovných spojení J. Kačala pokladá za lexikalizované.⁶ V ďalšej časti štúdie sa zameriava na gramatickú a lexikálnosémantickú charakteristiku kategoriálnych slov, a to na príklade slovesného komponentu *dat'* (cca 70 jednotiek). Analogické charakteristiky autor predstavil v kratších článkoch, v ktorých si všima spojenia so substantívnymi komponentmi *pozornosť, kruhy, slávnosti* (Kačala, 1978, 1992, 1993a), ako aj štruktúrne jednotky *kategoriálne sloveso + adverbium* (Kačala, 1999).

V ďalšej práci *K statusu lexikalizovaných spojení* (Kačala, 1997b) výklad o kategoriálnych slovách dopĺňa, analyzujúc lexikalizované spojenia ako druh viacslovných pomenovaní (*červený smrek, dat' prednosť, slovná zásoba*). Pri vymedzení sa opiera práve o koncept kategoriálnosti: „Výskyt kategoriálneho slova je konštitutívnym prvkom lexikalizovaného spojenia ako istého špecifického typu viacslovného pomenovania.“ (s. 194). Lexikalizované spojenia teda hodnotí ako viacslovné pomenovania s kategoriálnym komponentom (slovesným alebo substantívnym). V adjektívno-substantívnych pomenovaniach autor píše o substantíve ako o kategoriálnej zložke pomenovania a adjektívum považuje za nekategoriálnu zložku. Aby slovo mohlo byť nositeľom kategoriálnej funkcie, v jeho význame musia byť splnené isté predpoklady. Napr. slovo *zelenina* funguje ako kategoriálne v lexikalizovaných spojeniach typu hlávková zelenina, koreňová zelenina, listová zelenina preto, lebo lexéma *zelenina* má všeobecnejší charakter, je v istom type opozície ku konkrétnym pomenovaniam, ako napr. *pór, mrkva, petržlen, kapusta, kel* a i. Avšak, akcentuje autor, aby slovo mohlo byť súčasťou lexikalizovaného spojenia v kategoriálnej funkcii, v jeho význame musia byť dané predpoklady, aby sa mohlo spájať s adjektívami, resp. adjektívami ako špecifikátormi jeho významu. V práci autor podáva aj základný prehľad sémantických skupín substantív, vystupujúcich ako kategoriálne slovo v lexikalizovaných spojeniach (substantíva s procesuálnym významom: napr. *proces, konanie, postup*; substantíva označujúce skupiny ľudí s rovnakými záujmami, profesijným zaradením, náplňou práce a pod.: napr. *cirkevné kruhy, učiteľský stav, čitateľská verejnosť, spisovateľská obec, živočíšna ríša, hudobné teleso*; substantíva s látkovým významom: napr. *svalová hmota, tekutá látka*; substantíva označujúce jednotlivé bytosti, predmety, javy: napr. *politický subjekt, vedecký*

⁶ Na základe tohto konceptu sa kategoriálne slová (resp. kategoriálne lexie) vymedzujú aj v Krátkom slovníku slovenského jazyka. Napr. v hesle *dat'* sa ako 10. význam uvádza: „ako formálne sloveso tvorí význ. celok s pripojeným podst. m. (v A) al. iným slovným druhom“ s príkladmi a sémantizáciami: *dat' prednosť* uprednostniť; *d. prikaz* niekomu prikázať; *d. radu* poradiť; *d. odpoveď* odpovedať; *d. na vedomie* oznámiť; *d. za úlohu* uložiť; *d. najavo* niečo prejať; *d. ďalej* niečo odovzdať.

pracovník, banské dielo; podstatné mená s nástrojovým významom: napr. *bezpečnostná služba, právne prostriedky, železničná sieť*. Pokiaľ ide o špecifikujúci prvok, adjektívum, autor poznamenáva, že súčasťou viacslovných pomenovaní bývajú najmä vzťahové adjektíva. Na druhej strane kvalifikačné adjektíva poukazujú na istý kvalifikačný prvok, preto sa napr. spojenie *hodnotné dielo* považuje za aktuálne syntagmatické spojenie. V ďalšej časti sa J. Kačala zameriava na charakteristiku lexikografického zachytenia lexikalizovaných spojení v KSSJ: v rámci polysémických slov odporúča osobitné, grafickým znakom označené uvádzanie lexikalizovaných spojení za voľnými spojeniami v rámci príslušnej lexie, resp. lexii.

V štúdiu *Syntax lexikalizovaných spojení* (2002) si J. Kačala všima lexikalizované spojenia zo syntaktického hľadiska. Konštatuje, že v oboch hlavných typoch (substantívnych aj slovesných) sa vzťahy medzi komponentmi realizujú v podobe determinatívnej syntagmy, a podčiarkuje fakt, že „syntaktické vlastnosti lexikalizovaných spojení sa veľmi podobajú syntaktickej výstavbe analogických nelexikalizovaných [...] syntagiem, a že lexikalizované spojenia svojou syntaktickou výstavbou sú aj približne rovnako formálne (slovnodruhovo a tvaroslovne) pestré, [...] pričom táto pestrosť tvarovej stránky syntagmatických komponentov vyplýva z flektívnosti slovenského jazyka.“ Tento poznatok následne dokumentuje na príklade verbálnych lexikalizovaných spojení. Najtypickejšou konštrukciou je spojenie verba s objektovým bezpredložkovým substantívom (*odvracať pozornosť*), zriedkavejšie sa objektové substantívum vyskytuje v iných pádoch (predložkových či bezpredložkových) (*dať za pravdu, podliehať zmenám*). Zriedkavé sú prípady spojenia s adverbiálne (*brať s rezervou niečo*). Autor ďalej poznamenáva, že voľné syntagmy aj lexikalizované spojenia spája možnosť reflexívnej derivácie; porov. autorove príklady: *Vodiči áut na priechode dávajú prednosť chodcom. – Na priechode sa zo strany vodičov áut dáva prednosť chodcom.*⁷

V monografii *Zložené útvary v jazyku* (2010) J. Kačala zaraďuje problematiku viacslovných pomenovaní do širšieho konceptu zloženosti a VP chápe ako jeden z viacerých typov zložených útvarov v jazyku (zložená morféma, zložené pomenovanie, zložené slovo, zložený tvar, zložený vetný člen, zložená syntagma, zložená veta, zložené súvetie). V tejto práci potvrdzuje svoje chápanie VP ako spojenia kategoriálneho a nekategoriálneho komponentu, ktoré na formálnej úrovni vystupujú ako samostatné slová, a rozvíja niektoré aspekty tejto problematiky. V časti o jazykových jednotkách vstupujúcich do zložených útvarov na rozdiel od M. Sokolovej

⁷ J. Kačala tento jav charakterizuje takto: „Máme na mysli takú zmenu morfematickej štruktúry východiskového prísudkového slovesa, pri ktorej sa z nezvratného slovesa pridaním slovotvornej morfémy sa stáva zvrtné, alebo zmenu nezvratného slovesa v aktívnom tvare na zvrtné pasívum, ktoré je synonymné s opisným pasívom.“ Pasivizáciu (použitie daného slovesa v pasíve) pokladáme za morfológický proces, čo dosvedčujú aj autorom uvedené príklady, ide o zvrtné pasíva. Z tohto dôvodu nemožno uvažovať o slovotvorných morfédoch *sa*, ale o morfédoch, ktoré majú gramatický status.

(1995) kategoriálne slovesné komponenty nepokladá za pomocné slovesá, pretože sa vyznačujú inými vlastnosťami než skupiny verb, ktoré sa tradične považujú za pomocné (modálne, limitné, fázové, sponové). Zastáva názor, že verbo-nominálne VP zo syntaktického hľadiska nemožno chápať ako jeden vetný člen: „celé spojenie *vyslovila súhlas*⁸ nemožno mechanicky (t. j. na základe rýdzo lexikálneho pohľadu) posudzovať ako jeden samostatný prísudok, lebo obidva členy tohto pomenovania sa na syntaktickej úrovni správajú ako samostatné vetné jednotky, ktoré si zachovávajú svoju gramatickú a sémantickú spájatelnosť a samy môžu vstupovať do syntaktických vzťahov s inými jednotkami.“ (Kačala, 2010, s. 89).

K diskusii o hraniciach medzi jednotlivými typmi VP prispel J. Kačala štúdiou *Lexikalizované spojenia a frazeologické jednotky* (1997c). Lexikalizované spojenie je podľa autora typ viacslavného pomenovania s nadradeným substantívnym alebo verbálnym komponentom s veľmi všeobecným významom a špecifikačným komponentom. Pri substantívnych pomenovaniach sa špecifikačný komponent vyjadruje vo forme zhodného prídavného mena alebo nezhodného podstatného mena (autor uvádza príklady *diplomatické kruhy*, *finančný ústav*, *hudobné teleso*, *slovesá zmyslového vnímania*, *jednotka spotreby*). Pri slovesných pomenovaniach sa špecifikačný komponent vyjadruje podstatným menom alebo príslovkou (*prejaviť súcit*, *mať naporúdzi*, *dať do poriadku*). Frazeologické jednotky, v súlade s aktuálnymi koncepciami, pokladá za typy viacslavného pomenovania s vysokou mierou obsahovej a formálnej zviazanosti jeho členov, petrifikovanosťou formy a zvyčajne obrazným významovým prvkom (napr. *bližšia košeľa ako kabát*, *chrániť niečo ako oko v hlave*, *neslaný-nemastný*). Tieto skupiny považuje za navzájom dobre odlišiteľné (lexikalizované spojenia sa na rozdiel od frazém vyznačujú prítomnosťou kategoriálneho komponentu), dynamicky sa rozvíjajúce a prispievajúce k rozvíjaniu analytizmu v slovej zásobe slovenčiny.

Pomerne veľká pozornosť sa venovala verbo-nominálnym spojeniam, a to z rozličných aspektov.⁹ Okrem konceptu kategoriálnych slov J. Kačalu (porov. vyššie), ktorá de facto vychádza zo skúmania verbo-nominálnych spojení, možno spomenúť E. Kučerovú (1976), ktorá tento typ VP analyzovala na príklade jednotiek so slovesným komponentom *delat'* na komparatívnej rusko-slovenskej úrovni. Synonymické vzťahy na príklade typu VP *dať súhlas* skúmala M. Pisárčiková (1977). Z morfológického hľadiska M. Sokolová (1995, s. 30 – 31) vyčleňuje kategoriálne slovesá ako samostatný typ neplnovýznamových verb, ktoré sa nespájajú s infinitívom. M. Wickleinová v štúdiu *Sémantika verbo-nominálnych pomenovaní a ich ak-*

⁸ Z príkladu, ktorý autor analyzuje: *Vláda vyslovila súhlas so správou o zdravotnej situácii v štáte*.

⁹ Prehľad starších zmienok k tejto problematike počnúc Ľ. Štúrom uvádza Ľ. Kralčák (2005, s. 17 – 19). Prístup J. Kačalu sme predstavili v predchádzajúcich odsekoch, preto ho na tomto mieste neopakujeme.

tualizácií (2008) venovala pozornosť lexikálnym a gramatickým transformáciám a poukázala na pomerne veľkú variabilitu tohto typu VP. Tento typ VP sa z lexikologického hľadiska najčastejšie hodnotí ako výsledok multiverbizačných procesov (porov. Ondrejovič, 1988; Horecký et al., 1989, s. 251 – 259).

Monografickú prácu s názvom *Analytické verbo-nominálne spojenia v slovenčine. Synchronno-diachrónny pohľad* ponúkol Ľ. Kralčák (2005). V nej sa sústreďuje jednak okrem podrobného prehľadu literatúry na teoreticko-metodologické uchopenie problematiky. Pri vymedzení sa opiera o primárne kritériá (slovesný komponent je formálne kategoriálne sloveso; menný komponent je abstraktné substantívum, okrajovo okolnostná príslovka; jednotný slovesný význam; utvorenosť na báze transponovanej sémanticko-syntaktickej štruktúry), ako aj o sekundárne kritériá (ustálenosť; ekvivalentnosť s jednoslovným pomenovaním). Sekundárne vlastnosti sú typické (prototypové), ale nie nevyhnutné. Na základe toho autor pracuje s termínom *analytické verbo-nominálne spojenie* (AVNS), ktoré vymedzuje širšie, teda nezaraďuje sem len lexikalizované jednotky, čo by bolo z diachronického hľadiska, ktoré autor berie do úvahy, vo viacerých prípadoch problematické. Zdôrazňuje však, že ustálené spojenia tvoria podstatnú časť tohto typu jednotiek. V samostatnej kapitole analyzuje komponenty. Slovesný komponent hodnotí ako formálne sloveso, ktoré triedi na viacero podskupín (s využitím prístupu M. Sokolovej, 1993, 1995) – operátory (akčné, stavové, procesné) a modifikátory fázové, limitné, modálne). Menný komponent je najčastejšie abstraktné substantívum (deverbatívum ako pomenovanie deja, deadjektívum ako pomenovanie vlastnosti, ďalej pomenovania subjektívnych stavov a schopností a pomenovania všeobecných pojmov), zriedkavejšie adverbium. Pri sémantickej klasifikácii síce vychádza z triedenia formálnych sloves, ale dôraz sa kladie na celkový význam spojenia. AVNS sa tu zo sémantického hľadiska člení na predikáty (neintervalové: akčné, procesné, stavové; intervalové: fázové, limitné) a modálne funkto-ry. osobitná pozornosť sa venuje aj problematike intencno-valenčnej ukotvenosti AVNS a lexikálnej charakteristike (formálna a onomaziologická štruktúra) a formuluje závažné poznatky, týkajúce sa ich motivácie a tvorenia. V druhej časti sa AVNS analyzujú na materiáli jednotiek zo štúrovskej slovenčiny.

Sústredene sa problematike verbo-nominálnych spojení venovala poľská slova- kistka M. Szymczak-Rozlach, a to z rozličných aspektov, napr. štylistická charakte- ristika (Szymczak, 1999; Szymczak-Rozlach, 2009), paradigmatické synonymické vzťahy (Szymczak, 2002), sémantická analýza komponentov (2003). Syntézou jej bádania je monografia *Analityczne struktury werbo-nominalne w języku słowackim* (2010), kde si problematiku všima z morfosyntaktického, lexikologického aj štylis- tického hľadiska.

Literatúra

- BERNOLÁK, Anton: Grammatica slavica. In: Gramatické dielo Antona Bernoláka. Red. a prekl. J. Pavlek. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1964, s. 113 – 424.
- BLANÁR, Vincent: Zo slovenskej historickej lexikológie. Slovníkový rozbor počtových kníh z baníckej osady Boce. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1961. 335 s. [Úvodnú časť Počtové knihy zemianskeho banského súdu na Boci (1588 – 1602) (Vznik, dochovanie, význam; pravopis), s. 7 – 100 napísal Peter Ratkoš.]
- BLANÁR, Vincent: Lexikálno-sémantická rekonštrukcia. Bratislava: Veda 1984. 216 s.
- BOSÁK, Ján: Skúmanie jazyka ako sociálno-komunikačného systému. In: Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii. Red. J. Horecký. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1990, s. 75 – 84.
- BUFFA, Ferdinand: Z poľsko-slovenských lexikálnych vzťahov. Komparatistický náčrt. Prešov: Náuka 2001. 50 s.
- CZAMBEL, Samo: Rukoväť spisovnej reči slovenskej. 3. vyd. Turčiansky sv. Martin: Kníhtlačiarsky účasť. spolok 1919. 330 s. (1. vyd. 1902, 2. vyd. 1915)
- DOLNÍK, Juraj: Jazykové princípy vo výstavbe frazém. In: Frazeeologické štúdie. II. Red. P. Ďurčo. Bratislava: Esprima 1997, s. 36 – 44.
- DOLNÍK, Juraj: Lexikológia. Bratislava: Univerzita Komenského 2003. 236 s.
- FURDÍK, Juraj: Teória motivácie v lexikálnej zásobe. Ed. M. Ološtiak. Košice Vydavateľstvo LG 2008. 95 s.
- HABOVŠTIAKOVÁ, Katarína: Zoologická terminológia v prírodovedných dielach Grossingera a Kravovanského. In: Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 16. A. 1964. Red. E. Pauliny. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964, s. 173 – 182.
- HABOVŠTIAKOVÁ, Katarína: O jazyku Radlinského učebníc. In: Letopis Pamätníka slovenskej literatúry 1970. Red. J. Chovan. Martin: Matica slovenská 1970, s. 73 – 83.
- HABOVŠTIAKOVÁ, Katarína: Synonymá v Berolákovom Slovári. In: Jazykovedné štúdie. 18. Z dejín slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Bratislava: Veda 1983, s. 59 – 67.
- HABOVŠTIAKOVÁ, Katarína: Slovná zásoba spisovnej slovenčiny z vývinového hľadiska. Nitra: Pedagogická fakulta v Nitre 1987. 403 s.
- HORECKÝ, Ján: K charakteristike štúrovského lexika. In: Linguistica Slovaca, 1946 – 1948, roč. 4 – 6, s. 279 – 298.
- HORECKÝ, Ján: Základy slovenskej terminológie. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1956. 146 s.
- HORECKÝ, Ján (1979a): Východiská k teórii spisovného jazyka. In: Z teórie spisovného jazyka. Zborník referátov a diskusných príspevkov. Red. J. Kačala. Bratislava: Veda 1979, s. 13 – 22.
- HORECKÝ, Ján (1979b): Vymedzenie štandardnej formy slovenčiny. In: Slovenská reč, 1979, roč. 44, č. 4, s. 221 – 227.
- HORECKÝ, Ján: Návrh na vymedzenie frazém. In: Frazeeologické štúdie. II. Red. P. Ďurčo. Bratislava: Esprima 1997, s. 78 – 81.
- HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján et al.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 1989. 440 s.
- HORECKÝ, Ján – RÁCOVÁ, Anna: Slovník jazykovedných termínov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 208 s.
- JAROŠOVÁ, Alexandra: Spájateľnosť slov a jej odraz v slovníku. In: Jazykovedný časopis, 1992, roč. 43, č. 2, s. 116 – 126.
- JAROŠOVÁ, Alexandra: Spájateľnosť slov a jazyková norma. In: Kultúra slova, 1993, roč. 27, č. 9 – 10, s. 270 – 276.
- JAROŠOVÁ, Alexandra: Monokolokabilné slová v slovenčine. In: Jazykovedný časopis, 1995, roč. 46, č. 2, s. 83 – 99.
- JAROŠOVÁ, Alexandra: Problém vyčleňovania ustálených lexikalizovaných spojení pomocou štatistických nástrojov. In: Jazykovedný časopis, 1999, roč. 50, č. 2, s. 94 – 100.

- JAROŠOVÁ, Alexandra (2000a): Lexikalizované spojenie v kontexte ustálených spojení. In: *Princípy jazyka a textu. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 9. – 10. 3. 2000 na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. Ed. J. Dolník. Bratislava: Univerzita Komenského 2000, s. 138 – 153.
- JAROŠOVÁ, Alexandra (2000b): Viacslovný termín a lexikalizované spojenie. In: *Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť profesora Jána Horeckého*. Ed. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 481 – 493.
- JAROŠOVÁ, Alexandra (2000c): Spracovanie ustálených spojení vo výkladovom slovníku. Návrh. In: *Nová slovní zásoba ve výkladových slovnících. Sborník příspěvků z konference*. Praha, 31. 10. – 1. 11. 2000. Red. O. Martinčová – J. Světlá. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky 2000, s. 41 – 54.
- JAROŠOVÁ, Alexandra: Problémy funkčnej klasifikácie ustálených kombinácií slov (na príklade útvarov vetného typu). In: *Frazeologické štúdie. III. K 13. kongresu slavistov v Ľubľane*. Eds. J. Mlacek – P. Ďurčo. Bratislava: Stimul 2003, s. 77 – 89.
- JAROŠOVÁ, Alexandra: Problém vymedzenia kolokácií. In: *Jazykovedný časopis*, 2007, roč. 58, č. 2, s. 81 – 102.
- KAČALA, Ján: Slovesá v spojeniach so substantívom pozornosť. In: *Slovenská reč*, 1978, roč. 43, č. 3, s. 139 – 146.
- KAČALA, Ján: Sloveso a sémantická štruktúra vety. Bratislava: Veda 1989. 254 s.
- KAČALA, Ján: Výrazová a významová diferenciacia a vznik nových pomenovaní. Podstatné meno kruhy. In: *Kultúra slova*, 1992, roč. 26, č. 8, s. 225 – 229.
- KAČALA, Ján (1993a): Kategoriale slová v slovných spojeniach (príspevok k teórii jazykového významu). In: *Jazykovedný časopis*, 1993, roč. 44, č. 1, s. 14 – 24.
- KAČALA, Ján (1993b): Podstatné meno slávnosti. In: *Kultúra slova*, 1993, roč. 27, č. 7 – 8, s. 241 – 244.
- KAČALA, Ján (1997a): Viacslovné pomenovania v slovnej zásobe. In: *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica XLV*. Red. P. Žigo. Bratislava: Univerzita Komenského 1997, s. 33 – 42.
- KAČALA, Ján (1997b): K statusu lexikalizovaných spojení. In: *Slovenská reč*, 1997, roč. 62, č. 4, s. 193 – 203.
- KAČALA, Ján (1997c): Lexikalizované spojenia a frazeologické jednotky. In: *Frazeologické štúdie. II*. Ed. P. Ďurčo. Bratislava: Komisia pre výskum frazeológie pre Slovenskom komitáte slavistov 1997, s. 95 – 102.
- KAČALA, Ján: Syntax lexikalizovaných spojení. In: *Studia Academica Slovaca*. Ed. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 2002, s. 100 – 110.
- KAČALA, Ján: Analytické pomenovania sloveso – príslovkový výraz. In: *Kultúra slova*, 1999, roč. 43, č. 3, s. 129 – 137.
- KAČALA, Ján: Zložené útvary v jazyku. Martin: Matica slovenská 2010. 133 s.
- KRALČÁK, Ľubomír: Analytické verbo-nominálne spojenia v slovenčine. Synchronno-diachrónny pohľad. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre 2005. 204 s.
- KRÁTKA MLUVNICA SLOVENSKÁ. Prešporok: Schmid 1852. 61 s.
- KROŠLÁKOVÁ, Ema: O prekladání staroslovienských analytických spojení do slovenčiny. (Na 1100. výročie smrti Metoda.) In: *Slovenská reč*, 1985, roč. 50, č. 4, s. 193 – 197.
- KUČEROVÁ, Eleonóra: Menné slovné spojenie ako exemplifikačný kontext. In: *Slavica Slovaca*, 1971, roč. 6, č. 1, s. 31 – 44.
- KUČEROVÁ, Eleonóra: Slovné spojenia v slovnej zásobe a v slovníku. In: *Slovo a slovník. Zborník referátov z lexikologicko-lexikografickej konferencie v Smoleniciach 4. – 7. mája 1970*. Red. J. Ružička – I. Poldauf. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1973, s. 155 – 159.
- KUČEROVÁ, Eleonóra: Z problematiky slovných spojení. (Lexikalizované spojenie ako pomenovacia jednotka.) In: *Štúdie a porovnávacej gramatiky a lexikológie*. Red. Š. Peciar. Bratislava: Veda 1974, s. 7 – 40.

- KUČEROVÁ, Eleonóra: Slovesno-menné slovné spojenia so slovesným komponentom „delat“. In: *Slavica Slovaca*, 1976, roč. 11, č. 3, s. 253 – 259.
- KUCHAR, Rudolf: Z lexiky majetkovo-právnych vzťahov v starej slovenčine. In: *Jazykovedné štúdie*. 17. Z dejín slovenskej lexiky. Red. Š. Peciar. Bratislava: Veda 1982, s. 61 – 71.
- KUCHAR, Rudolf: Frazémy s komponentom hrdlo, krk, hlava, ruka ako súčasť vývinu staršej slovenskej právnej terminológie. In: *Z vývinu slovenskej lexiky*. Red. R. Kuchar. Bratislava: Veda 1993, s. 181 – 194.
- LALIKOVÁ, Tatiana: Z vývinu slovenskej príbuzenskej terminológie v predpisovnom období. In: *Z vývinu slovenskej lexiky*. Red. R. Kuchar. Bratislava: Veda 1993, s. 110 – 128.
- LAPÁROVÁ, Viktória: Ustálené spojenia a frazeologické jednotky, ich podstata a hranice. In: *Lexikografický zborník. Materiály z I. celoštátnej konferencie čs. lexikografov, konanej v dňoch 5. – 7. júna 1952 v Bratislave*. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1953, s. 111 – 116.
- LETZ, Belo: *Gramatika slovenského jazyka. Pomocná kniha pre školy III. stupňa*. Bratislava: Štátne nakladateľstvo 1950. 566 s.
- MAJTÁN, Milan: Začiatky slovenskej geografickej terminológie. In: *Jazykovedné štúdie*. 17. Z dejín slovenskej lexiky. Red. Š. Peciar. Bratislava: Veda 1982, s. 73 – 92.
- MAJTÁNOVÁ, Marie: Botanické názvy Fándlyho Zeľinkára. In: *Z vývinu slovenskej lexiky*. Red. R. Kuchar. Bratislava: Veda 1993, s. 151 – 160.
- MASÁR, Ivan: *Príručka slovenskej terminológie*. Bratislava: Veda 1991. 192 s.
- MASÁR, Ivan: Ako pomenúvame v slovenčine. Kapitoly z terminologickej teórie a praxe. *Spisy SJS pri SAV*. 3. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra pri SAV 2000. 60 s.
- MLACEK, Jozef: *Slovenská frazeológia*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 159 s.
- MAN, Oldřich: Ustálená slovní spojení a frazeologické jednotky, jejich podstata a hranice. In: *Lexikografický zborník. Materiály z I. celoštátnej konferencie čs. lexikografov, konanej v dňoch 5. – 7. júna 1952 v Bratislave*. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1953, s. 101 – 110.
- MIHÁL, Ján: Zo slovenskej frazeológie. In: *Slovenská reč*, 1959, roč. 24, č. 5, s. 257 – 271.
- ONDREJOVIČ, Slavo: O multiverbizačných procesoch v spisovnej slovenčine. In: *Slovenská reč*, 1988, roč. 53, č. 6, s. 337 – 348.
- ONDRUS, Pavel: *Slovenská lexikológia*. 2. *Náuka o slovnej zásobe*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1972. 90 s.
- ONDRUS, Pavel – HORECKÝ, Ján – FURDÍK, Juraj: *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 232 s.
- ORLOVSKÝ, Jozef – ARANY, Ladislav: *Gramatika jazyka slovenského*. Bratislava: Vedecké a umelecké nakladateľstvo Dr. J. Orlovského 1946. 252 s.
- PAULINY, Eugen: *Slovenská gramatika. (Opis jazykového systému)*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 328 s.
- PAULINY, Eugen – RUŽIČKA, Jozef – ŠTOLC, Jozef: *Slovenská gramatika*. 5. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 596 s.
- PISÁRČIKOVÁ, Mária: Synonymické vzťahy pri ustálených spojeniach typu dať súhlas. In: *Slovenská reč*, 1977, roč. 42, s. 2, s. 144 – 153.
- RIPKA, Ivor: Viaslovné spojenia a ich lexikografické spracovanie. In: *Jazykovedné štúdie*. 21. *Dialektológia*. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1987, s. 7 – 20.
- RIPKA, Ivor – IMRICHOVÁ, Mária: *Základy slovenskej lexikológie*. 2. dopl. a uprav. vyd. Prešov: FHVP PU v Prešove 2004. 156 s.
- RIPKA, Ivor – IMRICHOVÁ, Mária: *Kapitoly z lexikológie a lexikografie*. Prešov: Vydavateľstvo PU v Prešove 2011. 236 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: *Sémantika slovesa a slovesný rod*. Bratislava: Veda 1993. 110 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: *Kapitoly zo slovenskej morfológie*. Prešov: Slovacontact 1995. 180 s.

- SZYMCZAK, Mariola: Zróżnicowanie stylistyczne analizy werbalno-nominalnych w języku słowackim. In: W kręgu kultury Słowian. Księga pamiątkowa poświęcona 45-leciu pracy naukowo-dydaktycznej Pani Profesor dr hab. Henryki Czajki. Ed. R. Tokarz. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach 1999, s. 253 – 257.
- SZYMCZAK, Mariola: Relacje synonimiczne w obrębie konstrukcji werbo-nominalnych. In: Nadzieje i zagrożenia. Sławistyka i komparatystyka u progu nowego tysiąclecia. Ed. R. Tokarz. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach 2002, s. 468 – 476.
- SZYMCZAK, Mariola: Kilka uwag na temat struktur werbo-nominalnych w języku słowackim. In: Jazyk a komunikácia v súvislostiach. Ed. J. Dolník. Bratislava: Univerzita Komenského 2005, s. 275 – 283.
- SZYMCZAK, Mariola: Analiza semantyczna komponentów analitycznych konstrukcji werbo-nominalnych w współczesnym języku słowackim. In: Slavica Slovaca, 2003, roč. 38, č. 1, s. 22 – 28.
- SZYMCZAK-ROZLACH, Mariola: Analityczne struktury werbo-nominalne w słowackich tekstach prasowych. In: Języki zachodniosłowiańskie w XXI wieku. Katowice: Uniwersytet Śląski w Katowicach 2009, s. 234 – 246.
- SZYMCZAK-ROZLACH, Mariola: Analityczne struktury werbo-nominalne w języku słowackim. Katowice: Uniwersytet Śląski w Katowicach 2010. 165 s.
- ŠTÚR, Ludevít: Nauka reči Slovenskej. Prešporok: Tatrin 1846. In: L. Štúr: Nauka reči Slovenskej I. Eds. Ľ. Ďurovič – S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2006.
- WICKLEINOVÁ, Michaela: Sémantika verbo-nominalných pomenovaní a ich aktualizácií. In: Slovenská reč, 2008, roč. 73, č. 6, s. 344 – 351.

VYROVNÁVANIE SA S NÁREČOVOU INAKOSŤOU NA PRÍKLADE PREFERENČNÝCH INTERPRETAČNÝCH REAKCIÍ POUŽÍVATEĽOV NÁREČÍ S PRÍVLASTKOM OKRAJOVÉ A ARCHAICKÉ

Viera Kováčová

*Filozofická fakulta Katolíckej univerzity, Katedra slovenského jazyka a literatúry
Hrabovská cesta 1B, 034 01 Ružomberok, e-mail: viera.kovacova@ku.sk*

KOVÁČOVÁ, V.: Coping with Dialectal Otherness on the Example of Preferential Interpretative Reactions of Speakers of Peripheral and Archaic Dialects. *Slovak Speech*, 2016, vol. 81, no. 3-4, p. 147-159.

Abstract: The author in this paper deals with the results of development of the Slovak language diversity, which is manifested in its dialectal diverseness, and thus regionally specified variability of Slovak language community. Since the preservation and area distribution of archaic phenomena (which show the history of language and linguistic community) specifically reflect the opposition *centre – periphery*, the paper utilizes the potential that peripheral dialects provide for interpretation in terms of area. This is based on clarifying the understanding of the opposition *centre and periphery*, existing differentiated approaches to the understanding of the term archaism in academic literature and concentrating attention to developmental issues of relict archaisms. Their speakers are at present striving to cope with the fact that area-specific and time-specific archaic phenomena (which are in their environment perceived as something obvious, common and standardized) bring about isolation from wider linguistic surroundings. The answer to the question how the early 21st century speakers of peripheral dialects cope with their collectivized otherness could be found in their linguistic behaviour. In this behaviour we can see certain preferential interpretative reactions of speakers of these dialects, which are indicative of a fundamental perception perspective of altered linguistic situations and on the bases of the cognitive processing also of their collective method of coping with their dialectal otherness. The author of the paper illustrates preferential interpretative reactions of speakers of peripheral dialects on an example of the current linguistic behaviour of speakers of Sotak dialects of north-eastern Zemplín region. This is done within three interlinked themes: 1. transformation as change consistent with the nature of dialect and collectivised otherness of dialect speakers; 2. competitive systemization of elements as an expression of differentiated collective responses to the otherness of dialect; 3. the departure from area-identifying elements in response to a situation indicative of the central area which is not directly shaping the identification with the central state.

Key words: area centrality – marginality, developmental relict archaism, dialectal otherness, preferential interpretative reactions of dialect speakers, Sotak dialects of the north-eastern Zemplín region

1. ÚVOD

Pri vykresľovaní jazykového obrazu slovenských nárečí sa ako porovnávaci základ zvyčajne berie do úvahy parameter teritoriálnej a časovej špecifickosti: nárečia sa predstavujú ako teritoriálne obmeny národného jazyka i ako priestorová projekcia zmien prebiehajúcich v čase (porov. Chloupek, 1971, s. 14; Krajčovič, 1988, s. 189, 195). V nadväznosti na uvedené možno dopĺňujúco dodať, že ide o priestoro-

vú projekciu zmien spontánnych, neregulovaných, čo akcentuje chápanie nárečí ako prirodzených útvarov formovaných používateľmi jazyka v ich teritoriálnej, regionálnej ukotvenosti, a teda aj v ich teritoriálnej, regionálnej diferencovanosti. Na nárečiach postavená historická vývinová perspektíva slovenského jazyka, rekonštrukcia jeho vývinu¹ i uvažovanie o synchrónnej dynamike v súčasnom jazyku, pochopiteľne, aj vo vzťahu k nárečiam² sa v súčasnosti explanačne ukotvuje na báze prirodzeného vývinu jazyka, vývinu, ktorý je založený na princípoch prirodzenosti, a tie vychádzajú z daností jazyka, z daností jeho nositeľov, ktorými je jazyk poznačený.³ Túto líniu vo svojich prácach⁴ koncepcne rozvíja kolektív autorov pod vedením J. Dolníka a P. Žiga a jej progresívnosť sa ukazuje i smerom k uchopovaniu výsledkov dialektologických výskumov. V tomto kontexte môžeme spomenúť napríklad prístup, ktorý v slovanskom jazykovom rámci aplikuje P. Žigo: ide o prístup poukazujúci „na prirodzenosť javov v súčasnom jazyku v konkrétnom čase a na konkrétnom mieste, ale aj z pohľadu použiteľnej minulosti“ (Žigo, 2012, s. 7). Potreba rešpektovania vývinových a funkčných zmien v konkrétnom čase a na konkrétnom mieste vychádza práve z diverzity vývinu jazyka – na území slovenského jazyka o tom vydáva svedectvo jeho pestrá nárečová členitosť, a teda aj územne podmienená diferencovanosť jazykového spoločenstva.

2. AREÁLOVÁ CENTRÁLNOSŤ A OKRAJOVOSŤ

Z areálového hľadiska sa ukazuje, že dve protikladné tendencie, stabilizácia staršieho stavu vývinu jazyka, jeho udržanie či petrifikácia na jednej strane a vývinová progresívnosť prejavujúca sa transformáciou prvkov na druhej strane, sa v rámci územia slovenského jazyka neprejavovali v rovnakej miere a intenzite. Udržanie istých špecifických vývinových javov, ktoré odkazujú na minulosť jazyka a jazykového spoločenstva, pri ktorých pohľad na ich súčasnú areálovú distribúciu zvýrazňuje ich zriedkavosť, periférnosť či izolovanosť, tak umožňuje interpretačne vhodne podložiť najmä chápanie, ktoré k prirodzenosti takýchto javov v súčasnom jazyku pristupuje cez prizmu ich zvyčajnosti, normálnosti a funkčnosti v konkrétnej priestorovej ukotvenosti. Interpretácia areálovej distribúcie takýchto javov špecificky od-

¹ „V slovenských nárečiach, keď sa chápu ako organicky zviazané časti rozčlenenej celosti slovenského jazyka, sa odráža vývin slovenského jazyka v úplnosti.“ (Pauliny, 1963a, s. 5)

² „...súčasné geografické nárečia existujú v stave, ktorý je prirodzeným dôsledkom dynamiky existujúcich spoločenských vzťahov.“ (Kralčák, 2009, s. 74)

³ „V duchu tohto výkladu prirodzenosť vo vývine jazyka spočíva v tom, že jazykové zmeny sú efektom pôsobenia racionalít, ktoré používatelia prežívajú, vnímajú ako niečo, čo im je dané, a teda prirodzené.“ (Dolník, 2015, s. 78, porov. i s. 76 – 77)

⁴ Z doposiaľ vydaných prác monografického typu spomeňme napr. *Princípy stavby, vývinu a fungovania slovenčiny* (Dolník – Bajziková – Mlacek – Tomajková – Žigo, 1999), *Princípy jazyka* (Dolník – Mlacek – Žigo, 2003), *Analógie a anomálie v substantívnej deklinácii slovanských jazykov* (Žigo, 2012), *Cudzosť – jazyk – spoločnosť* (Dolník a kol., 2015).

kazuje na opozíciu centrum – okrajovosť, na vytvorenie stavu, ktorý možno označiť ako stav centrálny a okrajový.⁵

Ilustračne môžeme spomenúť napr. udržanie stavu paralelnej existencie dvoch slovesných prípon 1. os. sg., prípony *-m* i prípony *-u*, ktoré v nadväznosti na okruh slovesných gramatických morfémy zdedených z praslovančiny (atematické slovesá: *-mb* > *-m*, tematické slovesá: *-o* > *-u*) pôvodne charakterizovali slovesný systém starej slovenčiny ako taký, čiže s kompaktnosťou ich priestorového rozšírenia na historickom území slovenského jazyka. Ako však o tom zreteľne vypovedá kartografické spracovanie (i slovný komentár) synchrónneho územného rozšírenia slovesných prípon 1. os. sg. na slovenskom jazykovom území v *Atlase slovenského jazyka* (ASJ, 2, 1981, s. 225, 228 – 233; 1978, s. 133), v súčasnosti majoritnú časť územia reprezentujú nárečové systémy s unifikovanou príponou *-m*. Zóny teritoriálneho rozšírenia slovesnej prípony *-u* sa tiahnu len okrajovými časťami územia slovenského jazyka, a tak s tvarmi typu *ja nesu/ňesu/ňešu*, širšie *žiju, беру, češu, купују* sa stretávame iba v okrajovej západnej časti západoslovenského nárečového makroareálu (v skalických záhorských nárečiach), o čosi širšie vo východoslovenskom nárečovom makroareáli – na jeho severnom a východnom okraji (v severošarišských, stredozemplínskych, sotáckych a užských nárečiach).⁶

Ako uvedený príklad naznačuje, z charakteru areálovej centrálnosti a okrajovosti vyplývajú isté vývinové predispozície: zatiaľ čo centrálna oblasť sa interpretujú ako vývojové jadrá, inovačné ohniská, okrajové oblasti sa predstavujú ako archaické okraje, ktoré v porovnaní s centrálnymi oblasťami v širšom rozsahu zachovávajú starší stav vývoja jazyka. V intenciách skúmania dejín jazyka sa preto dialektoló-

⁵ Výraz *okrajový* v bežnojazykovom používaní môže evokovať dva významy: okrem významu vzťahujúceho sa na teritoriálnu, priestorovú situovanosť (*nachádzajúci sa na kraji, tvoriaci okraj územia*), ktorý je pre areálové chápanie opozície *okrajový* – *centrálny* východiskovým významom, môže výraz *okrajový* evokovať aj význam s hodnotiaco-hierarchizujúcim príznakom *vedľajší, podružný, menej dôležitý*, v rámci ktorého sa táto lexikálna jednotka dostáva do opozitných vzťahov nie s jednotkou *centrálny*, ale s jednotkami *prvoradý, hlavný, dôležitý*. S ohľadom na existujúcu viacvýznamovosť preto dodávame, že pri chápaní okrajovosti ide o uplatnenie areálového hľadiska, hľadiska priestorovej situovanosti, v ktorom atribút *okrajový* prípadným hodnotiaco-hierarchizujúcim príznakom *podružnosti* či *menšej dôležitosti* nie je v žiadnom prípade poznačený. Naopak, charakter okrajovej pozície z areálového hľadiska berie ohľad na prirodzenú existenciu istých špecifických vývinových javov, ktoré si vyžadujú osobitný interpretačný prístup [porov. napr. konštatovanie P. Žiga (2012, s. 30) vzťahujúce sa na prechodné areály, resp. systémy, pri ktorých upozorňuje na potrebu uvedomiť si periférne javy v nich zachované, či náhľad J. Dudásovej-Kriššákovej (2001, s. 60 – 61; 2015, s. 219) na bádateľskú zaujímavosť a prítlačivosť nárečových oblastí na jazykovom pomedzí spočívajúcu a) v petrifikácii pôvodného vývinového stavu, b) vo výskyte javov konštituovaných ako výsledok dlhodobých a intenzívnych jazykových kontaktov].

⁶ Detailnejší pohľad na otázku zachovania slovesnej prípony *-u* v 1. os. sg. v okrajových častiach územia slovenského jazyka prinášame v práci *Z problematiky archaizmov v slovenských nárečiach (s osobitným zreteľom na sotácke nárečia severovýchodného Zemplína)* (Kováčová, 2015a, s. 90 – 121). Problematiku medziparadigmatického vyrovnávania tvarových okruhov atematických a tematických slovies v slovenčine bližšie predstavujú práce P. Žiga (2003, s. 116 – 119), R. Krajčoviča (1983, s. 29 – 30; 1988, s. 131 – 137), E. Paulinyho (1963b).

gia minulého storočia usilovala takéto archaické okraje zachytiť a predstaviť ich ako statickú súčasť areálovej i systémovej jazykovej reality.

V tejto súvislosti treba pripomenúť, že v porovnaní s predchádzajúcim obdobím na začiatku 21. storočia stojí dialektológia pred zmenenými úlohami.⁷ Od statického opisu nárečových systémov, od primárneho vnímania rezultatívnosti a deskriptívnej identifikácie jazykových prvkov súčasná dialektológia svoju pozornosť upriamuje na fungovanie nárečí, resp. širšie – na skúmanie zmien,⁸ ktoré nastávajú v stavbe, vývine a fungovaní nárečí v zmenených sociokultúrnych podmienkach, v zmenenej jazykovej situácii, v ktorej sa používatelia nárečí ocitli. Súčasná dialektológia získava a poskytuje poznatky výrazne presahujúce deskriptívne hľadisko a interpretačný potenciál takéhoto materiálu má svoje vyznenie pre interpretáciu týchto zmien aj vo vzťahu ku kognitívnym sféram – ako reakcie na zmenené kognitívne koncepty. Zaujímavý bádateľský potenciál v tomto smere vykazujú (z areálového hľadiska) okrajové nárečia – ich používatelia sa totiž v súčasnosti intenzívnejšie vyrovnávajú práve so skutočnosťou, že areálovo-identifikačné a časovo špecifické, archaické javy, javy, ktoré sú v ich prostredí vnímané ako niečo samozrejmé, bežné, prirodzené, smerom k širšiemu jazykovému okoliu pôsobia izolačne.

3. Z PROBLEMATIKY ARCHAIZMOV (VÝVINOVÉ RELIKTNÉ ARCHAIZMY)

Skôr než sa v našom príspevku dostaneme k príkladom preferenčných interpretačných reakcií, ktorými sa – na podloží vnímania a kognitívneho spracovania zmenenej jazykovej situácie – so svojou nárečovou inakosťou vyrovnávajú používatelia nárečí s prívlastkom okrajové a archaické (časť 5), pristávame sa pri otázke diferencovaného chápania archaických javov. Toto pristavenie sa je motivované tým, že termín archaizmus sa v lingvistike aktívne využíva na postihnutie tak diachrónej, ako i synchrónnej dynamiky v jazyku. To roztvára niektoré nedoriešené otázky vystupujúce do popredia najmä v literatúre pracujúcej s nárečovým materiálom. V nárečiach sa totiž vyskytujú javy, o ktorých ako o archaických môžeme uvažovať z oboch aspektov: z jazykovodiachróneho i jazykovosynchrónneho. V česko-slovenskej odbornej literatúre sa vlastne stretávame s trojakým chápaním tohto termínu, ktorý sa môže vzťahovať na:⁹

⁷ V odpovedi na otázku „Čím môže súčasná dialektológia posunúť poznanie, resp. poznávanie jazyka?“ P. Žigo (2014, s. 166) akcentuje mnohodimenzionálnosť predmetu a poznania dialektológie a jej posúvanie sa k interpretácii jazykových javov smerujúcom až na hranicu všeobecnej lingvistiky či kognitívneho prístupu k jazyku.

⁸ V súvislosti s otázkami explanácie stavby, vývinu a fungovania jazyka J. Dolník poukazuje na to, „že ako základnú výskumnú ideu možno prijať všeobecnú tézu o pragmatickej motivácii stavby, vývinu a o fungovaní jazyka na základe pragmatických inferencií“ (Dolník, 1999a, s. 14).

⁹ V tejto trojčlennej sumarizácii predstavil diferencované chápanie termínu archaizmus vo svojej práci *Aspekty dialektu* český dialektológ J. Chloupek (1971, s. 27). Otázka jednoznačnosti termínu ar-

1. jazykový jav pretrvávajúci z obdobia skoršieho (praslovanského) jazykového spoločenstva,
2. nárečový jav odrážajúci starší stav vývoja národného jazyka,
3. nárečový jav v súčasnosti ustupujúci.

Ak existujúce prístupy porovnáme, do popredia sa dostáva predovšetkým ich základná dvojčlenná odlišnosť: 1) *starobylosť* a *diachrónna rezultatívnosť* (prvé a druhé chápanie), 2) *zastaranosť* a *synchronná procesualnosť* (tretie chápanie). Táto východisková pojmová premenlivosť čerpá práve z medzisyntetického základu diachrónia – synchronia: kým jazykovodiachrónny aspekt aktualizuje *starobylosť jazykového javu* a *diachrónnu rezultatívnosť*, jazykovosynchronný aspekt aktualizuje *zastaranosť jazykového javu* a *synchronnú procesualnosť*. Okrem medzisyntetického polysémie *starobylosť* – *zastaranosť* môžeme v prezentovanom vymedzení evidovať aj konceptuálnu variantnosť¹⁰ prejavenu v rámci diachrónneho prístupu: *starobylosť*, *reziduálnosť* (prvé chápanie) – *starobylosť*, *reliktnosť* (druhé chápanie). Aj reziduálnosť¹¹ aj reliktnosť¹² súvisia s aspektom rekonštrukcie vývinu jazyka. Zatiaľ čo reziduálnosť zvyrazňuje neprerušenu jazykovú súvislosť s (praslovanským) východiskovým stavom, reliktnosť v rámci historického vývoja národného jazyka vydáva svedectvo o uskutočnenej jazykovej zmene, ako o tom svedčí nárečové porovnanie: pretrvanie istého javu (reflex staršieho stavu vývinu slovenského jazyka) ako súčasť konkrétnej nárečovej štruktúry na jednej strane oproti transformácii tohto javu, ktorá sa uskutočnila v inej nárečovej štruktúre. Z pohľadu vývinu národného

chaizmus (otázka ustálenosti jeho definičného určenia i pojmovej premenlivosti) však v česko-slovenskom jazykovednom priestore rezonovala už dlhšie, ako o tom na začiatku 60. rokov minulého storočia svedčí predovšetkým príspevok ďalšieho významného českého lingvistu A. Lamprechta (1962). V ňom autor na základe registrácie a aj základnej charakteristiky zachytených rozdielov v prístupe k archaizmom [špecificky si všima hľadisko nárečového systému, jeho štruktúry na jednej strane (pozri v hlavnej časti textu nášho príspevku chápanie číslo tri) a hľadisko národného jazyka, jeho vývinu na druhej strane (pozri v hlavnej časti textu chápanie číslo dva)] explicitne upozorňuje: „Je proto nutno si vždycky vymezit, v jakém smyslu chceme slova archaismus užít“ (Lamprecht, 1962, s. 384).

¹⁰ Pri konceptuálnej variantnosti vychádzame z chápania predstaveného v práci J. Dolníka (2007, s. 117) – termínom konceptuálny variant J. Dolník totiž prihlíada na tú skutočnosť, že istý termín môže v rámci toho istého odboru fungovať v rozličných koncepciách, čiže ide o uchopenie istého úseku skutočnosti variantnými pojmami, a to v závislosti od zvolenej koncepcie.

¹¹ Slovenská dialektológia v takýchto prípadoch hovorí o jazykových javoch, ktoré hodnotí ako stopy (reziduá) z obdobia vývinu praslovanského základu nárečí (porov. Krajčovič, 1988, s. 197, 198). Z tejto základnej charakteristiky vychádza aj naše pracovné označenie tohto typu archaizmu ako archaizmu reziduálneho typu (vývinový reziduálny archaizmus; aktualizácia komponentov: *starobylosť*, *reziduálnosť*, *diachrónna rezultatívnosť*).

¹² Aspekt reliktnosti sa vzťahuje na tie javy, ku ktorým sa v slovenskej dialektológii pristupuje ako k zvyškom (reliktom) staršieho obdobia vývinu nárečí, ich historickej jazykovej stavby, zachovaným popri novších modifikáciách príslušných javov, čiže popri reflexoch za tieto javy (porov. Krajčovič, 1988, s. 197, 198). V týchto prípadoch možno podľa nášho názoru pracovať aj s charakteristikou archaizmus reliktného typu (vývinový reliktný archaizmus; aktualizácia komponentov: *starobylosť*, *reliktnosť*, *diachrónna rezultatívnosť*).

jazyka pri chápaní číslo dva ide vlastne o *vývinové reliktné archaizmy* (archaizmus ako starobyľý reliktný jav reprezentujúci starší stav vývoja slovenského jazyka pretrvávajúci ako súčasť konkrétnych nárečových štruktúr).¹³

4. ARCHAICKÝ CHARAKTER OKRAJOVÝCH SOTÁCKYCH NÁREČÍ SEVEROVÝCHODNÉHO ZEMPLÍNA

Koncentrovaná areálová distribúcia vývinových reliktných archaizmov nás priestorovo privádza na východný okraj územia slovenského jazyka. Okrajovosť tohto priestoru je pritom hneď dvojnásobná: ide nielen o východný okraj územia slovenského jazyka, ale aj o východný okraj západoslovenského jazykového areálu: susedstvom východoslovenských a karpatských rusínskych nárečí sa západoslovenský jazykový areál dostáva do bezprostredného kontaktu s východoslovenským jazykovým areálom. Výskum v špecifickom priestore jazykového pomedzia tak prináša poznatky, ktoré majú svoju hodnotu nielen pre slovakistiku, ale na porovnávacom slovanskom základe vyniká aj ich slavistický rozmer.

Z podmienok okrajovej polohy a jazykového pomedzia svoj archaický charakter čerpajú sotácke nárečia severovýchodného Zemplína. Ide o nárečový celok situovaný z hľadiska súčasného územno-správneho členenia na časti územia dvoch najvýchodnejších okresov Slovenskej republiky – Humenné a Snina. Ako je známe, pomenovanie tohto nárečového celku (*sotácke* nárečia) vychádza z charakteristického jazykového znaku: z podoby opytovacieho zámena *so* (spis. *čo*, inde na východnom Slovensku *co*). Nie je v ňom teda primárne prítomný geografický lokalizátor (ako v prípade iných východoslovenských nárečí:¹⁴ šarišské, spišské, abovské, užské, zemplínske nárečia), ale identifikátor jazykový, čo v priestore východného Slovenska predznačuje ich nárečovú inakosť, a to jednak v rámci regiónu Zemplína (vo vzťahu k susedným, v Zemplíne dominantným, zemplínskym nárečiam), jednak vo vzťahu k nárečovému stavu príznačnému pre širšie východoslovenské územie. Táto inakosť v priestore východoslo-

¹³ Podrobnejší pohľad na problematiku diferencovaného chápania archaizmov (vrátane bližšieho vymedzenia vývinových reliktných archaizmov) predstavujeme v príspevku *K niektorým aspektom termínu „archaizmus“* (Kováčová, 2015b).

¹⁴ Pomenovanie šarišských, spišských, abovských, užských a zemplínskych nárečí vychádza z bývalého administratívneho, stoličného členenia, a to ako jeden z reflexov diverzity vývinu jazyka uskutočneného v rámci pomerne samostatných stoličných celkov (pozri i Pauliny, 1963a, s. 77). Pomenovanie týchto nárečových areálov tak poskytuje aj základnú orientačnú predstavu o ich teritoriálnej lokalizácii smerom k pôvodne administratívne a geopoliticky vymedzenej oblasti. Pri neexistencii administratívnej oblasti „Sotácko“ tento spôsob pomenovania nebolo možné uplatniť v prípade sotáckych nárečí (pomenovanie nárečového celku vychádza z charakteristického nárečového znaku): v regióne Zemplína (bývalá Zemplínska stolica) ako výsledok historického vývinu slovenčiny v danej oblasti koexistujú dva typy východoslovenských nárečí: priestorovo majoritné zemplínske nárečia a priestorovo minoritné sotácke nárečia.

venských nárečí má svoje genetické opodstatnenie¹⁵ a prejavuje sa koncentrovaným udržaním vývinových reliktných archaizmov, javov, ktoré v centrálnych nárečových systémoch podľahli jazykovej zmene. Vo väzbe k východoslovenskému nárečovému makrotypu preto sotácky nárečový areál možno zo štruktúrneho hľadiska chápať aj ako laterálny areál.¹⁶

Pre potreby tohto príspevku aspoň orientačne uvádzame prehľad niekoľkých znakov patriacich do širšieho súboru areálovo-identifikačných znakov sotáckych nárečí, t. j. do súboru znakov, ktorých výskyt a vzájomná konfigurácia tieto nárečia v priestore severovýchodného Zemplína vymedzuje a odlišuje od iných nárečových systémov:

- udržanie konsonantickej mäkkostnej korelácie¹⁷ v relatívnej komplexnosti (13 mäkkostných párov): *b – b'* (*b'ähač*), *p – p'* (*ja cerp'u*), *m – m'* (*pam'ä-tac*), *v – v'* (*ňev'ästa*), *r – r'* (*dr'ävo*), *c – č* (*z boľešcu*), *dz – dž* (*ľudžä*), *k – k'* (*šek'ära*), *h – h'* (*h'äütot*), *s – š* (*bešada*), *z – ž* (*na dražä*), *n – ň* (*ňeboščik*), *l – l'* (*kobeľa*)
- vokál *ä* vo vokalickom systéme (*hreb'änok*, *šľev'äk*, *bitkařä*, *vun pridžä*)
- vokál *y* vo vokalickom systéme¹⁸ (*mynař*, *kolyska*, *kotry*, *kolo kravy*, *oby-mac*, *na snoval'nicy – isc*, *žimno*, *šidac*, *do čätki*)

¹⁵ Kumulácia vývinových reliktných archaizmov v okrajovej východnej časti územia sa vysvetľuje najmä okrajovou polohou a špecifickými podmienkami jazykového pomedzia. Okrajová poloha územia, ktorý dlhodobo nebol vystavený intenzívnemu externému tlaku, viedla na tomto území k stabilizácii staršieho stavu vývinu jazyka v širšom rozsahu, pričom tým, že v procese medzijazykovej interferencie zmenám podliehajú zvyčajne diferenčné črty (Dudášová-Kriššáková, 1993, s. 61) susedstvo s karpatskými rusínskymi nárečiami prispievalo k udržiavaniu paralelných jazykových javov.

¹⁶ K typologickej charakteristike areálov podľa T. I. Vendinovej pozri bližšie prácu P. Žiga (2012, s. 29).

¹⁷ K špecifikám konsonantickej mäkkostnej korelácie (pôvodne príznačnej pre väčšinu slovenského jazykového územia: západné, východné Slovensko, juhovýchodné stredné Slovensko) ako vývinového reliktného archaizmu patrí jej súborno-štruktúrny charakter a skutočnosť, že štruktúra opozícií spoluhlások vybudovaná na protikladných vlastnostiach mäkosť – tvrdosť podliehala vývinovým transformáciám. Z toho vyplývali jej štruktúrne aktualizácie realizujúce sa v istom čase v istých konkrétnych nárečových štruktúrach. V ilustračnej konkretizácii na príklade sotáckych nárečí (pozri i Kováčová, 2015a, s. 26 – 57) spomeňme napr. z vývinovej zmeny *t' > č*, *d' > dž* vyplývajúcu deaktualizáciu štruktúrnych vzťahov *t – t'*, *d – d'*; aktualizáciu štruktúry mäkkostných protikladov o korelačný pár *c – č* a *dz – dž* ako výsledok depalatalizačného a asibilačného procesu: *do piňüicy*, *koscy*, *cygan – čätka*, *z boľešcu*; *cudzy – xodžu*, *pondžälök*; aktualizáciu inventára tvrdých konsonantov o spoluhlásky *š, ž*, ktoré stratili status príznakových mäkkých spoluhlások a nadobudli status bezpríznakových tvrdých spoluhlások: *mašyna*, *šydlo*, *žyto*, *žyvat*, či palatalizáciou velár vyvolanú aktualizáciu štruktúry o kontrasty *k : k'*, *g : g'*, *h : h'*, *ch : ch'*. Označenie kontrast (porov. Krajčovič, 2003, s. 6, 58) sa uplatňuje v intenciách nenadobudnutia samostatnej fonematickej platnosti mäkkých velár, keďže ich realizácia bola pozične viazaná (porov. *kratk'i*, *varg'i*, *tuh'i*, *hluch'i – šek'ära*, *pek'älmy*, *h'äüka*).

¹⁸ Prítomnosť konsonantickej mäkkostnej korelácie existenčne podmieňuje udržanie ďalších vývinových reliktných archaizmov – vo vokalickom podsysteme k nim patrí práve zachovanie vokálov *ä, y*. Tie sa ako realizačné jednotky s pozičnou viazanosťou výskytu (*ä* po mäkkých spoluhláskach, *y* po tvrdých spoluhláskach) uplatňujú v hláskoslovných i tvaroslovných pozíciách, a to tak v nadväznosti na staršie pozície výskytu (porov. napr. *od gazdy*, *džeüčä*), ako aj širšie, t. j. ako výsledok vývinových a funkčných zmien.

- dve slovesné prípony 1. os. sg. v slovesných paradigmách: konjugačný typ s príponou *-u* a konjugačný typ s príponou *-m* (*ja kop 'u, banuju, kradnu, ňešu, rob 'u, vidžu, budu – volam*)
- pôv. duálová prípona *-oma*¹⁹ v inštr. pl. substantív všetkých rodov:²⁰ *xlapcoma, rezankoma, jablukoma*

Prezentovaný výber znakov z rozsiahlejšieho súboru areálovo-identifikačných znakov tvoria práve vývinové reliktné archaizmy odkazujúce na staršie etapy vývinu slovenského jazyka, čiže na stav, ktorý synchronne na slovenskom jazykovom území nie je ustálený, nie je bežný, nie je zvyčajný, ale ktorý sa za zvyčajný, bežný, ustálený považuje v priestore severovýchodného Zemplína. Táto základná orientačná perspektíva súčasne naznačuje, že z pohľadu používateľov týchto nárečí ide o inakosť kolektivizovanú: používatelia sotáckych nárečí vo svojom jazykovom správaní využívajú prvky, ktoré z hľadiska svojej priestorovej ukotvenosti vnímajú ako samozrejmé, bežné, normálne. Táto kolektivizovaná inakosť je dlhodobo uvedomovaná a interpretovaná aj ich okolím, ako o tom svedčí prezývkové obyvateľské meno,²¹ ktoré v minulosti od susedného obyvateľstva dostali – *Sotáci*,²² v jeho zák-

¹⁹ Svojím pôvodom duálovú príponu *-oma* v plurálovej subparadigme chápeme ako morfológický archaizmus formálneho charakteru bez zachovania duálovej funkcie. V porovnávacom aspekte konkretizovanom vo vzťahu k slovesnej príponě *-u* v 1. os. sg. sa do popredia dostáva typologická odlišnosť týchto javov: reliktnosť ich formy totiž v nerovnakej miere reflektuje kontinuitu ich pôvodných funkcií. Zatiaľ čo prípona *-u* v 1. os. sg. reprezentuje ten typ morfológického archaizmu, v ktorom sa udržanie formy spája s jej pôvodnou funkciou (*-u*: nositeľ významu 1. os. sg.), udržanie pôvodne duálovej prípony v plurálovej subparadigme už takouto významovo-funkčnou kontinuitou nie je sprevádzané a predstavuje príklad na morfológický archaizmus s refunkcionalizáciou zachovanej formy (*-oma*: nositeľ významu inštr. duálu → nositeľ významu inštr. plurálu). Tým, že duálová prípona nezaniká spolu s funkciou, ktorú plnila, ale funkčne sa prehodnocuje a integruje ako prostriedok plurálovej subparadigmy, patrí k cenným prípadom funkčnej substitúcie morfológických prostriedkov (bližšie Kováčová, 2015a, s. 122 – 145). V tejto súvislosti možno spomenúť i tú skutočnosť, že práve funkčná substitúcia (ako na to poukazuje odborná literatúra zameraná na problematiku mechanizmov dynamických procesov v jazyku, porov. Kralčák, 2010, s. 462 – 463) patrí v gramatike k javom nie veľmi častým).

²⁰ Unifikačné uplatnenie prípony *-oma* pri substantívach všetkých rodov a deklinačných typov v plurálovej subparadigme charakterizuje substantívny deklinačný systém juhovýchodného (podvihorlatského) rajónu sotáckych nárečí. V severozápadnom (polaboreckom) rajóne sotáckych nárečí sa uplatňuje stav príznačný pre širšie východoslovenské nárečové územie (unifikačné uplatnenie prípony *-ami*).

²¹ Aspoň odkazovo sa žiada spomenúť, že sotácka inakosť bola rozpracúvaná nielen v dialektologických, ale aj etnografických reláciách, a to z aspektu etnografickej skupiny, ktorá sa chápe ako subjednotka etnika vytváraná nositeľmi ľudovej kultúry, ktorí sa od svojho okolia spoločensky a kultúrne líšia a ktorých spája skupinové povedomie a skupinové meno, často vznikajúce ako prezývka a prispievajúce k vedomiu ich spolupatričnosti [pozri bližšie heslo etnografická skupina a sotáci v *Encyklopédii ľudovej kultúry Slovenska*, 1995, (časť prvá – s. 127; časť druhá – 184)].

²² K problematike *soták/Soták* z onomastického pohľadu pozri bližšie príspevok J. Krška *Soták – apelatívum či proprium? (Alebo o onymickej stránke skupinových názvov)* (2015). Autor v ňom na konfrontačnom podloží existujúcich odlišných prístupov diferencuje medzi apelatívnym a propriálnym chápaním (*soták* – nositeľ sotáckeho nárečia vs. *Soták* – prezývkové obyvateľské meno vychádzajúce z charakteristickej výslovnosti). Ako v závere svojho príspevku zovšeobecňujúco a vysvetľujúco konštatuje

lade je práve percepcia odlišností v jazykovom správaní tých, ktorí hovoria *so*, a to v porovnaní s tými, ktorí hovoria *co*.

5. PRÍKLADOVÁ KONKRETIZÁCIA PREFERENČNÝCH INTERPRETAČNÝCH REAKCIÍ POUŽÍVATEĽOV NÁREČÍ S PRÍVLASTKOM OKRAJOVÉ A ARCHAICKÉ

V príspevku sme už skôr naznačili aktuálnosť otázky, ako sa na začiatku 21. storočia používatelia okrajových nárečí so svojou kolektivizovanou inakosťou vyrovnávajú, ako sa vyrovnávajú s poznaním, že isté javy, ktoré v ich prostredí pôsobia integračne, smerom k širšiemu okoliu pôsobia izolačne. Odpoveď na položenú otázku poskytuje ich jazykové správanie: v ňom môžeme pozorovať isté preferenčné interpretačné reakcie, ktoré vypovedajú o základnej perspektíve vnímania zmenenej jazykovej situácie a na báze jej kognitívneho spracovania aj o ich kolektívnom vyrovnávaní sa so svojou nárečovou inakosťou. Preferenčné interpretačné reakcie používateľov sotáckych nárečí v tejto časti príspevku priblížime na príkladoch v troch navzájom prepojených, ale pre pracovné potreby samostatne vyčlenených okruhoch.

5.1. Transformácia ako zmena zodpovedajúca povahe nárečia a kolektivizovanej inakosti používateľov nárečia

Sotácke nárečia severovýchodného Zemplína patria medzi tie okrajové areály, v morfolologickej štruktúre ktorých koexistujú dve slovesné prípony 1. os. sg.: prípona *-m* (*volam*) a prípona *-u* (*kop 'u, banuju, kradnu, ňešu, rob 'u, vidžu, budu*). V systémovej pohľade do popredia vystupuje klasifikačná a diferenčná funkcia prípon, čiže signalizácia formálnej príslušnosti slovies k odlišným slovesným paradigmám (slovesný typ s príponou *-m*, slovesný typ s príponou *-u*). Klasifikačná a diferenčná funkcia týchto prípon však pre komunikačnú dimenziu nie je relevantná. Súbežný výskyt foriem typu *ja plaču – plačem, ja idu – idzem, ja kop 'u – kopem* v súčasnej nárečovej komunikácii svedčí o prebiehajúcom rozširovaní sféry prípony *-m* do sféry prípony *-u*. Z pohľadu používateľov nárečia ide pritom o rozširovanie distribúcie v ich nárečí prirodzene existujúceho prvku, a to identifikáciou funkčnej zhody týchto prvkov (nositeľ gramatického významu 1. os. sg.) a narábaním s nimi v zmysle prístupu „čo má rovnaký význam, čo plní rovnakú funkciu, má mať aj jednotnú formu“. Z pohľadu používateľov nárečí ide o prejav kognitívnej i komunikačnej ra-

(Krško, 2015, s. 86): „...skupinové názvy – etnonymá, obyvateľské mená, prezývkové obyvateľské mená sú propriami, pretože označenie nositeľov týchto skupinových mien je fixované na konkrétne územie. Do tejto skupiny patria aj prezývkové obyvateľské mená, ktoré boli motivované špecifickou nárečovou výslovnosťou. Oproti tomu označenie nositeľov nárečí pomenovaných podľa špecifickej výslovnosti, ktoré nemôžeme stotožniť a fixovať s konkrétnym územím, považujeme za apelatíva.“

cionality,²³ keďže bázu na rozširovanie distribúcie prípony *-m* tvorí poznanie štandardizovanej jazykovej situácie s jednotnou príponou *-m*, t. j. stavu, ktorý sa vyznačuje širšou typovou pravidelnosťou tak vo vzťahu k nárečovému prostrediu, ako i spisovnému jazyku. Rozširovanie distribúcie prípony *-m* ako prípony 1. os. sg. pritom nenaruša ďalší špecifický jav, ktorý je príznačný pre tieto okrajové nárečia: nenaruša komunikačnú živosť tvarov, v ktorých sa prípona *-m* uplatňuje ako prípona 1. os. pl. (*my kupujim, kopim, šedňim, ňeším, idzim, budzim*). Areálová distribúcia prípony *-m* ako prípony 1. os. pl. je na slovenskom jazykovom území príznačná len v priestore severovýchodného Zemplína a predstavuje jeden zo špecifických areálovo-identifikačných znakov nárečí tohto územia. Plurálovú príponu *-m* možno interpretovať ako prejav ekonomickej racionality: ustálila sa totiž ako výsledok komunikačného skracovania plurálových slovesných tvarov (slovesných tvarov s plurálovou príponou *-m'ä*, napr. *kupujim'ä* → *kupujim*, *kopim'ä* → *kopim*, *ňeším'ä* → *ňeším*, *idzim'ä* → *idzim*). To, že komunikačná živosť plurálovej prípony *-m* nie je obmedzovaná narastajúcou komunikačnou živosťou singulárovej prípony *-m*, súvisí s perцепčnou priezračnosťou slovesných tvarov 1. os. sg. a 1. os. pl. Tvary s homonymnou príponou *-m* sú totiž prostredníctvom tematického segmentu²⁴ dostatočne perцепčne rozlíšené (*ja kupuj-e:m* – *my kupuj-i:m*, *ja kop-e:m* – *my kop-i:m*, *ja ňeš-e:m* – *my ňeš-i:m*, *ja idz-e:m* – *my idz-i:m*),²⁵ a tak súčasní používatelia týchto nárečí v zmysle tvarovej psychológie, perceptivej racionality vytvárajúci sa stav (*ja kupuju* – *my kupujim* → *ja kupujem* – *my kupujim*; *ja kop'u* – *my kopim* → *ja kopem* – *my kopim*; *ja ňešu* – *my ňeším* → *ja ňešem* – *my ňeším*; *ja idu* – *my idzim* → *ja idzem* – *my idzim*) vyhodnocujú ako stav komunikačne vyhovujúci a zodpovedajúci povahe ich nárečia.

²³ Už vo vstupnej časti príspevku sme citátom z diela J. Dolníka (2015, s. 78) predstavili chápanie jazykových zmien ako efekt pôsobenia racionalít vnímaných používateľmi jazyka ako niečo, čo im je dané, čiže prirodzené (pozri citát v poznámke pod čiarou č. 3). Z autorových postrehov o prirodzenosti vo vývine jazyka a racionalitách prežívaných používateľmi jazyka pre potreby tejto časti príspevku v nadväznosti na už uvedené ďalej vyberáme: „Racionalitou sa tu rozumie riadiaca sila človeka, ktorá vzišla z jeho biologicko-psychickej povahy, a preto správanie a konanie v jej duchu je pre neho prirodzené“ (Dolník, 2015, s. 78).

²⁴ Otázkam medziparadigmatickej analogickej unifikácie plurálových tvarov, ich tvarotvornej zložky uskutočnenej v konjugačnom type s determinujúcou príponou *-u* v 1. os. sg. (1. os. pl. *-i:m'ä*, 2. os. pl. *-i:čä* v celkom konjugačnom type), ktorá v sústave tých slovies, ktoré svoje plurálové tvary vyrovnali podľa identifikačného prototypu (*-e:m'ä* → *-i:m'ä*, *-e:čä* → *-i:čä*), viedla k vnútornej prestavbe okruhu prítomných singulárových a plurálových tematických submorfém, venujeme detailnejšiu pozornosť v práci *Z problematiky archaizmov v slovenských nárečiach (s osobitným zreteľom na sotácke nárečia severovýchodného Zemplína)* (Kováčová, 2015a, s. 106 – 116).

²⁵ Pri morfeatickej segmentácii slovesných tvarov uvádzaných v zátvorke ostávame na úrovni segmentácie tvarotvornej zložky, t. j. vyčleňujeme len tematickú submorfému a gramatickú morfému (porov. aj predchádzajúcu poznámku pod čiarou). Uplatňujeme pritom grafické označovanie rozsegmentovaných jednotiek podľa *Morfematického slovníka slovenčiny* (Sokolová – Moško – Šimon – Benko, 1999): dvojbodka signalizuje pričlenenie tematickej submorfémy ako infixu k jadrovej, gramatickej, morféme, s ktorou vytvára jednu rozšírenú hypermorfému (MSS, 1999, s. 12, 20, 30 – 31, 48 – 49).

5.2. Konkurenčná systemizácia prvkov ako prejav diferencovaných kolektívnych reakcií na nárečovú inakosť

K výrazným areálovo-identifikačným znakom sotáckych nárečí patrí uchovanie početného súboru spoluhlások s príznakom tvrdosti a početného súboru spoluhlások s príznakom mäkkosti, čiže konsonantická mäkkostná korelácia v jej relatívnej kompaktnosti, ktorá sa na teritóriu slovenského jazyka v takomto rozsahu (13 korelačných párov) zachovala výlučne na tomto okrajovom území. Z pohľadu prototypovej perspektívy predstavuje konsonantická mäkkostná korelácia prirodzenú dominantu, východiskový bod, prostredníctvom ktorého sa vnímajú a interpretujú aj ďalšie jazykové prvky (k princípu prirodzenej dominancie v stavbe jazykových jednotiek a k charakteristike prirodzenej dominanty bližšie Dolník, 2003, s. 19 – 47). Svedčí o tom napr. vzťah konsonantickej mäkkostnej korelácie a vokálu *y*, ktorého výskyt je pozitívne viazaný iba na postavenie po tvrdých spoluhláskach (napr. *stryk, nožyk, štyko, u piňúncy, do gazdy*). Mentálna registrácia relevantných vlastností *tvrdá spoluhláska + vokál y* a kognitívne spracovanie prvkov jazykového systému sa komunikačne premieňa v realizácii tvarov typu *kolyska, byk, motyka, do karčmy, paropcy* na jednej strane a *isc, ihla, žima, frajirka* na strane druhej. Nárečové prejavy však zároveň vypovedajú o tom, že pravidelnosť výskytu vlastností *tvrdá spoluhláska + vokál y* je v súčasnosti narušená: variantnosť typu *kolyska* i *koliska, byk* i *bik, motyka* i *motika, do karčmy* i *do karčmi, paropcy* i *paropci* dokladá narastanie konkurenčnej systemizácie prvkov,²⁶ v ktorej sa na úkor pôvodnej systemizácie (*kolyska, byk, motyka, do karčmy, paropcy – isc, ihla, žima, frajirka*) presadzuje systemizácia príznačná pre centrálnu zemplínsku oblasť (*koliska, bik, motika, do karčmi, paropci* – tak ako *isc, ihla, frajirka, žima*). Existenciu konkurenčnej systemizácie prvkov, prejavenu v nárečovej komunikácii, pritom možno považovať aj za koexistenciu odlišných kolektívnych reakcií používateľov sotáckych nárečí, ktorou reagujú na svoju nárečovú odlišnosť v širšom okolí.

5.3. Ústup areálovo-identifikačného prvku nie je priamym utváraním totožnosti s centrálnym stavom

V tomto prípade nadväzujeme na (v predchádzajúcom okruhu spomenuté) konštatovanie o oslabení pravidelnosti výskytu spoločných vlastností *tvrdá spoluhláska + vokál y*. Narušenie tejto pravidelnosti totiž napr. vo sfére slovesných tvarov vedie i k ústupu tvarov slovesa byť ako jedného z dištinktívnych prvkov (juhovýchodného rajónu)²⁷ sotáckych nárečí: *byc – vun byŕ, vona byla, voňi bylŕ*. Ústup tohto areálovo-identifikačného prvku však neprebíha v priamočiarom vytváraní centrálného zemplínskeho stavu (*buc: bul, bula, bulŕ*). Ako o tom svedčí existujúca variantnosť

²⁶ Problematiku konkurenčnej systemizácie prvkov jazykového systému (konflikt medzi systemizáciami a koexistenciou systemizácií) bližšie predstavujú práce J. Dolníka (2000, 2003).

²⁷ Otázkam vnútorného členenia sotáckych nárečí sa bližšie venujeme v práci *Sotácke nárečia severovýchodného Zemplína z aspektu petrifikácie a nivelizácie* (Kováčová, 2010).

v tvaroch 3. os. minulého času mužského rodu (*vun*) *byŭ* – *bul* – *buŭ*, používatelia sotáckych nárečí na základe registrácie usporiadanosti relevantných vlastností *minulý čas – mužský rod – 3. os. sg. – gramatická formová morféma ŭ*²⁸ [napr. *kopac – kopaŭ, dac – daŭ, prisc – prišoŭ* oproti centrálnemu zemplínskemu stavu (*-l*): *kopal, dal, prišol*] sloveso *buc* uchopujú na základe princípu ekvivalencie:²⁹ *kopac – kopaŭ, dac – daŭ, prisc – prišoŭ, buc – buŭ*. Vďaka tomu prvok *buc* vo svojej modifikovanej podobe (tvar *buŭ*) – napriek ústupu pôvodne dištinktívneho prvku *byc* (*byŭ*) – ostáva jedným z nositeľom nárečovej inakosti.

6. ZÁVEROM

Diverzita vývinu slovenského jazyka prejavená v nárečiach je jedným zo zdrojov ich kontinuitnej bádateľskej príťažlivosti a prináša celé spektrum výskumných podnetov aj pre súčasnosť. Napríklad v areálovej okrajovosti fixovaná stabilizácia staršieho stavu vývinu jazyka predznačuje výskyt jazykových javov, ktoré si vyžadujú osobitný interpretačný prístup. Ale napriek zdanlivej statickosti týchto javov, spočívajúcej v ich pretrvávajúci na konkrétnom mieste naprieč jednotlivými vývinovými etapami jazyka, má táto zdanlivá statickosť, ako to v tomto príspevku dosvedčuje niekoľko príkladov zo života okrajových archaických sotáckych nárečí v kontexte preferenčných interpretačných reakcií ich súčasných používateľov, svoj nesporný dynamický rozmer.

Literatúra

- BOTÍK, Ján – SLAVKOVSKÝ, Peter: Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. Zv. 1 – 2. Bratislava: Veda 1995.
- DOLNÍK, Juraj: Princípy stavby, vývinu a fungovania slovenčiny. In: Dolník, Juraj – Bajžíková, Eugénia – Mlacek, Jozef – Tomajková, Elena – Žigo, Pavol: Princípy stavby, vývinu a fungovania slovenčiny. Bratislava: Stimul 1999a, s. 7 – 20.
- DOLNÍK, Juraj: Princíp ekvivalencie. In: Dolník, Juraj – Bajžíková, Eugénia – Mlacek, Jozef – Tomajková, Elena – Žigo, Pavol: Princípy stavby, vývinu a fungovania slovenčiny. Bratislava: Stimul 1999b, s. 45 – 77.
- DOLNÍK, Juraj: Inferencia, prototypová perspektíva a jazykový systém. In: Buzássyová, Klára (red.): Človek a jeho jazyk 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Bratislava: Veda 2000, s. 197 – 203.
- DOLNÍK, Juraj: Prirodzená orientácia v jazyku. In: Dolník, Juraj – Mlacek, Jozef – Žigo, Pavol: Princípy jazyka. Bratislava: Stimul 2003, s. 7 – 47.
- DOLNÍK, Juraj: Lexikológia. 2. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského 2007.
- DOLNÍK, Juraj: Cudzosť a prirodzenosť v jazyku. In: Dolník, Juraj a kol.: Cudzosť – jazyk – spoločnosť. Bratislava: Iris 2015, s. 64 – 80.

²⁸ K zmene *l > ŭ* v l-ovom príchasti mužského rodu uskutočnenej v časti slovenských nárečí pozri bližšie v prácach J. Dudášovej-Kriššákovskej (2001, s. 68 – 69, 150 – 151; 2015, s. 226), V. Kováčovej (2015a, s. 83 – 87), J. Štolca (1994, s. 35), R. Krajčoviča (1988, s. 146).

²⁹ Pri chápaní princípu ekvivalencie vo vzťahu k jazyku vychádzame z formulácie J. Dolníka (1999b, s. 64), v ktorej sa akcentuje jazyková aktivita „založená na prisúdení zhodného zmyslu entitám s relevantnou spoločnou vlastnosťou (vlastnosťami).“

- DOLNÍK, Juraj a kol.: *Cudzosť – jazyk – spoločnosť*. Bratislava: Iris 2015.
- DOLNÍK, Juraj – BAJZÍKOVÁ, Eugénia – MLACEK, Jozef – TOMAJKOVÁ, Elena – ŽIGO, Pavol: *Princípy stavby, vývinu a fungovania slovenčiny*. Bratislava: Stimul 1999.
- DOLNÍK, Juraj – MLACEK, Jozef – ŽIGO, Pavol: *Princípy jazyka*. Bratislava: Stimul 2003.
- DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: *Goralské nárečia. Odras slovensko-poľských kontaktov na fonologickej rovine*. Bratislava: Veda 1993.
- DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: *Kapitoly zo slavistiky*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2001.
- DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: *Vývin rusínskeho jazyka a dialektológia*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry 2015.
- CHLOUPEK, Jan: *Aspekty dialektu*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně 1971.
- KOVÁČOVÁ, Viera: *Sotácke nárečia severovýchodného Zemplína z aspektu petrifikácie a nivelizácie*. Ružomberok: Katolícka univerzita – Filozofická fakulta 2010.
- KOVÁČOVÁ, Viera: *Z problematiky archaizmov v slovenských nárečiach (s osobitným zreteľom na sotácke nárečia severovýchodného Zemplína)*. Ružomberok: Verbum 2015a.
- KOVÁČOVÁ, Viera: *K niektorým aspektom termínu „archaizmus“*. *Jazykovedný časopis*, 2015b, roč. 66, č. 1, s. 41 – 52.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: *Genetická interpretácia paralelizmov v slovanských jazykoch*. In: Horecký, Ján (red.): *Československá slavistika 1983. Lingvistika, historie*. Praha: Akademie 1983, s. 23 – 30.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: *Slovenčina a slovanské jazyky II. Fonologický vývin*. Bratislava: Univerzita Komenského 2003.
- KRALČÁK, Ľubomír: *Dynamika súčasnej slovenčiny. Sociolingvistické aspekty dynamiky jazyka*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa – Filozofická fakulta 2009.
- KRALČÁK, Ľubomír: *Mechanizmy dynamiky jazyka*. In: Šimková, Mária (ed.): *Slovo – tvorba – dynamickosť*. Bratislava: Veda – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2010, s. 460 – 466.
- KRŠKO, Jaromír: *Soták – apelatívum či proprium? Alebo o onymickej stránke skupinových názvov*. In: Valentová, Iveta (ed.): *19. slovenská onomastická konferencia (Bratislava 28. – 30. apríla 2014). Zborník referátov*. Bratislava: Veda 2015, s. 83 – 87.
- LAMPRECHT, Arnošt: *K problematice nářeční syntaxe*. In: Bauer, Jaroslav (red.): *Otázky slovanské syntaxe. Sborník brněnské syntaktické konference 17. – 21. 4. 1961*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1962, s. 383 – 384.
- PAULINY, Eugen: *Fonologický vývin slovenčiny*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1963a.
- PAULINY, Eugen: *Tvar 1. osoby sg. prez. v slovenčine*. In: Milewski, Tadeusz (red.): *Studia Linguistica in honorem Thaddaei Lehr-Splawiński*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1963b, s. 477 – 479.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – MOŠKO, Gustáv – ŠIMON, František – BENKO, Vladimír: *Mofematický slovník slovenčiny*. Prešov: Náuka 1999.
- ŠTOLC, Jozef: *Atlas slovenského jazyka. 2. Flexia. Časť druhá. Úvod – komentáre*. Bratislava: Veda 1978.
- ŠTOLC, Jozef: *Atlas slovenského jazyka. 2. Flexia. Časť prvá. Mapy*. Bratislava: Veda 1981.
- ŠTOLC, Jozef: *Slovenská dialektológia*. Bratislava: Veda 1994.
- ŽIGO, Pavol: *Vývinový aspekt*. In: Dolník, Juraj – Mlacek, Jozef – Žigo, Pavol: *Princípy jazyka*. Bratislava: Stimul 2003, s. 83 – 123.
- ŽIGO, Pavol: *Analógie a anomálie v substantívnej deklinácii slovanských jazykov*. Bratislava: Veda 2012.
- ŽIGO, Pavol: *Hranice substantívnej deklinácie na materiáli Slovanského jazykového atlasu*. In: Dobříková, Mária – Vojtech, Miloslav (eds.): *Philologica. LXXIII. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. Bratislava: Univerzita Komenského 2014, s. 165 – 174.

K CHRONOLÓGII PRAVIDIEL O RYTMICKOM KRÁTENÍ V SLOVENČINE

Martin Pukanec

*Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, Štefánikova 47
949 74 Nitra, e-mail: puqans@gmail.com*

PUKANEC, M.: On the Chronology of the Rhythmic Laws in Slovak. *Slovak Speech*, 2016, vol. 81, no. 3-4, p. 160-173.

Abstract: The purpose of this paper is to specify the chronology of the regressive rhythmic law according to which the Proto-Slovak long roots of Stang's accentual paradigm AP (b) regularly shortened when followed by the suffix *-ár*. The proposed sound law operated in Proto-Slovak, before the definitive fixation of the stress on the initial syllable in Slovak and before the Slovak Rhythmic Law.

Key words: etymology, regressive rhythmic law, Rhythmic Law, Slavic accentology, Slavic languages, Slovak language

V našom nedávnom článku pre *Jazykovedný časopis* s názvom *On the Rhythmic Law and the suffix -ár* [K rytmickému zákonu a prípone *-ár*] rozoberáme praslovanské činiteľské mená (nomina agentis) končiace na **-ār* z neúplného (zatiaľ posledné heslo je **ozgoba*) ruského etymologického slovníka *Этимологический словарь славянских языков* (1974 –). Všetky praslovanské výrazy uvedené v tomto slovníku majú v slovenčine, ak teda majú slovenský kontinuant, dĺžku v prípone *-ár*, čo je dôkazom kvantitatívnej stability sufixu *-ár* od 10. storočia po súčasnosť, ako o nej vo svojom článku hovorí aj L. Kralčák (2007, s. 362 – 363). Toto nie je v slovanskom jazykovom prostredí vôbec bežný jav. Prípona *-ár* je v činiteľských menách doložená už v staroslovenčine a najstaršie príklady s týmto sufixom v slovenčine (porov. napr. Krajčovič, 2005, s. 108 – 110) sú *tesár* (*tazzar*, 1075), *hrnčiar* (*grincha*, 1113) a *štitár* (*scitar*, 1113), pričom, ako v našom príspevku uvádzame, aspoň podoba *tazzar* môže poukazovať na dĺžku prípony *-ár* blízko spomínaného 10. storočia. V článku okrem toho navrhujeme regresívne pravidlo o rytmickom krátení pôsobiace v činiteľských menách na *-ár*, ale neuvádzame v ňom podrobnejšie, kedy toto pôsobilo.

V 10. storočí, teda ku koncu praslovanského obdobia, musela byť situácia v súvislosti s činiteľskými menami na **-ār*, ako na to poukazujú pre slovanskú akcentológiu asi najrelevantnejšie jazyky, srbčina a chorvátčina (s./ch.) a slovinčina (sln.), trochu iná ako v daných výrazoch dnešnej slovenčiny. Pokiaľ ide o srbčinu a chorvátčinu, ak napríklad pôvodné substantívum, z ktorého vzniklo činiteľské meno na

*-*ār*, patrilo do Stangovej akcentuálnej paradigmy AP (a) („staroakútovej“), tak aj odvodené meno patrilo k tomu istému akcentuálnemu typu. Tak s./ch. *kráva* (po metatéze likvid z **kōrva*) dalo *krävār*, od substantíva *mľin* je odvodené *mľinār* a tak ďalej. Ak pôvodné substantívum, z ktorého vzniklo činiteľské meno na *-*ār*, patrilo do Stangovej akcentuálnej paradigmy AP (b) („novoakútovej“), tak aj odvodené meno patrilo k tomu istému akcentuálnemu typu, napríklad zo s./ch. *ľijek* vzniklo N sg. *ľjèkār*, G sg. *ľjekára*. A ak napokon pôvodné substantívum, z ktorého vzniklo činiteľské meno na *-*ār*, patrilo do Stangovej akcentuálnej paradigmy AP (c) (tzv. „cirkumflexovej“), tak odvodené meno patrilo opätovne k AP (b): za s./ch. *měso* máme N sg. *mèsār*, G sg. *mesára*, a tak ďalej. V slovinčine bola situácia čiastočne odlišná. V rámci Stangovej paradigmy AP (a) máme N sg. *kravar*, G sg. *kràvara*, v rámci paradigmy AP (c) N sg. *mesár*, G sg. *mesára*, ale v rámci paradigmy AP (b) v slovách s dlhým koreňom N sg. *mlèkar*, G sg. *mlèkara*, a v slovách s krátkym koreňom N sg. *volár*, G sg. *volára* (pozri viac Dybo, 1981, s. 176 – 177).

Z materiálu spomínaného ruského etymologického slovníka, v ktorom sa uvádzajú praslovanské východiská slovenských činiteľských mien *bednár*, *drevár*, *husliar*, *hrnčiar*, *kopár*, *kraviar*, *kosiar*, *kotlár*, *kovár*, *koziar*, *lekár*, *lichvár*, *luhár*, *loškár*, *lanár*, *masliar*, *medár*, *mliekár*, *metlár*, *mediar*, *mäsiar*, *mlynár*, *mostár*, *múčiar* a *mydlár*, núti slovo *lekár*, odvodené od *liek*, k podobnému deleniu, aké vidíme pri slovinčine. Teda v tom zmysle, že v slovenčine musíme rozlišovať pôvodnú paradigmu AP (a) (*krava*), paradigmu AP (c) (*mäso*) a v rámci paradigmy AP (b) slová s krátkym koreňom (napríklad *lan*) a slová s dlhým koreňom (*liek*, *mlieko* a *múka* pre uvedený zoznam). Práve tri slová s pôvodnou dĺžkou paradigmy AP (b), čiže *lekár*, *mliekár* a *múčiar*, sú pre tento článok mimoriadne zaujímavé, a to minimálne preto, že v češtine v analogických odvodeninách (*lékař*, *mlékař*, *moukař*) akoby fungovalo známe Štúrovo pravidlo (porov. Sukač, 2010, s. 329), platné pre relevantné nárečia strednej slovenčiny: „V čistej Slovenčine nikdy dve dlhje silabi jedna za druhou neprihodí sa a čo bi aj jedna podľa povahy svojej mala byť dlhá, skraca sa, keď predchádzajúca je dlhá. Dvojhĺaska sa t’jež za dlhú považuje“ (Štúr, 1846, s. 104). V „čistej slovenčine“ však toto pravidlo v činiteľským menách na -*ár*, ako sa zdá, nefunguje.

Otázka Štúrovho pravidla, ktoré je známe skôr ako rytmický zákon či pravidlo o rytmickom krátení, v činiteľským menách na -*ár* je veľmi dôležitá nielen pre kodifikátorov slovenského jazyka, ale aj a najmä pre historickú jazykovedu. Štúrovo pravidlo sa tradične zvykne považovať za špecifickú slovenskú reakciu na kontrakciu (porov. napr. Feldstein, 1990, s. 41 – 42, 48; Pauliny, 1963, s. 143), ktorej počiatky kladieme do 10. storočia. Ako ale potom vysvetliť, že máme v slovenčine dve výpožičky zo strednej hornej nemčiny (cca 1050 – 1350), ktoré v nej zneli *mūr* a *mūraere*, ale v slovenčine *múr* a *murár* (pozri Machek, 1968, s. 383),

teda s akýmsi regresívnym pravidlom o rytmickom krátení v činiteľských menách na *-ár*? Ešte prekvapujúcejšia je slovenská výpožička z češtiny *císar*, ktorú možno datovať okolo 16. storočia. Toto slovo totiž vôbec nepatrí medzi nomina agentis na *-ár*, v češtine akoby zachovávalo akési Štúrovo pravidlo, ale v slovenčine sa, pokiaľ ide o vokalickú kvantitu, úplne zmenilo: Gaius Iulius *Caesar* > gótske *kaisar* > praslovanské **cēsarjь* > staročeské *ciesar* > české *císar* by za normálnych okolností malo dať slovenské *císar*. Funguje aj tam akési regresívne pravidlo o rytmickom krátení?

Z uvedených slov praslovanského pôvodu *lekár*, *mliekár* a *múčiar* môže regresívne pravidlo o rytmickom krátení fungovať na prvý pohľad iba v slove *lekár* (k *liek*), no v slovách *mliekár* (k *mlieko*) a *múčiar* (k *múka*), ako sa zdá, dané pravidlo nefunguje. Pokiaľ ide o slovo *múčiar*, ktoré dnes v slovenčine označuje chrobáka, a teda možno ani nie je v tomto jazyku celkom bezpochybným činiteľským menom, tam je prirodzené, že regresívne pravidlo o rytmickom krátení nefungovalo zo sémantických dôvodov, lebo *mučiar* by poukazovalo skôr na vykonávateľa mučenia. Ako to naformuloval Ľ. Kralčák: „ak by neutralizácia kvantity mala mať nejaký rušivý vplyv na vnímanie významu jazykových jednotiek, nemôže sa realizovať, resp. musí prísť na rad výnimka z tohto pravidla“ (2007, s. 365). Čo sa týka výrazu *mliekár*, ako je uvedený v ruskom etymologickom slovníku, teda s dvomi dĺžkami, relevantná nárečová podoba je *mlekár*, takto je aj kodifikovaná v roku 1931 (porov. *Pravidlá slovenského pravopisu*, 1931, s. 180), takže regresívne pravidlo o rytmickom krátení v činiteľskom mene na *-ár* by v takomto prípade fungovalo.

Štúrovo progresívne pravidlo o rytmickom krátení v činiteľských menách na *-ár* odvodených zo slov praslovanského pôvodu paradigmiem AP (a) a AP (c) nemohlo fungovať z prostého dôvodu, a to že pred dlhou príponou *-ár* bol krátky koreň. Nefungovalo však ani v rámci slov z paradigmy AP (b). Okrem uvedeného výrazu *lekár* a možno nie celkom presvedčivého slova *mlekár* tu ako dôkaz môžeme uviesť starobylé slovenské činiteľské meno *štítár*, ktorého existenciu máme doloženú už v roku 1113. Toto je odvodené zo slovenského *štít* a to pochádza z praslovanského **ščítъ*, v s./ch. je *štít*, G sg. *štíta*, v sln. *ščit*, G sg. *ščíta*, atď. (pozri Derksen, 2008, s. 487), a teda patrí podobne ako *liek*, *mlieko* a *múka* medzi slová s dlhým koreňom paradigmy AP (b). Odvodenina *štítár* je s veľkou pravdepodobnosťou už praslovanského pôvodu. Vážnym kandidátom na starobylé slovo s dlhým koreňom paradigmy AP (b) je podľa nás aj *bedár* k *bieda* < **bēdā*. Slovenský výraz *hviezda* pochádza tiež z praslovanského slova paradigmy AP (b) s dlhým koreňom, a to **gvězdā*, hoci o praslovanskom pôvode odvodeniny *hvezdár* môžeme aj tu pochybovať. Praslovanského pôvodu však určite bude napríklad výpožička *víno*, ktorá patrí k paradigme AP (b), pričom v starobyľom činiteľskom mene *vinár* zreteľne vidíme fungovanie regresívneho pravidla o rytmickom krátení.

Regresívne pravidlo o rytmickej krátkej môže byť pozorovať aj v odvodeninách na *-ár* praslovanských slov paradigmy AP (b) s pôvodne krátkym koreňom, ktoré sú pre nás pomerne dôležité. Nemôže sa uplatniť, samozrejme, v slovách s krátkym koreňom, ktorý zostal krátky, tak napríklad v slovenskom *lan*, s./ch. *län*, sln. *lân* atď. (pozri Derksen, 2008, s. 298), ktoré motivovalo spomínané slovenské *lanár*. Do praslovanskej akcentuálnej paradigmy AP (b) s krátkym koreňom však radíme aj ďalšie praslovanské slová, napríklad **kòŋb*, **nòžb*, **stòlb* (porov. Derksen, 2008, s. 231, 358, 468) či **vòlb*. A tieto slová, ako aj im blízke výrazy nadobudli po zániku koncových (tzv. slabých) jerov dĺžku, tak to vidíme napríklad i v ich stredoslovenských a dnes spisovných kontinuatoch *kôň*, *nôž*, *stôl* a *vôl* (porov. v tejto súvislosti krátke G sg. *koňa*, *noža*, *stola* a *vola*). V. A. Dybo (1981, s. 178) na už uvedených príkladoch z južnoslovenských jazykov rekonštruuje pre odvodeniny na **-ār*b (resp. **-ārj*b) paradigmy AP (b) s dlhým koreňom praslovanskej **mél-kārj*b (< **melkārj*b), no pre odvodeniny s pôvodne krátkym koreňom paradigmy AP (b) praslovanskej **volārj*b (< **volārj*b). Takéto rozlišovanie na dlhé a krátke podporujú, ako sa zdá, tiež kontinuanty v češtine, kde máme spomínané *mlékař*, *lékař*, *moukař*, ale napríklad aj *štitář*, no na druhej strane *koňář*, *nožář*, *stolař* a *volař*. Kontinuanty v slovenčine však veľmi podobne ako v s./ch. zachovali dĺžku v príponách *-ár* a navyše vokál slabiky pred touto dlhou príponou pravidelne skracovali. Ide o nami sledované regresívne pravidlo o rytmickej krátkej.

Pokiaľ ide o datovanie tohto pravidla, na základe Dybových príkladov vidíme, že regresívne pravidlo o rytmickej krátkej muselo vzniknúť v podmienkach zmien vokalickej kvantity a tzv. retrakcií prízvuku v praslovančine smerom k prvej slabike, ako je známe Stangovo pravidlo a podobne, ktoré môžeme zjednodušene obrazne nazvať aj cúvaniami. Dodnes nie je zrejmé, či má západoslovenský ustálený prízvuk na prvej slabike svoj pôvod v týchto retrakciách, alebo vznikol pod vplyvom iných jazykov, najskôr nemčiny, príp. maďarčiny (ktorá bola však skôr receptívnym jazykom a mala navyše lokálne obmedzenejšiu možnosť pôsobenia, takže je menej pravdepodobným kandidátom na uplatnenie daného vplyvu). Usudzujeme však, že regresívne pravidlo o rytmickej krátkej muselo existovať v slovenčine jednoznačne už pred definitívnym ustálením prízvuku na prvej slabike, a to nech je jeho pôvod akýkoľvek. A tendenciu k tomuto ustáleniu vidíme už v Kyjevských listoch, kde sa objavujú jej jasné doklady v zložitých viacslabičných slovách ako *dóstoini*, *dóstoiny* či *vśsemogŷ*, *vśsemogŷi* a pod. (pozri Schaeken, 1987, s. 64), ktoré ešte dávnejšie považoval významný akcentológ F. Kortlandt za slovakizmy, pričom aj on súhlasil so známou hypotézou, že pamiatka (ktorej jazyk on považoval za prechodné slovensko-chorvátske nárečie) vznikla v 10. storočí (porov. Kortlandt, 1980, s. 1 – 3).

V tomto prípade je však asi oveľa podstatnejšia relatívna chronológia regresívneho pravidla o rytmickej krátkej s ohľadom na Štúrovo progresívne pravidlo o ryt-

mickom krátení. Regresívne pravidlo o rytmickom krátení v činiteľských menách na *-ár* musí byť, samozrejme, staršie ako Štúrovo pravidlo, čo dokazuje, že v slovenčine máme slová praslovanského pôvodu ako *lekár*, nie ***liekar* (porov. české *lékař*). Regresívne pravidlo o rytmickom krátení v činiteľských menách na *-ár* fungovalo navyše vďaka tomuto prioritne, čo dokazujú spomínané výpožičky *múr* – *murár*, ale najmä výpožička z češtiny *cisár* (< *císař*), ktorá úplne jednoznačne ukazuje, že Štúrovo pravidlo v činiteľských menách na *-ár* nepôsobilo ani vtedy, keď výrazy činiteľskými menami na *-ár* neboli a ich podoba bola v súlade so Štúrovým pravidlom.

Treba tu ešte úplne na okraj dodať, že v nových príkladoch zo súčasného jazyka, ktoré rozsiahlo uvádza napríklad Ľ. Kralčák (2007, s. 363): *bábka* – *bábkár*, *bájka* – *bájkár*, *hádk* – *hádkár*, *prekážka* – *prekážkár*, *rozprávka* – *rozprávkar*, *sánka* – *sánkar*, *stávka* – *stávkár*, *trúbka* – *trúbkar*, *vážka* – *vážkar*, *výška* – *výškar*, *známka* – *známkar*, *cievka* – *cievkar*, *čiapka* – *čiapkar*, *čučoriedka* – *čučoriedkar*, *dial'ka* – *dial'kar*, *hliadka* – *hliadkar*, *klietka* – *klietkar*, *lahôdka* – *lahôdkar*, *obrázok* – *obrázkar*, *omietka* – *omietkar*, *pamiatka* – *pamiatkar*, *pochôdzka* – *pochôdzkar*, *polievka* – *polievkar*, *retiazka* – *retiazkar*, *sviečka* – *sviečkar*, *škôlka* – *škôlkar*, *článok* – *článkar*, *krúžok* – *krúžkar*, *obrázok* – *obrázkar*, *párok* – *párkar*, *prútok* – *prútkar*, *stánok* – *stánkar*, *súdok* – *súdkar*, *žalúdok* – *žalúdkar*, *korienok* – *korienkar*, *oštiepok* – *oštiepkar*, *pasienok* – *pasienkar*, *záhumienok* – *záhumienkar*, nefunguje rytmické krátenie najskôr z toho dôvodu, že tomu dokáže brániť spoluhlásková skupina KONSONANT+K pred sufixom *-ár*. Obdobné zoskupenia spoluhlások blokujúce fonetické pravidlá sú v historickej jazykovede dobre známe. Samozrejme, spolupôsobila tu životaschopnosť dĺžky v prípone *-ár*. Tieto a im podobné príklady preto nemožno využívať na úvahy o pôvodných pravidlách rytmického krátenia (progresívnom ani regresívnom) v činiteľských menách na *-ár*.

Na záver musíme povedať, že príklady činiteľských mien na *-ár* v tomto texte sú prevažne denominatíva, keďže tých je aj podstatne viac ako deverbatív. Z deverbatív sme uviedli len *kovár* ku *kovat'*, *kopár* ku *kopat'* a *luhár* k *luhat'*. Dané slovesá nemajú dĺžku, takže pre nás nie sú až také zaujímavé. Starobylé slovenské činiteľské meno však bude najskôr *pisár* od *písať*, ktoré je k praslovanskému **pъsati*, pričom toto patrí do Stangovej akcentuálnej paradigmy AP (b). Dané slovo má v češtine podobu *písař* a rovnako ako uvedené české výrazy *lékař*, *mlékař*, *moukař* a *štítař* pôsobí akoby dodržiavalo Štúrovo progresívne pravidlo o rytmickom krátení. Toto pravidlo totiž nie je až také unikátne slovenské, ako sa väčšinou traduje. Oveľa jedinečnejším je však regresívne pravidlo o rytmickom krátení, pretože jeho základom je v slovanskom prostredí neobyčajná tisícročná kvantitatívna stabilita sufixu *-ár*. Bolo by preto vhodné neprehliadať tento fakt ani pri kodifikácii.

Literatúra

- DERKSEN, Rick: Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon. Leiden – Boston: Brill 2008.
- ДЫБО, Владимир Антонович: Славянская акцентология: опыт реконструкции системы акцентных парадигм в праславянском. Москва: Наука 1981.
- Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд. Москва: Наука 1974.
- FELDSTEIN, Ronald F.: Praslovanské prozodické pozadie vzniku rytmického zákona v slovenčine. In: Slavica Slovaca, 1990, roč. 25, č. 1, s. 41 – 49.
- KORTLANDT, Frederik: Zur Akzentuierung der Kiever Blätter. In: Zeitschrift für slavische Philologie, 1980, roč. 41, č. 1, s. 1 – 4.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest. Bratislava: Literárne informačné centrum 2005.
- KRALČÁK, Ľubomír: O kvantitatívnej stabilite sufixu -ár (-áreň). Slovenská reč, 2007, roč. 72, č. 6, s. 355 – 370.
- MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. Praha: Academia 1968.
- PAULINY, Eugen: Fonologický vývin slovenčiny. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1963.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Praha: Matica slovenská 1931.
- SCHAEKEN, Joseph: Die Kiever Blätter. Amsterdam: Rodopi 1987.
- SUKAČ, Roman: Topics in the Reconstruction and Development of Indo-European, Balto-Slavic and Proto-Slavic Prosodic Patterns (Morphonological Analysis). Brno: Filozofická fakulta Masarykovy Univerzity, Ústav jazykovedy a baltistiky 2010. (dizertačná práca)
- ŠTÚR, Ludevít: Nauka reči Slovenskej. Prešporok: Tatrin 1846.

O NÁBOŽENSKEJ KOMUNIKÁCII CEZ OPTIKU SLOVENSKEJ ŠTYLISTIKY

Martina Bodnárová

*Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity
v Prešove, ul. 17. novembra 1, 080 01 Prešov, e-mail: tina.bodnarova@gmail.com*

BODNÁROVÁ, M.: About Religious Communication through the Optics of Slovak Stylistics. Slovak Speech, 2016, vol. 81, no. 3-4, p. 166-173.

Abstract The paper is based on the monograph *Štylistické otázky náboženskej komunikácie (The stylistics questions of religious communication)* by Jozef Mlacek, which is so far the most extensive and compact work on religious communication in the field of Slovak linguistics. The book, however, has some limitations that this paper strives to highlight. Therefore, we focus on basic stylistic postulates as well as a starting point and perspectives of the given research in the context of Slovak linguistics. We take into consideration the condition of analogous research in other Slavic linguistics studies.

Key words: religious communication, religious style, sacrum, Jozef Mlacek, Slovak linguistics

Od štyridsiatych rokov dvadsiateho storočia, keď sa v slovenskom lingvistikom priestore objavila prvá zreteľnejšia poznámka na margo náboženských komunikátov pochádzajúca z pera klasika slovenskej jazykovedy E. Paulinyho (1942), až po súčasnosť, keď sa už nazhromaždil celkom úctyhodný počet príspevkov k problematike náboženskej komunikácie, chýbala slovenskej jazykovede a konkrétne štylistike rozsiahlejšia i syntetickejšia práca, ktorá by sa zreteľne vyjadрила k fundamentálnym problémom spätým s lingvistickou reflexiou tohto typu komunikácie a ktorá by napokon aj zmapovala a zosystemizovala doterajšie poznatky o exponovanej komunikačnej sfére. Túto absenciu prekonáva a načrtnutú potrebu saturuje (vo veľkej miere) knižná práca popredného slovenského lingvistu Jozefa Mlacka *Štylistické otázky náboženskej komunikácie* (2012). Spojenie *náboženská komunikácia* je pritom zvolené naozaj dômyselne – aby bol, ako sa hovorí, aj vlk sýty, aj ovca celá; teda ide o veľmi všeobecné označenie danej problematiky, ktorej terminologické relácie a reflexie nie sú doteraz uspokojivo a jednoznačne doriešené. Treba povedať, že celkom jednoznačne a definitívne ich nerieši ani táto práca (máme teraz na mysli najmä pojmový reťazec *náboženská komunikačná sféra – komunikačná sféra náboženského typu – náboženský štýl*). Daný titul svojím „kompromisným“ terminologickým spojením i podtitul *Úvahy o jej vymedzovaní a štylistickej členitosti* naznačujúci dominantný spôsob prístupu k predkladanej problematike reálne odráža to, čo autor konštatuje a na čo upozorňuje už v úvode, totiž že „prístupy ku všetkým spomenutým okruhom (...), riešenia tu často bývajú celkom rozdielne, niekedy až protirečivé“ (tamže, s. 11). Napriek konštatovaniu onej protirečivosti a polemickosti súčasného štylistického diskurzu o problematike náboženskej komunikácie sa domnievame, že

J. Mlackovi sa podarilo urobiť v tomto kontexte významný pokrok a posun smerom k jednoznačnejšiemu riešeniu.

Nielen *protirečivosť* a *ambivalentnosť*, ale aj *úvaha*, *uvažovanie*, *zvažovanie* či *zamyslenie* sú kľúčové slová vinúce sa ako červená niť celou knihou, ktorá je uvedená autorovou krátkou príhodou – spomienkou na istú univerzitnú „kávičkovú debatu“ o náboženskej komunikácii a ktorá vďaka svojmu popularizačnému stylistickému ustrojeniu s esejistickými prvkami predstavuje text záživný i zážitkový, hoci náročný na percepciu a mierne preverbalizovaný, čo je spôsobené i „akýmsi špirálovitým prístupom k predmetu celej práce aj jej častí“, ako vysvetľuje autor v *Úvode* (tamže, s. 12). Náčrt istej témy či problému na jednom mieste a návrat, resp. návraty k nemu s postupným prehľbovaním jeho výkladu na inom mieste v súhre so striedanou tektonikou textu logicky ústi do opakovania určitých téz a konštatácií, do zhŕňania a sumarizovania, niekedy redundantného.

Obsah knihy je rozčlenený do štyroch kapitol. Prvá s názvom *Náboženská komunikácia – možnosti/potreba jej vyčleňovania a stylistickej diferenciácie* predstavuje akúsi všeobecnú bázu tohto typu komunikácie a autor sa v nej snaží nájsť – zatiaľ len veľmi všeobecne – odpovede na otázky, prečo by sme mali uvažovať o vydeľovaní osobitnej náboženskej komunikačnej sféry a prečo nie. V závere kapitoly sa dostáva k predbežnej sumarizácii, že „prekážky jej vydelenia (autor má na mysli to, že niektorí ľudia vo svojom živote akoby s fenoménom náboženstva vôbec nerátali; to, že hranica medzi *sacrum* a *profanum* je veľmi pružná; to, že existujú rozdiely v povahe náboženstiev, a preto je dosť problematické hľadať to, čo by viedlo k abstraktnejšiemu vymedzeniu náboženskej komunikačnej sféry; a napokon to, že všetky komunikáty s náboženskou tematikou možno začleniť k iným sféram a štýlom – pozn. autorky) majú len ohraničenú platnosť, kým argumenty v prospech jej vydelenia (tematická orientácia náboženských komunikátov na *sacrum*; existencia špecifických rečových aktov a následne aj jazykových funkcií – pozn. aut.) sa ukázali ako oveľa podstatnejšie aj komplexnejšie“ (tamže, s. 25).

Kvázinaratívne vyznievajúci názov druhej kapitoly *Ako pristupovala k interpretácii náboženskej komunikácie naša jazykoveda a príbuzné vedné disciplíny* ponúka chronologický prehľad i rozbor najvýznamnejších prác slovenskej lingvistiky venovaných exponovanej problematike. Ide predovšetkým o práce, v ktorých sa nejakým spôsobom konceptualizujú kľúčové entity *náboženská komunikačná sféra* a *náboženský štýl* a v ktorých sa prípadne naznačuje aj ich ďalšia diferenciácia. V tejto časti autor vyvádza na svetlo i dosiaľ opomínané práce o príslušných problémoch, akou je predovšetkým Mikova štúdia z roku 1971, resp. 1973. Práve tejto štúdii, ako aj prácam dvoch ústredných postáv slovenskej stylistiky, J. Mistríka (1991, resp. 1992) a J. Findru (2009), venuje v danej kapitole najviac priestoru a pozornosti. Prví dvaja autori prezentujú a reprezentujú pozitívny prístup k vymedzovaniu nábožen-

skej komunikačnej sféry i štýlu, J. Findra zasa negatívny, no všetky tri „konceptie“ J. Mlacek prijíma a zahŕňa do teoretického a metodologického podložia svojich úvah. Na piedestál však vyzdvihuje najmä „novoobjavenú“ Mikovu štúdiu – tvrdí o nej, že hoci je nevelká, je to „priam kľúčová, podstatná pasáž o samom náboženskom štýle aj o náboženskej komunikačnej sfére, nielen v čase svojho uverejnenia, ale vlastne aj doposiaľ jeden z najfundovanejších pohľadov našej profánnej vedeckej tvorby na túto komunikačnú oblasť, ucelený pohľad, ktorý má v sebe zakomponované aj všeličo z takých prístupov ku skúmaniu náboženských textov, ktorých neprítomnosť trochu vyčítala poľská bádatelka M. Wojtková oveľa novšej, neskoršej práci J. Mistríka o danej problematike“ (Mlacek, 2012, s. 30 – 31).

V rámci skupiny autorov, ktorých práce sa dotýkajú konceptualizácie základných pojmov, v tejto kapitole defiluje ešte E. Pauliny, J. Kútnik Šmálov, F. Kočiš, V. Patráš, F. Ruščák, J. Kačala, J. Sabol, J. Pavlovič, okrajovejšie J. Horecký a D. Slančová. Do osobitnej skupiny sú začlenené práce pertraktujúce parciálne otázky z danej komunikačnej sféry a tiež príspevky skúmajúce presahy náboženskej komunikácie s inými komunikačnými sférami. Tu J. Mlacek spomína E. Gombalu, F. Koliho, E. Brtáňovú, P. Libu, S. Očenášovú-Štrbovú (literárna veda a žánrológia); T. Rončákovú (žurnalistická komunikácia); T. Halíka (religionistika a filozofia); a E. Brtáňovú aj z pozície kodikológie, rétoriky a homiletiky. Napokon svoju pozornosť obracia smerom k poľskému lingvistickému diskurzu o náboženskej komunikácii, ktorý má oveľa dlhšiu aj bohatšiu tradíciu a ktorý reprezentuje predovšetkým trojica bádateľiek J. Samborová, M. Makuchowska a M. Wojtková.

Pri poslednej monografii M. Wojtkovej o jazykov(edn)om výskume modlitebníkov (2011) sa J. Mlacek pristavuje dlhšie a podrobnejšie. Celú kapitolu uzatvára konštatovaním „viacvrstvových prístupov k celému okruhu otázok spätých s problematikou náboženskej komunikačnej sféry“, a to v „slovenskej (ale do istej miery aj poľskej a inej)“ odbornej literatúre (2012, s. 64). Tu nie je celkom jasné, akú „inú odbornú literatúru“ mal autor na mysli, keď okrem orientácie na spomínaný poľský kontext sa neobrátil k nijakým ďalším príbuzným jazykovedám, resp. obrátil sa na západ, do českého, nie však lingvistického kontextu, kde sa už tiež objavili isté reflexie náboženskej komunikácie – spomenieme aspoň kolektívne dielo autorov N. Bayerovej, I. Bogoczovej, M. Grygerkovej, J. Hubáčka, Z. Kovalčíka, N. Kvítkovéj, M. Lašťovičkovej, E. Minářovej, V. Vydrovej a M. Zončovej *Specifika církevní komunikace* (2005), prípadne ďalšie štúdie iných autorov (napr. M. Havlíka (2004, 2005, 2009), ktorý sa venoval výskumu homílie najmä cez prizmu členskej kategorizačnej analýzy) –, ale len do kontextu českej religionistiky a filozofie, keď spomína práce T. Halíka. Podobne sa nazdávame, že aspoň zmienku, ak nie už výraznejšiu pozornosť, by si v kontexte slovenskej lingvistiky a prvej vymedzovanej skupiny zaslúžili ešte dve prešovské bádatelky – E. Zvalená venujúca sa náboženským žán-

rom všeobecne so zvýraznením biblickej epištoly (2009) a K. Pancáková-Bieleková všestranne mapujúca problematiku homílie (napr. 2006a, b, c, d; 2008a, 2011a, b, c; 2013).

Výraznejšou tektonikou sa vyznačuje tretia a štvrtá kapitola monografie. Tretia kapitola s názvom *K vymedzeniu a členitosti náboženskej komunikačnej sféry* sa ďalej člení do troch podkapitol. Po krátkom sumarizujúcom úvode autor znovu otvára – ako naznačuje už pomenovanie prvej podkapitoly *Ešte raz: Náboženská komunikačná sféra a pojem sacrum* – problematiku vymedzovania osobitnej náboženskej komunikačnej sféry, no tentoraz sa zameriava na jej hranice, a to v súvislosti s tematickou orientáciou náboženských komunikátov na *sacrum*. Po mnohých úvahách o sekularizácii, o profanizácii sakrálneho, príp. o opačnom pohybe medzi *sacrum* a *profanum* v súčasnosti, o afirmatívnej i negatívnej orientácii textov na sakrálnu dospieva napokon k záveru, že „pojem sacrum je pre vymedzovanie náboženskej sféry v každom prípade podstatný, východiskový, že totiž práve cezeň a na jeho podklade možno hľadať špecifiká celej tejto oblasti a jej jednotlivých častí“ (2012, s. 75).

V rámci druhej podkapitoly *Základné pojmy v okruhu jazykovej a štylistickej interpretácie náboženských komunikátov* sa J. Mlacek pokúša systemizovať celú bohatú a pomerne pestrú množinu pojmov, ktoré sa vo vzťahu k náboženskej komunikácii od štyridsiatych rokov minulého storočia až doposiaľ v našej odbornej literatúre nazhromaždili. Ako sa ukazuje, máme k dispozícii niekoľko adjektívnych prívlastkov (*náboženský – liturgický – sakrálny – religiózny*), ktoré sa vzťahujú na rôzne substantívne entity (*jazyk, štýl, text, reč, prejavy, komunikáty, diskurz, sféra*). J. Mlacek spojenia, ktoré ich kombináciou vznikajú, často začleňuje do širšieho, aj dobového, kontextu, vymedzuje ich obsah, niektoré uvádza do vzťahu synonymie či hypero- a hyponymie, aby napokon aj touto cestou dospel k potvrdeniu svojich doterajších zistení o existencii samostatného náboženského štýlu.

Na niekoľkých desiatkach strán sa rozprestiera posledná a najrozsiahlejšia podkapitola nazvaná *Náboženský štýl a jeho vnútorná členitosť*. Je to znova sumarizácia predošlých zistení o evidentnej profilácii samostatného náboženského štýlu, čo sa môže pociťovať do určitej miery ako redundantné. Až potom autor nastoľuje otázku vnútornej členitosti daného štýlu. Pri jej zodpovedaní siaha po dvoch slovenských autoroch – F. Mikovi a J. Mistríkovi, a po už spomínanej M. Wojtakovej, ktorí podobnú otázku už vo svojich textoch spracovali. U F. Mika možno nájsť zmienku o *liturgických textoch*, o *kazateľskom druhu*, interpretovanom ako sekundárny štýl, a napokon i o *homílii* a *homiletickom štýle*. J. Mistrík zase hovorí konkrétne o *liturgických, kazateľských a biblických podobách textov náboženského štýlu*. Najširší diapazón *podštýlov, podtypov* či *druhov* náboženského štýlu prezentuje uvažovanie M. Wojtakovej. Vydeľuje najprv dva základné druhy, *kultový* a *bib-*

lický štýl, a potom až sedem špecifickejších druhov: *homiletický*, *vedecký* a *katechetický štýl*, *štýl oficiálnych dokumentov Cirkvi*, *štýl výpovedí spätých s ľudovou zbožnosťou*, *štýl umeleckých textov spätých s religióznym rozmerom človeka* a *štýl náboženskej publicistiky a spravodajstva*. J. Mlacek sa podrobne pristavuje pri každom z vymedzených štýlov, ktoré sa mu už na prvý pohľad nejavia ako celkom rovnorodé, podrobuje ich kritickej reflexii cez prizmu základných štylistických parametrov, pričom sa vracia až k počiatku a k samotnej podstate takých fenoménov slovenskej štylistiky, ako sú (*primárny*) *štýl*, *sekundárny štýl* či *lomený štýl*. Na tomto pozadí dospieva k takému riešeniu, že náboženský štýl možno ďalej vnútorne členiť na *liturgický* a *kazateľský štýl*; niektoré ďalšie Wojtakovou vyčleňované druhy pokladá len za oblasti presahov či prienikov náboženského štýlu s inými (primárnymi) štýlmi, konkrétne s náučným (vedecký podtyp náboženského štýlu), s umeleckým (štýl umeleckých textov spätých s religióznym rozmerom človeka) a s publicistickým štýlom (štýl náboženskej publicistiky a spravodajstva). Otázku o vyčleňovaní *biblického štýlu* ako samostatného podtypu zodpovedáva tak, že môže ísť len o „voľnejšie označenie štýlu textov“ (2012, s. 114), v ktorých sa uplatňujú isté špecifické výrazové prostriedky, napr. biblické frazémy a špecifické lexémy, isté konštrukčné zvláštnosti či osobitosti v ortografii; podľa J. Mlacka „biblický štýl nemožno ani na najnižších úrovniach štylistickej abstrakcie pokladať za celkom osobitný štýl“ (tamže, s. 113), skôr by mohlo ísť o archetyp či prototext ostatných náboženských textov, z čoho vyplýva, že Biblia má v kontexte náboženského štýlu celkom výnimočné postavenie.

Na základe naznačeného riešenia otázky vnútornej členitosti exponovaného štýlu sa J. Mlacek v dvoch podkapitolách poslednej kapitoly svojej monografie venuje bližšej charakteristike *liturgického* a *kazateľského štýlu* ako dvoch základných podôb či prototypov náboženského štýlu. Liturgický štýl, ktorý v podstate stotožňuje s kultovým štýlom M. Wojtakovej, sa vyznačuje niekoľkými zásadnými atribútmi modelujúcimi aj tvár samotného náboženského štýlu: heteronómia, teda nerovnocennosť či nerovnorodosť komunikantov; komunikovanie nielen o Bohu, ale i s Bohom; špecifické ilokučné akty (napr. chvála, úcta, vďaka); monumentálnosť, honosnosť, dôstojnosť, vážnosť; semiotická heterogénnosť; prekladovosť a ustálenosť až petrifikovanosť; dialogickosť či dialógovosť.

Liturgický štýl možno z vertikálneho hľadiska charakterizovať ako vysoký štýl, z čoho vyplýva i preferencia a dominancia spisovnej variety jazyka. Ďalej J. Mlacek sleduje aspoň čiastočne i žánrové parametre textov liturgického štýlu. V súvislosti s tým sa už v predchádzajúcej kapitole dostal k problematike modlitby. Túto problematiku podrobnejšie skúmala M. Makuchowska (1998), pričom dospela k záveru, že „modlitba je predovšetkým javom z roviny žánru, a tak ju treba charakterizovať ako entitu z tejto roviny a nie až z roviny štýlu“ (tamže, s. 109). J. Mlacek s takýmto

riešením celkom nesúhlasí; podľa neho osobitosti modlitby sú osobitosťami aj na rovine štýlu, a tak navrhuje hovoriť o osobitnom *modlitbovom štýle*, a to hierarchicky ako o ternárnom či terciárnom štýle. Inšpiráciou pre takéto riešenie sa mu stala recenzia O. Orgoňovej tretieho vydania *Štylistiky* J. Mistrika (1997), užšie pasáž o niekoľkých desiatkach Mistrikových sekundárnych štýlov. O. Orgoňová trpezlivo a správne posudzuje ich nerovnorodosť a v rámci svojho pokusu o akúsi ich systemizáciu navrhuje aj toto: „Prirodzene, autorom vymedzené sekundárne štýly v novovytvorenej kapitole **by sa potom museli posunúť do terciálnej roviny** (zvýraz. M. B.), no v skutočnosti vzhľadom na ich nerovnorodosť ťažko možno uvažovať o ich spoločnom celoplošnom zaradení na akúkoľvek abstrakčnú, príp. funkčnú úroveň.“ (tamže, s. 304). Nazdávame sa, že O. Orgoňová v citovaných riadkoch považuje riešenie daného problému v zmysle uvažovania o ďalšej, ešte nižšej úrovni ternárnych štýlov len za veľmi hypotetické a krajné, nie perspektívne, ako ho preberá a prijíma J. Mlacek vo svojej monografii, i preto, aby obhájil a podporil vymedzenie samostatného *modlitbového štýlu*.

Celkovo sa nám vidí, že autor pri svojom afirmatívnom postoji a „naladení“ voči náboženskej komunikácii má tendenciu mnoho fenoménov z tejto oblasti posúvať (až) na rovinu (funkčného) štýlu (okrem osobitného *modlitbového štýlu* uvažuje ešte o *katechetickom štýle*, a to ako o „veľmi osobitnom podtype kazateľského štýlu“ (2012, s. 154) či o *homiletickom štýle*, ktorý vymedzuje takto: „Ako je homília druhom kázne, tak aj homiletický štýl je podtypom kazateľského štýlu, nie sú to pojmy akoby z rovnakej úrovne štylistickej abstrakcie. Kazateľský štýl teda pokladáme za variant či podtyp náboženského štýlu, za variant stojaci na rovnakej úrovni abstrakcie, na ktorej sa vydeľuje predtým sledovaný liturgický štýl, kým o homiletickom štýle by sa mohlo hovoriť až na ďalšej, ešte špecifickejšej úrovni výkladu“ (tamže, s.154)), čo v konečnom dôsledku situáciu komplikuje a zneprehľadňuje. V podobnom duchu sa nesie uvažovanie K. Pancákovvej-Bielekovej (2008b, s. 415): „Nazdávame sa, že podoba náboženského štýlu je vhodnejšie zvolenou formou než vytvorenie súhrnnej skupiny sekundárnych štýlov, ktorá otázku náboženských prejavov ešte viac komplikuje. (Sekundárna) diferenciácia ide v tomto prípade po rovine žánrov (Biblia, homília), ktoré zvyšuje na štýly (biblický štýl, kazateľský štýl), a preto nepovažujeme takéto členenie za prínosné. Ak sa potvrdia príznaky podporujúce možnosť jestvovania náboženského štýlu, navrhujeme s týmto pojmom pracovať.“ S týmto tvrdením a riešením súhlasí neskôr i ďalšia bádatelka v tejto oblasti E. Zvalená (2012, s. 191).

Podľa našej mienky sa J. Mlackovi s odstupom štyroch rokov od citovaných slov v monografii *Štylistické otázky náboženskej komunikácie* (2012) podarilo presvedčivo dokázať existenciu samostatnej náboženskej komunikačnej sféry i osobitného náboženského štýlu. Takisto sa mu podarilo ukázať, že tento štýl je vnútorne

d'alej diferencovaný. Avšak ísť pri takejto diferenciacii až na úroveň ternárnych štýlov nepovažujeme za efektívne. Navyše máme dojem, že sa pritom zanedbáva úroveň žánrov, ktoré by si istotne zaslúžili pozornosť, najmä a konkrétne pozornosť ďalšieho podrobného výskumu v rámci skúmania náboženskej komunikácie. Možno i touto cestou, teda akoby „zdola“ a „prakticky“, by sa vyriešili viaceré terminologické problémy náboženského štýlu i problémy jeho vnútornej členitosti. Veď napokon sám autor v závere monografie priznáva a uznáva výlučnú úvahovosť, a teda teoretickosť a vo viacerých aspektoch i hypotetickosť svojho textu: „Pravda, musíme zároveň priznať, že predchádzajúce formulácie nie sú výsledkom nejakých ucelených vlastných analýz všetkého typického výraziva náboženskej komunikácie (...), že ony vyplynuli skôr ako dedukcia z pozorovania všeobecných znakov naznačených štýlov a ich podtypov.“ (2012, s. 162). Popri serióznym reálnym výskumom (náboženských žánrov) fundovanej ceste by však mohlo byť osožné vydať sa i cestou *konceptu registra*, ktorý do slovenskej štylistiky a lingvistiky vniesla D. Slančová (1999, 2014 a i.). Napokon nevylučuje, ba priamo to naznačuje na niekoľkých miestach monografie i J. Mlacek – napriek tomu, že sám dôsledne zotrváva na štrukturalistickej pozícii funkčných štýlov.

Literatúra

- BAYEROVÁ, Naděžda – BOGOCZOVÁ, Irena – GRYGGERKOVÁ, Marcela – HUBÁČEK, Jaroslav – KOVALČÍK, Zdeněk – KVÍTKOVÁ, Naděžda – LAŠTOVIČKOVÁ, Michaela – MINÁŘOVÁ, Eva – VYDROVÁ, Veronika – ZONČOVÁ, Marcela: *Specifika církevní komunikace*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta 2005.
- BIELEKOVÁ, Katarína: Ilokučná štruktúra homílie. Slovo o slove 12. Prešov: PF PU 2006a, s. 105 – 107.
- BIELEKOVÁ, Katarína: Mimojazykové výrazové prostriedky homílie. Pravoslávny teologický zborník 31/16. Prešov: Prešovská univerzita, Pravoslávna bohoslovecká fakulta 2006b, s. 168 – 172.
- BIELEKOVÁ, Katarína: Vonkajšie a vnútorné determinanty homílie. Theologos: teologická revue, GTF PU v Prešove, 2006c, roč. 6, č. 2, s. 170 – 175.
- BIELEKOVÁ, Katarína: Žánrové a textové dimenzie homílie. Prešov: 2006d. 224 s. [Dizertačná práca]
- BIELEKOVÁ, Katarína: Kompozičná stavba homílie. Studia Philologica. Annus XIII. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2008a, s. 96 – 100.
- BIELEKOVÁ, Katarína: Náboženská komunikácia versus náboženský štýl. In: Varia XV. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, 2008b.
- BIELEKOVÁ, Katarína: Jazykové výrazové prostriedky homílie. Jazyk a kultúra, 2011a, roč. 2, č. 5. Online: http://www.ff.unipo.sk/jak/5_2011/bielekova.pdf
- BIELEKOVÁ, Katarína: Koherencia v náboženskom texte (homília). Jazyk a kultúra, 2011b, roč. 2, č. 6. Online: http://www.ff.unipo.sk/jak/6_2011/bielekova.pdf
- BIELEKOVÁ, Katarína: Prienik homíliou zo žánrovo-textového aspektu. Acta Patristica, 2011c, č. 3, s. 83 – 89.
- BIELEKOVÁ, Katarína: Syntaktické prostriedky textovej väzby homiletického prejavu. In: Stylistika v kontextu historie a súčasnosti: docentce E. Minářové. Brno: Masarykova univerzita 2013, s. 163 – 168.

- FINDRA, Ján: Jazyk v kontextoch a v textoch. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela 2009.
- HAVLÍK, Martin: Kategorizační práce v kázáních. Praha: FF UK 2004. [Nepublikovaná diplomová práce]
- HAVLÍK, Martin: Kategorizační práce v kázáních. Oratio et Ratio. Eds. S. Čmejrková – I. Svobodová. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR 2005a, s. 99 – 113.
- HAVLÍK, Martin: Diskurzní praktiky křesťanských kazatelů při konstituování standardního relačního páru „my“ – „oni“. Slovo a slovesnost, 2009, roč. 70, č. 2, s. 83 – 99.
- MAKUCHOWSKA, Marzena: Modlitwa jako gatunek języka religijnego. Opole: Uniwersytet Opolski 1998.
- MIKO, František: Štýlové kríženie v barokovej poézii. In: Od epiky k lyrike. Bratislava: Tatran 1973, s. 182 – 212.
- MLACEK, Jozef: Štylistické otázky náboženskej komunikácie. Ružomberok: Verbum 2012.
- MISTRÍK, Jozef: Náboženský štýl. Studia Academica Slovaca. 20. Bratislava: Alfa 1991, s. 163 – 175.
- MISTRÍK, Jozef: Religiózny štýl. In: Stylistyka. I. Stylistyka dziś. Ed. S. Gajda. Opole: Uniwersytet Opolski 1992, s. 82 – 89.
- MISTRÍK, Jozef: Štylistika. Tretie, upravené vyd. Bratislava: SPN 1997.
- ORGOŇOVÁ, Oľga: Štylistika Jozefa Mistrika po tretí raz. Slovenská reč, 1998, roč. 63, s. 301 – 307.
- PAULINY, Eugen: O jazyku prejavov náboženských. Kultúra, 1942, roč. 14, s. 270 – 276.
- SLANČOVÁ, Daniela: Reč autority a lásky. Reč učiteľky materskej školy – opis registra. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 1999.
- SLANČOVÁ, Daniela – SLANČOVÁ, Terézia: Reč pohybu, autority a súdržnosti. Pragmatická analýza trénerského komunikačného registra v komunikácii s hráčmi kolektívnych loptových hier staršieho školského veku. Prešov: Fakulta športu Prešovskej univerzity 2014.
- WOJTAK, Maria: Współczesne modlitewniki w oczach językoznawcy. Studium genologiczne. Tarnów: Biblos 2011.
- ZVALENÁ, Eleonóra: Žánrové dimenzie biblickej epištoly. Prešov: Prešovská univerzita, FHPV 2009.
- ZVALENÁ, Eleonóra: O náboženskom žánri. In: Epištoly o jazyku a jazykovede. Prešov: Prešovská univerzita 2012.

INTERLINGVÁLNE FAKTORY PRI PRECHÝĽOVANÍ CUDZOJAZYČNÝCH ŽENSKÝCH PRIEZVISK V SLOVENČINE¹. ČASŤ 1.

Jana Wachtarczyková – Radovan Garabík

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava 1

e-mail: jankaw@juls.savba.sk – garabik@kassiopeia.juls.savba.sk

WACHTARCZYKOVÁ, J. – GARABÍK, R.: Interlingual Factors in Formation of non-Slovak Female Anthroponyms in Slovak. Part I. Slovak Speech, 2016, vol. 81, no. 3-4, p. 174-189.

Abstract: The article describes problems encountered in the usage of foreign language anthroponyms in the contemporary Slovak language. In the interlingual context we evaluate current tendencies of these onymic units in texts, especially the degree and forms of the transformation of non-Slovak female names according to the traditional anthropomodel of Slovak female surnames. The fundamental question is the adaptation of foreign female anthroponyms, especially the feminization of surnames – an explicit indication of female gender of the person via the *-ová* suffix, added to foreign surnames, but also other related modifications (e.g. inverse word order of Asian names) when appearing in Slovak texts.

The analysis has been carried out using the Aranea family of web corpora. First part describes the adaptation of Icelandic, Lithuanian, Chinese and Indonesian female anthroponyms in the Slovak language. The results indicate weakening of the feminizing anthropoformant *-ová* in Slovak texts in the corpora for Icelandic, Lithuanian, East Asian and Indonesian surnames. On the other hand, we detected increased usage of the almost authentic forms (e.g. *Gudmundsdóttir*, *Grybauskaite*, *Na Li*) as indeclinable nouns.

Key words: non-Slovak female anthroponyms, anthroposuffix *-ová*, interlingual factor, extralingual factor, surname feminization, endidentity, exidentity, Aranea corpora

1. ÚVOD

Cieľom tohto článku je opätovne tematizovať problematiku cudzojazyčných ženských priezvisk, ich fungovanie, adaptovanie (prechýľovanie²) v slovenskom jazykovom priestore s prihliadnutím na rozličné jazykové a mimojazykové faktory viažuce sa na onymickú sféru cudzích jazykov, ktoré sa doposiaľ nebrali do úvahy alebo sa marginalizovali. Otázky adaptácie cudzojazyčných proprií rezonujú v slovenskej odbornej i laickej verejnosti už oddávna. S väčšou intenzitou sa otvorili v 90. rokoch minulého storočia a príležitostne sa vynárajú stále. Podľa M. Ološtiaka (2001a, s. 299) je to prirodzený výsledok toho, že daná téma neprestala byť pre lingvistiku zaujímavá, čo je iste spôsobené tým, že sa otázku prechýľovania či neprechýľovania cudzích a domácich ženských priezvisk dosiaľ nepodarilo uspokojivo vyriešiť. V spomínanom článku M. Ološtiaka možno nájsť množstvo odkazov na práce V. Blánára, L. Dvonča,

¹ Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu Vega 2/0182/15 *Jazyková norma a jej kodifikácia*.

² Prechýľovanie tu chápeme najmä ako pridávanie antropoformantu *-ová* k pôvodnej grafickej podobe antroponyma a zároveň ako pridávanie relačných morférov pri skloňovaní antropónym (napr. Oscar-a Wilde-a, Henri-ho Michaux-a) alebo pri adjektívnych propriách typu *Lewinsky – Lewinská*.

M. Knappovej a iných, ktorí sa otázkam prechýľovania priezvisk venovali a ukazujú čitateľom genézu nazerania i spektrum pohľadov na celú problematiku. Zároveň treba pripomenúť, že ani postupom času sa otázky adaptácie ženských priezvisk nezjednodušujú, ale naopak – ešte častejšie sa tematizujú (aj politizujú), do slovenčiny sa dostáva čoraz exotickéjši a pestrejší onomastický materiál a aj v bežnom živote na seba narážajú protichodné názory, záujmy a potreby (napr. nositeľiek mien, genderových lingvistiek, prekladateľov, jazykovedcov, legislatívcov atď.).

Výrazom aktuálnosti tejto problematiky bol začiatkom tohto roka odborný seminár *Prechýľovanie: áno/nie?*³ Samotný názov podujatia potvrdzuje, že otázka prechýľovania sa stále kladie ako disjunktívna, implikujúca odpoveď buď áno – alebo nie. Je možné, že problematika prechýľovania nebola uspokojivo vyriešená práve preto, že základná otázka nie je dobre položená a nezohľadňuje povahu jazykovej praxe. V nej sa demonštruje variabilita uvádzania cudzojazyčných ženských priezvisk. Sú situácie, kde sa tieto mená prechýľujú, ale bývajú aj také, kde sa mená z rozličných dôvodov neprechýľujú, a tak v jazyku koexistujú prechýlené aj neprechýlené podoby toho istého vlastného mena. V snahe zistiť aktuálne tendencie pri uvádzaní ženských antroponým v slovenčine sa opierame o údaje z webových korpusov, ktoré vypovedajú najmä o frekvencii a jazykovom kontexte ich používania, rozširujú interpretačný priestor o tieto parametre fungovania mien a spolu s ďalšími faktormi umožňujú pohľad na danú problematiku z inej perspektívy.

2. POSTOJE K OTÁZKE PRECHÝĽOVANIA CUDZÍCH PRIEZVISK V SLOVENČINE

Názorovú bipolaritu v jazykovednom diskurze na túto tému si všíma aj M. Ološtiak (2001a, s. 299), ktorý ju chápe ako opozíciu medzi extralingválne motivovanými postojmi (ktoré odmietajú prechýľovanie zdôrazňujúc osobnú identitu človeka) a intralingválne motivovanými postojmi (ktoré zdôrazňujú nevyhnutnosť rešpektovať zákonitosti flektívneho jazyka). Trochu máťuce môže byť to, že v Ološtiakovom chápaní sa aj mimojazykové okolnosti vždy vzťahujú k jazyku (napr. v termíne extralingválne motivované postoje), a nie k predmetnej skutočnosti. Autor extralingválnosť vlastného mena vidí v jeho onomastickom statuse (Ološtiak, 2001b, s. 94), motiváciu považuje za „extralingvistickú realitu onomaziologického rázu“ (tamže, s. 96) a zdôrazňuje pragmatickú funkciu preberajúceho jazyka, ktorý prispôsobuje cudzie antroponymá potrebám a očakávaniam používateľov jazyka. Popritom sa zo zreteľa stráca ontologický status vlastného mena, ohľad na individuum, na jeho nositeľa a privilegovaného používateľa a na legitímnu požiadavku osoby vystupovať pod rovnakým menom v rozličných jazykových prostrediach. Z ontologického statusu pramení potreba zachovania originality antroponyma a túto motiváciu považujeme za mimojazykovú,

³ Správa zo seminára bola publikovaná v časopise Slovenská reč, 2016, roč. 81, č. 1 – 2, s. 79 – 82.

teda extralingválny faktor. V prípade cudzích ženských priezvisk je to napr. odlišná pomenovacia štruktúra (jednomenná sústava, viacmenná sústava), vôľa nositeľky mena, lokálne zvyklosti uvádzania mien, intenzita a druh kontaktu medzi východiskovým a cieľovým (preberajúcim) jazykom, individuálna preferencia neprechýľovania či neprechýľovania u prekladateľov beletrie, publicistov atď.

Všeobecne ide o výraz meniacich sa potrieb používateľov jazyka, ktoré charakterizujú novú kultúrnu paradigmu posledných dvoch desaťročí (porov. Bednárová, 2016, s. 3). K tradičným vnútrojazykovým argumentom a dôvodom prehodnocovať potrebu prechýľovania cudzích ženských priezvisk v slovenčine pribúdajú aj faktory vonkajšej – získanej identity nositeľov mien (exoidentita) v prijímajúcich jazykoch a kultúrach, keď sa dostáva do kontrastu s vnútornou a pôvodnou identitou (endoidentitou) nositeľiek ženských priezvisk v domovskej kultúre a krajine. Dynamicky sa vyvíja aj faktor interlingválnej jazykovej kompetencie u mladej generácie Slovákov, ktorá už počas školskej dochádzky získava základné znalosti z dvoch cudzích jazykov, čím sa generácie uskutočňuje posun od slovenského monolingvizmu k heterolingvizmu používateľov slovenčiny. Základným znakom novej paradigmy v jazykovej situácii je tzv. preskupovanie dominánt a vyšší podiel heterolingvizmu medzi používateľmi slovenčiny, ako aj stále intenzívnejší kontakt s exoidentitou – identitou osôb z cudzieho jazykového a kultúrneho prostredia v slovenskom jazyku. Preskupovanie dominánt v sociálno-jazykových postojoch používateľov jazyka sa prejavuje nielen ako schopnosť porozumieť výrazom v inom jazyku, ale aj ako schopnosť akceptovať cudziu identitu – exoidentitu, vyjadrenú osobným menom človeka. Potom je prirodzené, keď sa v národnom spoločenstve vyčlení formácia nositeľov mien, ktorá požaduje alebo preferuje iné, než doposiaľ zaužívané či väčšinovo platné zvyklosti uvádzania mien. Ide o postojové záležitosti, prejavy sociokultúrneho správania sociálnych aktérov, ktoré sa manifestujú v jazykovej matérii, na propriách. K prejavom sociokultúrnej dynamiky patria napríklad požiadavky Sloveniek a genderových lingvistiek (za používanie ženských priezvisk bez prechýľovania)⁴ alebo o trend používania bezsufixálnych foriem poľských ženských priezvisk (porov 4.7. v II. časti príspevku) alebo o tendencie uvádzania maďarských ženských priezvisk (porov. 4.6. tamže).

3. CIELE A METÓDA VÝSKUMU

Cieľom nášho článku je prezentovať pohľad na prechýľovanie cudzích ženských priezvisk v slovenčine s prihliadnutím na **interlingválny faktor**. M. Ološtiak (2001a) ho chápe ako výraz interlingválnej proxemiky, vzťahu medzi kontakto-

⁴ V r. 2013 Ministerstvo kultúry SR pripomienkovalo návrh novely zákona o matrikách argumentmi o neprípustnosti uvádzania ženských mien osôb slovenskej národnosti v matrike bez prípony *-ová*, z dôvodu, že by to bolo v rozpore s § 2 ods. 3 zákona o štátnom jazyku, ktorý takýto zásah do jazykového systému nedovoľuje. Znamená to, že podoba ženského priezviska osoby slovenskej národnosti sa stále vníma najmä ako jav jazykového systému, a nie ako extralingválne motivovaná realita.

vými jazykmi. Za pozitívne považuje rozširovanie interpretačného rámca o rozličné jazykové i vecné súvislosti. Dôležitosť pripisuje aj situačným premenným, ktoré môžu rozhodovať o tom, aký druh a aká miera adaptácie sa prejaví na cudzojazyčnom propriu vnášanom do nášho jazyka. Interlingválna perspektíva predstavuje určitý odstup od veci, vďaka čomu sa zreteľnejšie črtajú problémové javy – príklady a dôvody nevhodného prechýľovania cudzích ženských priezvisk⁵ v slovenčine a zvyrazňuje sa potreba preskupenia dominánt v rámci avizovanej novej kultúrnej paradigmy. Ak v interlingválnej proxemike z pohľadu prijímajúceho jazyka narastá vplyv heterolingvizmu používateľov jazyka a mení sa postoj k exoidentitám, aktuálna reflexia skúmaného materiálu by tieto tendencie mala zohľadniť. Znamená to, že aj otázku prechýľovania cudzojazyčných ženských priezvisk treba posudzovať nielen z hľadiska gramatických pravidiel prijímajúceho jazyka, teda z lingvistického hľadiska, ale v kontexte mnohých ďalších premenných jazykového i vecného charakteru, pričom treba určiť dominanty, teda faktory, ktoré rozhodujú o spôsobe a miere adaptácie cudzích antropónym v slovenčine.

V článku si všimame ako sa ženské antroponymá používajú v niektorých iných jazykoch a kultúrach a ako prebieha ich transortografizácia do slovenčiny. Sledujeme spôsob, akým sa inojazyčný antroponymický pomenovací model „správa“ v slovenčine pri jeho konkrétnom využití v jazykovej praxi, ako ho zachytáva korpus. Výsledky ďalej interpretujeme prihliadajúc na interlingválne a extralingválne faktory, t. j. na mimojazykové okolnosti fungovania daných antropónym vo východiskovom jazyku a východiskových antroponymických modeloch sledovaných jazykov, ktoré vyjadrujú endoidentitu človeka. V prípade adaptácie cudzích ženských antropónym v slovenčine skúmame najmä prechýľovanie, prostredníctvom ktorého daný onymický objekt získava v slovenčine špecifickú exoidentitu – prechýlenú podobu svojho mena – a sledujeme ako táto nová onymická entita plní svoju identifikačnú funkciu. Pri jednotlivých typoch mien vyberáme na ilustráciu reprezentanta – ženské antroponymum vo všetkých podobách, v akých sa v slovenčine vyskytlo. Výber jednotlivých jazykových kontextov bol motivovaný vysokou problémovosťou a variantnosťou uvádzania mien z týchto jazykov v slovenčine. Opisovali sme kontext tých jazykov, v ktorých sa antroponymická pomenovacia sústava odlišuje od našej paradigmy a uvádzanie prvkov tejto mennej sústavy spôsobuje používateľom slovenčiny najväčšie problémy (napr. islandské, litovské, čínske ženské antroponymá). Používanie týchto typov mien v slovenčine je sprevádzané tvorením exoidentít, ktorých identifikačná funkcia v slovenčine je oslabená, pretože sa prechýľovaním (a množstvom odlišne prechýlených variantov) formálne vzdiaľujú od východisko-

⁵ M. Ološtiak (2001a, s. 87) hovorí o tzv. identifikačnom faktore, ktorý sa prejavuje aj pri domácich antroponymách ako tendencia redukovať alternácie, ktoré by mohli narušiť identifikáciu onymického objektu, napr. *Hudeca* – *Hudca*, a teda aj odvodených ženských priezvisk.

vého antroponyma (napr. *Lì Nà* → *Li Naová*, *Na Liová*). Poradie uvádzania opisovaných kontextov v článku nie je systemizované. V prvej časti príspevku približujeme interlingválne faktory uvádzania islandských, litovských, čínskych a indonézskejších mien v slovenčine. V druhej časti štúdie sa venujeme otázkam uvádzania hispánskych, maďarských a poľských ženských mien.

Všetky citované príklady a štatistiky pochádzajú z rodiny korpusov Aranea (Maius) vo verzii aktuálnej k októbru 2016 (Benko, 2014). Aby sme eliminovali vplyv skloňovania či nesklonnosti, prechýľované antroponymá sme hľadali vo všetkých potenciálnych pádoch. Korpusy Aranea pre jednotlivé jazyky boli spracované rovnakou metodológiou a vychádzajú z porovnateľných zdrojov, preto sú vhodné práve pre medzijazykové porovnávacie účely. Ich pôvod v internetových textoch môže skresľovať závery vzhľadom na nižšiu reprezentatívnosť „bežného jazyka“, ale orientácia na virtuálny rozmer fungovania jazyka korešponduje s preskupovaním dominant v rámci novej kultúrnej paradigmy. V texte používame zaužívané označenia funkčných členov antroponyma, a to rodné meno (ktoré uprednostňujeme pred krstným menom vzhľadom na absenciu krstu v iných kultúrach) a priezvisko, pričom vychádzame z teórie vlastného mena V. Blanára (1996).

4. INTERLINGVÁLNA PROXEMIKA SLOVENČINY VO VZŤAHU K VYBRANÝM JAZYKOM

4.1. Interlingválny faktor v kontexte islandských mien

Špecifickou črtou islandských mien je neexistencia priezvisk v podobe, v akej ich poznáme. Dominantnú funkciu majú rodné mená, podľa ktorých sú aj radené menoslovy, napr. v telefónnych zoznamoch. Typické islandské vlastné meno sa skladá väčšinou z dvoch onymických zložiek: rodného mena a otcovského mena, podobne ako v prípade ruských, ukrajinských či bieloruských mien. Otcovské meno môže mať dva tvary podľa toho, či ide o syna (rod indikuje prípona *-son*) alebo dcéru (rod indikuje prípona *-dóttir*). Toto otcovské meno nie je priezviskom a ani neplní jeho funkciu. Je to evidentné na príklade bývalej islandskej prezidentky (1980 – 1996), ktorej meno v originálnom zápise má podobu *Vigdís Finnbogadóttir*. Jej otec sa volal *Finnboga Rúts Þorvaldsson* (mal dve rodné mená a jeho otec bol rodným menom *Þorvalds*).

Iná Islandanka, plným menom *Björk Guðmundsdóttir*, vo svete známa len ako *Björk*, čo pôsobí ako umelecké meno, ale zodpovedá pomenovacím zvyklostiam Islandanov a ich antroponymickému modelu. Urputná snaha niektorých slovenských publicistov pripisovať funkciu priezviska otcovskému menu a vytvárať podoby mena typu *Guðmundsdóttirová* sa ukazuje ako kontraproduktívna⁶. A naopak, redun-

⁶ Zjednodušuje grafému *ð* zámenou za grafému *d* (hoci ak už sme donútení – napr. z technických dôvodov – nepoužiť grafému *ð*, transkripcia by si žiadala segment *dh* podľa relatívne zaužívaného medzinárodného úzu). Podobne sa redukuje *ó* na *o*, aj keď nie je dôvod na toto zjednodušenie.

dané je pridávanie prípony *-ová*, ktorá je slovenským variantom prípony *-dóttir*; takže podoba mena *Gudmundsdóttirová* je kompozíciou zložiek *Gudmunds+ová+o-vá*. Zároveň vytvára sekundárnu identitu, exidentitu, ktorou sa oslabuje a komplikuje identifikácia konkrétnej osoby *Björk* v slovenčine. Pri pohľade do korpusu môžeme porovnať frekvencie a podoby prechýľovania islandských mien, ako sa vyskytli v obsiahnutých slovenských textoch.

Tab. č. 1: Podoby a frekvencia sufixu typického islandského ženského antroponyma v troch slovenských korpusoch

Antropoforant <i>-dóttir</i>	Araneum Slovacum Maius	Araneum Bohemicum Maius	Araneum Polonicum Maius
<i>-dóttir:</i>	113	87	144
<i>-dottir:</i>	38	29	103
<i>-dóttirová:</i>	26	9	
<i>-dóttiřová:</i>	87 ⁷	29	

Frekvencia neprechýlených tvarov islandských ženských antroponým potvrdzuje preskupenie dominant pri ich adaptácii do slovenčiny smerom k zachovávaní pôvodných tvarov mien a korešponduje aj s uvádzaním týchto mien v českom a poľskom jazyku. V týchto korpusoch dominujú neprechýlené tvary zakončené *-dóttir/-dottir*; ktoré zachovávajú autentickosť mena. Výskyt prechýlených tvarov *-dóttir-ová/-dottir-ová* svedčia o tom, že adaptačno-integračné sily v slovenčine stále pôsobia, že sufix *-ová* je v spisovnej slovenčine najekonomickejšim a najjednoduchším ukazovateľom feminity (Ološtiak, 2011), ale zároveň sa potvrdzuje, že sa v jazykovej praxi rod vyjadruje aj inými spôsobmi. Možným nedorozumeniam plynúcim napríklad z vety „Nakrúcalo sa viacerými kamerami z rôznych uhlov pohľadu, a tak skúsený strihač *Valdis Oskarsdóttir* (Oslava, Mifune) stál po skončení prác pred neľahkou úlohou“ (Dogma po americky, InZine 1999) sa dá predchádzať. Je to možné nepriamymi indikátormi rodu použitého propria, daných napr. nadvetným kontextom (*skúsená strihačka*). Preferenciu v takýchto situáciách by mali dostať vety typu: „Nakrúcalo sa viacerými kamerami z rôznych uhlov pohľadu, a tak skúsená strihačka *Valdis Oskarsdóttir* stála po skončení prác pred neľahkou úlohou.“

Na základe korpusových zistení sa ako progresívnejšia ukazuje tendencia uvádzať islandské ženské antroponymá v ich pôvodnej neprechýlenej podobe (*Gudmundsdóttir*). V otázke uvádzania diakritiky a grafém, ktoré slovenská grafická sústava nepozná, by mal byť rozhodujúcim komunikačný kontext – prostredie, v kto-

⁷ Vyšší počet prechýlených tvarov v slovenskom korpusu Aranea (87) sa ukáže ako relatívny, ak zohľadníme fakt, že viac ako polovica výskytov (47) sa vzťahuje na jediný onymický objekt – basketbalistku menom *Helena Sverrisdóttir*, ktorá v sezónach 2011 – 2013 hrala za klub Good Angels Košice. Z pochopiteľných dôvodov takéto skreslenie štatistiky nie je prítomné v iných jazykoch (napr. v češtine).

rom sa tieto mená budú uvádzať. V neformálnom a neverejnom styku je možné zanedbať diakritiku (napr. *Gudmundsdottir*) alebo zjednodušovať grafémy, napr. *ð* na *dh* alebo ju nesprávne prepísať ako *d*, ale v oficiálnom a úradnom styku, v publicistike a verejnom diskurze by bolo vhodnejšie uvádzať mená v autenticknej grafickej podobe (*Guðmundsdóttir*) alebo v štandardizovanom prepise (*Gudhmundsdóttir*).

4.2. Interlingválny faktor v kontexte litovských mien

V litovčine existuje proces podobný prechýľovaniu, ten však neoznačuje len feminitu ako sufix *-ová*, ale označuje rodinný status žien formálne odlišujúc slobodné ženy od vydatých. Slobodné ženy majú priezvisko zakončené na *-aitė*, *-iūtė*, *-ytė*, *-ietė*, priezvisko vydatých žien sa končí na *-ienė*, *-uvienė*. V posledných rokoch sa aj vďaka legislatívnej podpore presadzuje aj trend neutralizácie vyznačovania rodovej či rodinnej príslušnosti v ženských menách a používanie neutrálnej prípony *-ė*, ktorá je spoločná pre vydaté aj slobodné ženy. Tento bezpríznačový variant mena však zatiaľ využívajú najmä celebrity.

Ženské priezviská sa v litovčine utvárajú pravidelne od základného tvaru – mužského mena⁸ (porov. Petr, 1982, s. 58). Ak sa mužské meno končí na *-as/-ias*, slobodná žena bude mať priezvisko zakončené na *-aitė*, vydatá žena na *-ienė*. Napríklad súčasná litovská prezidentka sa nazýva *Dalia Grybauskaitė*. Pri vytváraní ženských priezvisk od mužských, zakončených na *-us/-ius* sú priezviská vydatých žien zakončené na *-ienė/-uvienė*, slobodných zas na *-utė/-ietė*. Napríklad predchádzajúci litovský prezident *Valdas Adamkus* mal za manželku pani s menom *Alma Adamkienė*. Ich dcéra by sa volala *Adamkutė*. Ak sa mužské meno končí na *-is/-ys*, ženské priezviská budú zakončené na *-ienė/-ytė*. Napr. pán *Šerepetys*, pani *Šerepetienė*, slečna *Šerepytė* (podľa Petr, 1982, s. 58).

Problémy so začleňovaním litovských a lotyšských antroponým do češtiny podrobne opísal J. Petr, ktorý priznáva zložitosť zosúladenia informatívnej a systémovej funkcie v oboch jazykoch. Silnú adaptáciu litovských mien do češtiny pomocou prípony *-ová* považoval za nevyhnutnosť, keď žiadal „místo litevského *Barčaitė* a *Barčienė* budeme uvádět *Barčasová*, místo *Šepetytė* a *Šepetienė* vytvoříme *Šepetysová*, místo *Balčiūtė*, *Balčienė* a *Balčiuvienė* bude stát v českém textu *Balčiusová*...“

⁸ Silný interlingválny faktor pôsobí pri preberaní cudzích antroponým do litovčiny, a to aj mužských. Adaptácia zasahuje obidva funkčné členy antroponyma – rodné meno aj priezvisko. Dôvodom je morfológický systém litovčiny, v ktorom by sa mal nominatív singuláru podstatných mien mužského rodu končiť na samohlásku sled foném: vokál + konsonant *s*, inak pomenovanie nezapadne do schémy litovskej gramatiky a zostane nesklonné. V litovských textoch preto nájdeme mená ako *Robertas Ficas* (hoci používajú sa aj tvary *Robert Fico* alebo *Robertas Fico*), *Artūras Konanas Doilis*, *Šerlokas Holmasas*, *Leonardas da Vinčis*, na druhej strane medzi ženskými menami nájdeme podobu *Margareta Tečer* (ale aj *Margaret Thatcher*), *Marija Kiuri-Sklodovska*, *Martina Moravcova*. V poslednom čase sa však aj v Litve prejavujú (ba aj prevažujú) tendencie upúšťať od silnej adaptácie cudzích pomenovaní, hlavne maskulín, čo, samozrejme, vyvoláva búrlivé diskusie medzi zástancami a odporcami inovácie.

J. Petr tak uprednostnil intralingválny faktor na úkor interlingválneho a zanedbal dôležitosť identity vlastného mena, tým aj identifikačnú funkciu propria. Pripúšťal aj mechanickú adaptáciu pridávaním prípony *-ová* k už prechýlenému ženskému priezvisku bez ohľadu na zakončenie, pričom za prijateľné považoval aj tvary priezvisk *Dargytėová*, *Dargienėová*, *Venckutėová*, *Venckienėová* argumentujúc, že „týmto spôsobom bezpečne zajistíme čtenáři a posluchači nejdůležitější informaci, že totiž nositelkou uvedeného jména je žena“ (Petr, 1982, tamže). Z tohto pohľadu bola indikácia feminity prioritnou požiadavkou a indikácia spoločenského statusu nositeľky mena (jej endo-identita) a jednoznačná identifikácia onymického objektu nemala takú dôležitosť. Tento kontext uvádzame ako príklad interlingválneho faktora, ktorý pôsobil v 80. rokoch minulého storočia v českej i slovenskej jazykovede a ovplyvňoval spôsob uvádzania litovských mien v češtine. Súčasnosť si vyžaduje revíziu tohto postoja a také odporúčania pre jazykovú prax, ktoré zohľadňujú progresívne tendencie pri uvádzaní litovských mien v sledovaných korpusoch.

Tab. č. 2: Podoba a frekvencie litovského ženského priezviska v slovanských korpusoch

Podoba mena <i>Grybauskaitė</i>	Araneum Slovacum Maius	Araneum Bohemicum Maius	Araneum Polonicum Maius
<i>Grybauskaitė</i>	2	2	280
<i>Grybauskaite</i>	46	1	178
<i>Grybauskaitė</i>	12	0	7
<i>Grybauskaiteová</i>	23	4	
<i>Grybauskaitėová</i>	5	3	
<i>Grybauskaitová</i>	8	0	
<i>Grybauskaitėová</i>	3	0	
<i>Grybauskaitie</i>	0	0	7
<i>Grybauskaitė</i>	0	0	1

Z výsledkov vidieť, že v slovenskom materiáli prevažuje neprechýlený tvar mena *Grybauskaite* avšak so zanedbanou diakritikou (*ė*→*e*) alebo s nesprávnou (*ė*→*é*). V poľskom korpuse je prevaha autentického zápisu v pomerne vysokej konkurencii zjednodušeného zápisu (*ė*→*e*). Český korpus nevykazuje konkrétnu tendenciu, ale zaujímavosťou je výskyt prechýlených tvarov sledovaného mena. Prechýlený tvar *Grybauskaiteová* považujeme za nekorektný vzhľadom na duplikáciu prechýľovacej prípony *-aitė* slovenským sufixom *-ová*. Vo všeobecnosti je takéto prechýľovanie litovských ženských antroponým v rozpore aj s PSP (2000, s. 128 – 130), podľa ktorých by prechýlená podoba ženského priezviska mala vychádzať z mužskej podoby mena ako základnej formy. Z pohľadu kodifikačnej príručky by bol v slovenčine akceptovateľný tvar *Grybauskasová*. Ten sa však v korpusoch nevyskytol vôbec. Z pohľadu jazykovej praxe je neakceptovateľné pravidlo, ktoré je síce systémové, ale očividne nefunguje.

Korpus potvrdzuje, že popri dominantnej tendencii neadaptovať litovské ženské priezviská v slovenčine a používať ich ako nesklonné, stále pôsobí aj tendencia k ich prechýľovaniu. Tento trend kopíruje vývoj v uvádzaní islandských mien a naznačuje preskupovanie dominánt v novej spoločenskej paradigme, ktorú si vnútorne formujú používatelia slovenského i litovského jazyka. Na obidvoch stranách rezonujú otázky (porov. pozn. č. 8), do akej miery musí cudzie antroponymum zapadať do morfolologickej a propriálnej schémy prijímajúceho (či už litovského alebo slovenského) jazyka. Opozícia medzi dôležitými ideovými faktormi propriálnej adaptácie, napr. medzi endoidentitou a exoidentitou, heterolingvizmom a monolingvizmom, neutralitou a príznakovosťou antropónym, sprevádza adaptačné stratégie všetkých jazykov, ktoré prijímajú cudzie a nové jazykové kvality.

Pri porovnávaní korpusov sa potvrdzuje rozhodujúca úloha interlingválnej proxiemiky, ak ide o vzťah kontaktných jazykov a kultúr, tu o vzťah poľského a litovského jazyka. To vysvetľuje jednak vysoký počet výskytov a zároveň prevahu výskytov litovského ženského mena v jeho autentickej podobe v poľskom korpuse. Naopak, väčšia vzdialenosť slovenského a českého jazyka vo vzťahu k litovčine sa prejavuje rádovo nižšími frekvenciami sledovaného mena.⁹ Pravidlá slovenského pravopisu (2000, s. 130) umožňujú používať neadaptované ženské antroponymá len ako výnimku: „cudzie priezviská známych umelkýň sa môžu (najmä vo vetnej súvislosti vyžadujúcej nominatív) ponechať v neprechýlenej podobe, napr. (*Gina Lollobrigida, Giulietta Massina*).“ Domnievame sa, že dnes by už používatelia slovenčiny a publicisti nemuseli vyhodnocovať, či sa aj na meno prezidentky Litvy, resp. aj na mená športovkýň *Milikauskaitė* a *Urbonaitė*, vzťahuje možnosť neprechýľovania, aká je v prípade známych umelkýň. Z praktických dôvodov daných interlingválnym faktorom a výskytmi v korpuse by sme odporúčali aj v slovenských textoch zachovávanie pôvodnej podoby litovských ženských priezvisk v tvare napr. *Grybauskaitė*, *Pučinskaitė*. Otázky miery zachovania či zanedbania diakritiky, alebo nahrádzanie grafém, by sa riešili podľa určenia komunikátu. V oficiálnom styku a v publicistike by sme odporúčali uvádzať litovské ženské antroponymá v pôvodnom zápise. V neoficiálnej či neformálnej komunikácii (napr. v mailovej alebo SMS komunikácii) alebo v teletexte sú prijateľné aj tvary *Grybauskaite*, *Pučinskaite*.

4.3. Interlingválny faktor v kontexte čínskych mien

Moderné orientálne (čínske, japonské, kórejské) mená majú podobnú štruktúru ako európske (rodné meno, priezvisko), ale pre nezasvätených je problematické určiť, ktorý člen antroponyma je rodné meno a ktorý priezvisko. Situáciu komplikuje

⁹ Je možné predpokladať, že vyšší výskyt sledovaného mena v slovenskom korpuse je extralingválne motivovaný tým, že slovenský europoslanec J. Figel' nahradil pani *D. Grybauskaitė* na poste Komisie EÚ pre vzdelávanie, odbornú prípravu, kultúru a mnohojazyčnosť.

inverzný sled funkčných členov v antroponymickom modeli týchto jazykov – zvyk uvádzať priezvisko na prvom a rodné meno na druhom mieste (podobne ako v maďarčine). V čínskom jazyku býva zväčša priezvisko jednoslabičné, rodné meno je zvyčajne zložené z jednej alebo dvoch slabík. Napríklad známa herečka *Brigitte Lin* (jej umelecké meno používané v euroamerickom prostredí) sa vlastným menom volá 林青霞 (Lín Qīngxiá¹⁰), kde 林 je priezvisko a 青霞 rodné meno. Pravidlá slovenského pravopisu upozorňujú, že toto (pôvodné) poradie mien nie je vhodné meniť a dodávajú, že Čiňanky nemenia mená ani po sobáší (PSP, 2000, s. 85).

Pri tvare mena čínskej herečky 巩俐 (Gǒng Lì), sú obidva funkčné členy antroponyma jednoslabičné a Lì je rodné meno. Znamená to, že antropoformant -ová by sa teoreticky mohol pridávať k priezvisku *Gong* → *Gongová*, no nie k menu *Li*. Naopak, *Li(ová)* by mohla byť tenistka 李娜 *Lǐ Nà*, rodným menom *Na*. V slovenských textoch sa však najčastejšie uvádza ako *Na Li* (napr. „*Na Li* vyzve vo finále Australian Open nezastaviteľnú Cibulkovú.“^[31]). Ako je zrejmé aj z korpusu, česká tlač preferuje uvádzanie mena v originálnom zápise: „Australian Open vyhrala *Li Na*“^[4]). Podobne aj poľské znenie Wikipédie, ktoré obsahuje vetu: „*Li Na* odnotovala dva zawodowe zwycięstwa deblowe.“

Tab. č. 3. Podoba a frekvencie čínskeho ženského mena v slovanských korpusoch

Podoby mena	Araneum Slovacum Maius	Araneum Bohemicum Maius	Araneum Polonicum Maius
Li Na			
<i>Na Li</i>	577	19	56
<i>Li Na</i>	31	115	14
<i>Naová</i>	0	1	
<i>Liová</i>	3 (295) ¹¹	1	

Výsledky zo slovenského korpusu naznačujú, že v prípade tenistky *Lǐ Nà* sa v slovenskej jazykovej praxi nerešpektuje odporúčanie z PSP o tom, že poradie funkčných členov čínskeho antroponyma sa nemá meniť, ale naopak, že sa v slovenských textoch mení dôsledne. Dochádza k transpozícii funkčných členov a aj čínske meno sa uvádza v antroponymickom modeli rodné meno (*Na*) + priezvisko (*Li*). Podobná tendencia je v poľskom korpuse (preferencia *Na Li*), kým v českom korpuse je zas úplne opačná (priorita formy *Li Na*).

¹⁰ Vzhľadom na potrebu dodržať profesionálnu úroveň prepisov a vyhnúť sa neprieťažnosti a neidentifikovateľnosti, uvádzame v ďalšom texte prepisy čínskych mien systémom Hànyǔ Pīnyīn Fāng'àn 汉语拼音方案. Napokon, tento systém je oficiálnym prepisom (mandarínskej) čínštiny do latiniky, medzinárodnou normou ISO 7098 a v posledných desaťročiach sa tento systém stal naozaj celosvetovo rozšíreným. Identita medzinárodne známych čínskych osobností je často spätá práve s formou ich mena v tomto prepise (hoci často bez diakritiky), ktorý vyjadruje exidentitu danej osoby.

¹¹ Okrem troch prípadov odkazujú ostatné výskyty na slovenskú herečku *Zuzanu Liovú*, takže tieto údaje považujeme za systémovú chybu (bias) a nezarátavame ich do výberu.

Naznačuje to, že aj slovanské jazyky sú schopné uniesť vyššiu mieru nesklonnosti proprií bez straty komunikačného efektu (toto je obzvlášť zreteľné v bulharčine a macedónčine), resp. nesklonnosť antroponým v tomto prípade kvalitu komunikačného efektu (presnosť) umocňuje.

Interlingválnym faktorom, ktorý polarizuje tri porovnávané korpusy je v prípade čínskych antroponým menosled. Medzinárodne akceptovateľným a odporúčateľným poradím aj v intenciách PSP by bola napr. veta: „Súťaž vyhrala *Li Na*.“ Jazyková prax v slovenčine v prípade sledovaného mena je však opačná, v tejto praxi „víťazí“ podoba *Na Li*.

K intralingválnym faktorom, ktorými sa riadi používateľ slovenčiny patrí: 1. potreba určenia gramatického rodu v mene formantom *-ová* a 2: potreba upraviť mená podľa menosledu dvojmennej štruktúry slovenských antroponým rodné meno + priezvisko, 3: zvyk uvádzať v slovenskej tlači len priezvisko športovca. Podobne ako pri iných nesklonných ženských antroponymách je možné aj pri čínskych využívať nepriame rodové indikácie vo vetnom či nadvetnom kontexte (napr. „Súťaž vyhrala (čínska tenistka) *Li Na*. Ak si uvedomíme, že *Li* (bez zreteľu na tón) je najčastejším priezviskom na svete (okrem rôznych čínskych priezvisk je to aj bežný prepis kórejských priezvisk 리 a 리), uvádzanie iba priezviska (hoci aj v prechýlenej podobe) nemá veľkú komunikačnú hodnotu bez dodatočného kontextu (ktorým môže byť práve rodné meno). Samozrejme, nemožno rešpektovať všetky faktory rovnako, používatelia jazyka cítia preskupovanie dominánt a z daných možností treba vybrať preferenčný model, ktorý plní najdôležitejšiu funkciu propria. Ak je touto funkciou identifikácia osoby, tak vzorovým by mohlo byť uvádzanie mien s prioritou poradí: 1. „Súťaž vyhrala *Li Na*“ (toto korešponduje s medzinárodne akceptovaným uvádzaním a inverzným menosledom), 2. „Súťaž vyhrala *Na Li (ová)*“ (týmto riešením sa antroponymum najviac prispôbuje zákonitostiam nášho jazyka, pričom *-ová* je nielen indikátorom feminity, ale aj funkčného člena – priezviska) alebo „Súťaž vyhrala *Li*“ (toto korešponduje s úzom v publicistickej praxi). Pridávanie prechýľovacej prípony k čínskym menám však prináša veľkú pravdepodobnosť, že zasiahne nesprávny člen mena, nie priezvisko, ale rodné meno (ako v prípade *Gong Liová*). Aj na tomto príklade vidieť, že menej môže byť viac a ponechanie mena v pôvodnom inverznom zápise, resp. uvádzanie len priezviska, pomáha presnej identifikácii a zabráňuje zmätkom a nedorozumeniam. Napokon, v PSP sa nikde neuvádza, že by sa k čínskym ženským antroponymám mala pridávať prechýľovacia prípona.

Ukazuje sa, že pridávanie prechýľovacej prípony *-ová* k orientálnym menám je už za hranicou optimálnej miery adaptácie, ale aj za odporúčaniami PSP a je mimo tendencií v ostatných slovanských jazykoch. V prospech neprechýľovania a zachovávania pôvodného sledu mien orientálnych jazykov sa už dávnejšie vyslovili slovenskí orientalisti, napr. I. R. V. Rumánek či J. Genzor. I. Rumánek argumentuje: „Prípona

-ová znejasňuje poslednú samohlásku priezviska, a tak pri spisovateľke *Jóko Ótovej* sa Slovák skutočne nemá ako dozvedieť, ako sa daná osoba vlastne volá vo východiskovom jazyku (*Ót? Óto? Óta?*), a takýto prechýlený tvar stráca svoju základnú funkciu – informatívnu (Rumánek, 2002, s. 143). Na inom príklade, na mene barskej disidentky a držiteľky Nobelovej ceny za mier *Aun Schan Sú Ťij* ukazuje, že prechýľovanie v podobe *Aun Schan Sú Ťijová* je nezmyselné (s. 151, tamže). Rovnakého názoru je aj J. Genzor, ktorý tvrdí, že „ani kórejské ženské priezviská nemožno písať s koncovkou -ová. Treba ich ponechať v pôvodnom inverznom menoslede a uvádzať v plnom znení, pretože tak sa citujú aj v literatúre, katalógoch atď.“ (Genzor, 2002, s. 156).

Špecifickou vlastnosťou čínskych mien je aj sémantická transparentnosť antropolexém. Na rozdiel od väčšiny jazykov, kde antroponymá majú lexikálny význam (a motiváciu tohto významu) zastretý a pomenovací akt je arbitrárny, nezávislý od apelatívneho významu, pri čínskych menách je to naopak, vzťah medzi apelatívom a propriom je živý a prezentuje sa aj v antroponymách (Kaľužynska, 2015, s. 236). Čínskou tradíciou je pomenúvať osoby tak, aby meno svojho nositeľa vystihovalo, napr. 財娟 (Cáijuān) (財 znamená bohatý, 娟 pekný), a dokonca, aby mu prinášalo šťastie, napr. meno 福杰 Fújié (福 znamená šťastie, prosperita a 杰 vynikajúci, mimoriadny). Poľská onomastička I. Kaľužynska zdôrazňuje, že práve čínske názvy osôb sú viac než len konkrétnymi jazykovými formami, onomastickým materiálom, ale že sú sociokultúrnymi faktami, ktoré sa viditeľne premietajú v osobných menách (tamže). Čínske mená majú nielen identifikačnú funkciu, ale aj deskriptívnu a magickú funkciu ako predestinačné funkcie (mená vyjadrujúce šťastie, úspech a pod.), expresívnu, poetickú a dokonca spomienkovú funkciu (napr. 北奥 *Bei'ào* – skratka od 北京 奥林匹克运动会 (Běijīng Àolínpǐkè yùndònghuì), olympiády 2008 v Pekingu (porov. Kaľužynska, 2015, s. 242). Táto špecifickosť čínskych mien sa interlingválne prejavuje najmä tak, že takmer každý Číňan vie povedať, čo „znamená“ jeho meno.

K interlingválnym faktorom v kontexte čínskych mien potom patrí ich inverzný sled, viaczložkové krstné meno, nemennosť ženského priezviska po vydaji a sémantická transparentnosť antropónym. Sú výrazom odlišnej antroponymickej štruktúry týchto jazykov, ktorú je vhodné rešpektovať aj v prijímajúcom jazyku. Menšiu mieru adaptívnosti týchto mien rešpektujú aj PSP a ako fakt ju chápu orientalisti. Určitý priestor na používanie prechýlených tvarov ženských orientálnych priezvisk však je aj v slovenčine – v prívlastňovacích adjektívach (napr. *Ótovej diela, Liovej víťazstvo na pretekoch*) za predpokladu, že z predchádzajúceho kontextu bude zrejmé správne uvádzanie mena označovanej osoby aj v priamych pádoch (*preteky vyhrala Li, resp. Li Na*). Pri prepise čínskych mien do slovenčiny by bolo optimálne pridržať sa všeobecne akceptovateľnej normy transkripcie Hanyu pinyin (porov. PSP, 2000, s. 86). Samozrejme netýka sa to už známych a umeleckých mien (napr. Vanessa Mae).

4. 4. Interlingválny faktor v kontexte indonézskych mien

Indonézske jazyky a prvky ich onymických systémov v našom kultúrno-jazykovom priestore vnímame ako exotické a z hľadiska interlingválnej proxemiky veľmi vzdialené. Teritoriálnu vzdialenosť však významne kompenzuje globalizácia, zahraničné spravodajstvo, všeobecná dostupnosť informácií na webe, ako aj stúpajúca intenzita cestovania. Pod súhrnné označenie indonézske mená v odbornej literatúre (Eichler et al., 1995) patria mená používané v juhovýchodnej Ázii a Oceánii, pričom sa osobitne charakterizujú pomenovacie zvyklosti na ostrovoch Jáva, Bali, Sumatra (etnikum Minangkabau), Samosir (etnikum Toba Batak). Vzhľadom na etnickú, jazykovú a náboženskú pluralitu regiónu (islám, buddhizmus, hinduizmus) sa zohľadňujú aj malajzijské mená a zvyklosti, ktoré reprezentujú moslimské kultúrne vplyvy. Antroponymická sústava indonézskych mien je v dôsledku toho zložitá a variabilná (Džarylgasinova et al., 1986, s. 128 vymedzuje až 7 typov antroponymických modelov). K jednotlivým funkčným členom patrí napr. osobné meno (iné v detstve, iné v dospelosti), členy vyjadrujúce príbuzenské vzťahy: s otcom, matkou, manželom alebo i svokrom. Dôležitým špecifikom indonézskych antroponymických modelov je tzv. teknonymia¹² pomenovanie predka podľa mena potomka. Ide o vloženie osobného mena dieťaťa do mena rodiča (napr. *Rokijah Ibu Hasan – Rokijah*, matka *Hasana*), po narodení vnúčať pomenovanie prarodičov podľa mena vnuka, preferenčne chlapca.

Pri absencii priezviska je pochopiteľné, že identifikačnú funkciu osoby plnia iné funkčné členy antroponyma. Nie je to však osobné meno, ktoré človek dostáva po narodení a môže ho tvoriť ľubovoľný sled slabík, no považuje sa za tabu, preto sa ním o danej osobe nereferuje. Identifikačnú funkciu majú konvenčné mená motivované perspektívnym generačným princípom pomenúvania osôb. Spočíva v tom, že príslušníci jednej generácie majú rovnaké príbuzenské označenie a že pomenovanie osoby zodpovedá v súrodeneckej následnosti, v akej prichádza na svet (Džarylgasinova et al., 1986, s. 128). Napríklad na Bali je pre prvorodené dieťa rezervované meno *Wayan*, pre druhé *Made* alebo *Nengah*, pre tretie *Nyoman*, štvrté býva *Ketut* (Eichler et al. 1995, s. 903). Zaujímavosťou je, že tieto mená sa dávajú mužom aj ženám, napr. v balijskej mennej sústave neexistujú typicky ženské a mužské mená. Ukazovateľom rodovosti sú propriálne členy. „I“ – indikátor maskulinity, ktorý označuje osobu mužského rodu (*I Nyoman*) a „Ni“, indikátor feminity, ktorý označuje osobu ženského rodu (*Ni Nyoman*). Mená korešpondujú s rodinným statusom osoby, referujú o zaradení do kastového systému a osobu tak rámci širšieho spoločenstva charakterizujú. Meno *Wayang* je odvodené od výrazu *wokalayan* s významom najvyspelejší, *Made* odvodené od *madia* s významom prostredný a *Nyoman* z výrazu *uman* označujúceho posledný alebo zvyšný atď.^[5] Ide o antroponymá s ne-

¹² kompozitum z gr. téknon – dieťa, onoma – meno

zastretým apelatívnym významom (pre obyvateľov danej kultúry), ktorý sa časom onymizoval, no stále sa pociťuje (podobne ako pri čínskych menách). Pre komunikačné potreby a sociálnu interakciu v rámci daného spoločenstva sú dôležité aj statusové tituly a zdvorilostné oslovenia pre vykonávateľov verejných funkcií (napr. *Ida Bagus* pre mužského predstaviteľa najvyššej kasty, *Ida Ayu* pre ženu z tejto kasty (Eichler et al., 1995, s. 905).

V Indonézii sa neuplatňuje dvojmenná pomenovacia sústava, ktorá by obsahovala priezvisko. Časté su mononymické pomenovania napr. *Sukarno*, *Subadio* (mužské, Jáva) alebo *Rukmini*, *Kartini* (ženské, Jáva) (Eichler et al. 1995, s. 902). Používajú sa aj patronymiká, pri ktorých príbuzenský vzťah vyjadruje sanskrtská prípona *-putra*, napr. *Guntur Sukarnoputra* (pre syna) alebo *-putri*, napr. *Megawati Sukarnoputri* (pre dcéru). Uvedené meno patrí dcére prvého prezidenta nezávislej Indonézie, ktorý sa nazýval *Sukarno*, narodený ako *Kusno Sosrodihardjo*^[6]. Jeho dcéra, plným menom *Diah Permata Megawati Setiawati Sukarnoputri*, ktorá sa takisto stala prezidentkou, je v zahraničí známa pod kratším menom *Megawati Sukarnoputri*, pričom *Sukarnoputri* je jej otcovské meno. V korpusoch nájdeme rozličné formy jej otcovského mena.

Tab. č. 4: Podoba a frekvencie indonézskeho ženského mena v slovanských korpusoch

Podoby mena <i>Sukarnoputri</i>	Araneum Slovacum Maius	Araneum Bohemicum Maius	Araneum Polonicum Maius
<i>Sukarnoputri</i>	3	14 ¹²	0
<i>Sukarnoputri</i>	0	0	0
<i>Sukarnoputriová</i>	8 ¹³	2	0
<i>Sukarnoputriová</i>	1	0	0
<i>Soekarnoputri</i>	0	0	4

Počet výskytov je príliš nízky na to, aby sa dala z výsledkov vyvodit' jednoznačná tendencia. Výsledky zo slovenského korpusu odrážajú rozkolísanosť tvarov a zrejme aj neistotu pri uvádzaní tohto mena v slovenčine. Tým, že väčšina výskytov tvaru *Sukarnoputriová* pochádza z jedného zdroja (Nové slovo), reprezentuje to skôr redakčný úzus než všeobecnú jazykovú prax. V ostatných korpusoch sa dominantne objavuje najmä neprechýlený tvar. Špecifický tvar *Soekarnoputri* v poľskom korpusu zodpovedá všeobecnej tendencii uvádzania neprechýlených tvarov ženských antroponým v poľštine.

Interlingválnym faktorom pôsobiacim pri uvádzaní indonézskeho mien v slovenčine je značná odlišnosť, zložitost' a početnosť pomenovacích modelov v antro-

¹³ 10 výskytov nesklonného neprechýleného tvaru pochádza z blogu zameraného na krajiny juhovýchodnej Ázie, tzn. je predpoklad o autorovom poznaní faktu, že nejde o priezvisko..

¹⁴ Jeden výskyt je slovo v privlastňovacom tvare *Sukarnoputriovej strany*.

ponymickom systéme indonézskych mien. Konkrétne napríklad existencia osobného, často aj tabuizovaného mena, absencia priezviska, mononymické aj polyonymické antroponymá, perspektívny generačný princíp pomenúvania jednotlivcov, rodovo nediferencovaný súbor najčastejších antropolexém, osobitné indikátory rodovosti mien pre ženský a mužský rod, indikátory kastovej príslušnosti, zastretá aj nezastretá apelatívna motivácia osobného mena, odlišnosť pomenovania v detstve a v dospelosti a celková variabilita pomenovacích modelov v závislosti od etnických, jazykových a náboženských skupín obyvateľov Indonézie.

Pre uvádzanie indonézskych ženských proprií v slovenčine je podstatné, že pridávanie prechýľovacej prípony *-ová* k patronymikám (teoreticky napr. *Dian Sasrowardoyo-ová*, *Rukmini binte Mahmud-ová*), k teknonymikám (*Rokijah Ibu Hasan-ová*) či k rodnému menu (*Ni Nyoman-ová*) nie je adekvátne. Prihovárali by sme sa za uvádzanie týchto mien v pôvodnom zápise, tzn. *Megawati Sukarnoputri*, *Ni Nyoman*, *Dian Sasrowardoyo*, *Rokijah Ibu Hasan*, *Wulandari Sulisty* atď. so statusom nesklonnosti.

Literatúra

- BEDNÁROVÁ, Katarína: K niektorým otázkam vývinových trajektórií umeleckého prekladu na Slovensku (1945 – 1989). *World Literature Studies*, 2016, vol. 8, no. 1, s. 3 – 23.
- BENKO, Vladimír: Aranea: Yet Another Family of (Comparable) Web Corpora. In: Petr Sojka, Aleš Horák, Ivan Kopeček and Karel Pala (Eds.): *Text, Speech and Dialogue. 17th International Conference, TSD 2014, Brno, Czech Republic, September 8-12, 2014. Proceedings*. LNCS 8655. Springer International Publishing Switzerland, 2014. pp. 257 – 264.
- BLANÁR, Vincent: *Teória vlastného mena. Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii*. Bratislava: Veda 1996.
- GENZOR, Jozef: Prepis z kórejštiny a filipínskych jazykov a názvy štátov a území v slovenčine. In: *Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine*. Ed. L. Králik. Bratislava: Veda 2002, s. 153 – 164.
- KALUŽYŇSKÁ, Irena: Funkcie semantycnie transparentnych imion chiňských. In: *Funkcie názvov vlastných*. Poznaň: Instytut Naukowo-Wydawniczy „Majuscula“ 2015, s. 235 – 245.
- KNAPPOVÁ, Miloslava: Španielská jména v češtině. *Naše řeč*, 1982, roč. 65, č. 3, s. 168.
- KRÁLIK, Ľubor (Ed.): *Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine*. Bratislava: Veda 2002.
- KUCHAŘ, Jaroslav: Přechylujme ženská příjmení! *Naše řeč*, 1956, roč. 39, č. 9 – 10, s. 302 – 304.
- Name Studies. An International Handbook of Onomastics. Red.: E. Eichler – G. Hilty – H. Löffler – H. Steger – L. Zgusta. Vol. 1. Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- OLOŠTIAK, Martin: O prechýľovaní cudzích priezvisk v slovenčine. *Slovenská reč*, 2001a, roč. 66, č. 5, s. 298 – 308.
- OLOŠTIAK, Martin: Jazykový systém a cudzie antroponymá v slovenčine (na materiáli anglických antroponým) *Jazykovedný časopis*, 2001b, roč. 52, č. 2, s. 81 – 99.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. Bratislava: Veda 2000.
- PETR, Jan: O začleňování litevských a lotyšských příjmení do češtiny (s návrhem na přepis litevských a lotyšských písmen). *Naše řeč*, 1982, roč. 65, č. 2, s. 57 – 66.
- RUMÁNEK, Ivan: Adaptácia mien – japončina, sanskrit a jazyky juhovýchodnej Ázie. In: *Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine*. Ed. L. Králik. Bratislava: Veda 2002, s. 146 – 152.

Sistemy ličnych imen u narodov mira. Red.: P. Š. Džarylgasinova – M. V. Krjukov – V. A. Nikonov – A. M. Rešetov. Moskva: Nauka 1986.
Slovenská technická norma. STN ISO 690. Slovenský ústav technickej normalizácie 2012.

Internetové odkazy

- [1] https://cs.wikipedia.org/wiki/Dalia_Grybauskait%C4%97 (cit. 2. 5. 2016)
- [2] <https://sk.wikipedia.org/wiki/Litva> (cit. 2. 5. 2016)
- [3] http://www.webnoviny.sk/sport/na-li-postupila-do-finale-australian-o/781526-clanok.html?from=panel_imgarticle(cit. 5. 5. 2016)
- [4] http://sport.idnes.cz/finale-australian-open-zeny-li-na-cibulkova-fky-/tenis.aspx?c=A140125_100332_tenis_ma(cit. 2. 5. 2016)
- [5] https://en.wikipedia.org/wiki/Indonesian_names (cit. 2. 5. 2016)
- [6] <https://sk.wikipedia.org/wiki/Sukarno> (cit. 4. 9 2016)

SPRÁVA O ČINNOSTI JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SAV ZA ROK 2015¹

Bronislava Chocholová

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava 1

e-mail: bronah@juls.savba.sk

I. ORGANIZAČNÁ ŠTRUKTÚRA JÚLEŠ SAV

V roku 2015 pracovalo vedenie Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV (ďalej JÚLEŠ SAV) v zložení: prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc., riaditeľ, funkciu zástupkyne riaditeľa vykonávala Mgr. Bronislava Chocholová, PhD., a vo funkcii vedeckej tajomníčky ústavu pôsobila PhDr. Sibyla Mislovičová. Predsedom Vedeckej rady JÚLEŠ SAV (ďalej VR) je od 26. januára 2015 PhDr. Ľubor Králik, CSc.

Ústav ostal naďalej rozčlenený na sedem oddelení:

1. oddelenie súčasnej lexikológie a lexikografie (vedúca Mgr. Bronislava Chocholová, PhD.),
2. oddelenie súčasného jazyka (od 1. 12. 2015 vedúca PhDr. Lucia Molnár Satinská, PhD.),
3. oddelenie jazykovej kultúry a terminológie (vedúca PhDr. Sibyla Mislovičová),
4. oddelenie dejín slovenčiny, onomastiky a etymológie (vedúca Mgr. Iveta Valentová, PhD.),
5. dialektologické oddelenie (vedúca Mgr. Katarína Balleková, PhD.),
6. oddelenie Slovenského národného korpusu (vedúca PhDr. Mária Šimková, Ph.D.),
7. oddelenie spracúvania lingvistických dát (vedúci RNDr. Gabriel Gaži, M. P. H.).

Koncom roka 2015 pracovalo v JÚLEŠ SAV 24 vedeckých pracovníkov (dvaja s hodnosťou DrSc., 18 s hodnosťou CSc., resp. PhD., z toho dvaja s vedecko-pedagogickou hodnosťou profesora), 28 odborných pracovníkov s vysokoškolským vzdelaním a päť pracovníkov so stredoškolským vzdelaním.

Niektorí členovia oddelenia jazykovej kultúry a terminológie, oddelenia dialektológie a oddelenia dejín slovenčiny, onomastiky a etymológie vytvorili paralelný sedemčlenný kolektív a aj v roku 2015 sa podieľali na tvorbe *Ortograficko-gramatického slovníka*, používateľskej verzie *Slovníka súčasného slovenského jazyka*.

¹ Pripravené z podkladov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra. Viac na [http://www.juls.savba.sk/attachments/vyročna_sprava/2015.pdf](http://www.juls.savba.sk/attachments/vyroчна_sprava/2015.pdf).

Okrem toho viacerí členovia oddelenia jazykovej kultúry spolupracovali s oddelením súčasnej lexikológie a lexikografie pri príprave tretieho zväzku *Slovníka súčasného slovenského jazyka* do tlače a čítali stĺpcové a stránkové korektúry.

II. VÝSKUM V RÁMCI PROJEKTOV

Ťažiskom vedeckej činnosti JÚLEŠ SAV bol výskum v rámci grantových úloh VEGA:

- *Jazyk v sociálnej kultúre* (zodpovedný riešiteľ prof. PhDr. J. Dolník, DrSc.),
- *Slovanský jazykový atlas – odraz prirodzeného vývinu jazyka* (zodpovedná riešiteľka prom. fil. A. Ferenčíková, CSc.),
- *Jazykovo-komunikačné správanie slovenskej mládeže v Chorvátsku a v Srbsku v situačnom kontexte intraetnického používania hovorenej slovenčiny* (zodpovedná riešiteľka PhDr. Mária Homišinová, PhD., zodpovedný riešiteľ v JÚLEŠ SAV prof. PhDr. S. Ondrejovič, DrSc.),
- *Analýza nových smerovaní vo vývine súčasnej slovenčiny s dôrazom na používateľské hľadisko* (zodpovedná riešiteľka PhDr. I. Hrubaničová, PhD.),
- *Slovník súčasného slovenského jazyka – 5. etapa* (Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum, zodpovedná riešiteľka Mgr. N. Janočková, PhD.),
- *Analýza terminologickej práce Jána Horeckého ako inšpirácia pre terminologický manažment 21. storočia na Slovensku* (zodpovedná riešiteľka Mgr. J. Levická, PhD.),
- *Valenčné potencie slovies v kontraste* (zodpovedná riešiteľka Mgr. J. Levická, PhD.),
- *Jazyková norma a jej kodifikácia* (zodpovedný riešiteľ prof. PhDr. S. Ondrejovič, DrSc.),
- *Slovník slovenských nárečí* (zodpovedný riešiteľ PaedDr. M. Smatana, CSc.),
- *Výskum lexiky slovenských terénnych názvov* (zodpovedná riešiteľka Mgr. I. Valentová, PhD.),
- *Premeny jazyka a jazykovedy očami slovenských jazykovedcov* (zodpovedná riešiteľka Mgr. J. Wachtarczyková, PhD.).

Ako štátny program vedy a výskumu a štátna objednávka sa na pracovisku rieši projekt *Budovanie Slovenského národného korpusu a elektronizácia jazykovedného výskumu na Slovensku* (3. etapa, zodpovedná riešiteľka PhDr. M. Šimková, Ph.D.).

V rámci programu SASPRO sa na pracovisku rieši projekt *Fonologický vývin slovenčiny vo svetle súčasného stavu historickej jazykovedy*, ktorého zodpovedným riešiteľom dr. sc. S. Habijanec, PhD.

JÚLEŠ SAV je zapojený aj do riešenia spoločného projektu z Filozofickou fakultou UK ako koordinátorom v rámci programu APVV. Ide o projekt *Slovenčina v kon-*

texte viacjazyčných spoločenstiev na Slovensku, ktorého zodpovednou riešiteľkou za ústav je PhDr. L. Molnár Satinská, PhD.

K medzinárodným projektom v rámci medziakademických dohôd patria:

- *Slovanský jazykový atlas* – zodpovedná riešiteľka prom. fil. A. Ferenčíková, CSc., spoluriešitelia z Bulharska, Bosny a Hercegoviny, Bieloruska, Česka, Nemecka, Chorvátska, Macedónska, Poľska, Ruska, Srbska, Slovinska, Ukrajiny;
- *Dohoda o spolupráci medzi Jazykovedným ústavom Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied a Výskumným centrom areálovej lingvistiky Macedónskej akadémie vied v Skopje* – zodpovedný riešiteľ PhDr. Ľ. Králik, CSc., spoluriešiteľ z Macedónska;
- *Kontakty maďarskej a slovenskej lingvistiky (zamerané na vybudovanie maďarsko-slovenského paralelného korpusu)* – zodpovedná riešiteľka PhDr. M. Šimková, Ph.D., spoluriešiteľ z Maďarska;
- *Špecifická lexiky a slovo tvorby slovanských jazykov v 21. storočí* – zodpovedná riešiteľka Mgr. J. Wacharczyková, PhD., spoluriešitelia z Poľska.

V rámci programu COST (*European Cooperation in Science and Technology*) je Jazykovedný ústav Ľ. Štúra zastúpený v nasledujúcich projektoch:

- *Európska sieť elektronickej lexikografie (European Network of e-Lexicography (ENel))* – zodpovedný riešiteľ Ing. V. Benko, PhD., spoluriešiteľ Holandsko;
- *Parsovanie a viac slovne výrazy. Zefektívnenie lingvistického a počítačového spracovania jazyka (Parsing and Multi-word Expressions. Towards Linguistic Precision and Computational Efficiency in NLP)* – zodpovedná riešiteľka PhDr. M. Šimková, Ph.D., spoluriešiteľ z Francúzska.

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra je ďalej zapojený do riešenia týchto medzinárodných projektov:

- *Európska sieť slovo tvorby. Interdisciplinárny prístup k chápaniu tvorby slov v európskych jazykoch (NetWordS) (The European Network on Word Structure. Cross-disciplinary approaches to understanding word structure in the languages of Europe)*, zodpovedný riešiteľ RNDr. R. Garabík, spoluriešitelia z Rakúska, Belgicka, Nemecka, Dánska, Španielska, Fínska, Francúzska, Chorvátska, Maďarska, Švajčiarska, Írska, Talianska, Nórska, Slovinska, Švédska;
- *www.slovak.eu – Rozširovanie ponuky elektronickej výučby slovenčiny (www.slovak.eu – Extending the offer of the e-learning platform for the Slovak language)* – zodpovedný riešiteľ RNDr. R. Garabík, spoluriešitelia z Nemecka, Maďarska, Litvy, Poľska, koordinátor zo Slovenska;
- *Jazyková situácia – jazykový manažment – jazyková politika* (na základe Dohody o spolupráci medzi Jazykovedným ústavom Ľ. Štúra Slovenskej

- akadémie vied a Ruskou akadémiou vied) – hlavná koordinátorka G. P. Neščimenková, zodpovedný riešiteľ za JÚLEŠ SAV prof. PhDr. S. Ondrejovič, DrSc.;
- *Dohoda o spolupráci medzi Jazykovedným ústavom L. Štúra Slovenskej akadémie vied a Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku* – zodpovedný riešiteľ prof. PhDr. S. Ondrejovič, DrSc., spoluriešiteľ z Maďarska;
 - *Počítačová podpora lexikografie pri tvorbe slovenských a bulharských slovníkov a referenčné zdroje (Computer-assisted approaches to lexicography for Slovak and Bulgarian dictionaries and reference sources)* – zodpovedná riešiteľka PhDr. M. Šimková, Ph.D.

III. PUBLIKAČNÁ A EDIČNÁ ČINNOSŤ

Najvýznamnejšími výsledkami vedeckej práce v rámci edičnej činnosti za rok 2015 sú tieto knižné publikácie a zborníky:

1. Jarošová, Alexandra (ed.). *Slovník súčasného slovenského jazyka. m – n*. [3. zv.]. Bratislava: Veda 2015. 1100 s. ISBN 978-80-224-1485-2. (autorky: Avramovová, Miroslava – Balážová, Ľubica – Hašanová, Jana – Chocholová, Bronislava – Janočková, Nicol – Jarošová, Alexandra – Končalová, Jana – Ocetová, Lenka – Oravcová, Adriana – Petrufová, Magdaléna – Porubská, Emília – Šebestová, Anna – Šufliarska, Alexandra – Zvončeková, Dáša; vedecká redakcia: Bosák, Ján – Buzássyová, Klára – Jarošová, Alexandra – Sokolová, Miloslava).

2. Králik, Ľubor: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda 2015. 704 s. ISBN 978-80-224-1493-7;

3. Jarošová, Alexandra: *Slovo v slovníku z hľadiska času a normy*. Bratislava: Veda 2015. 200 s. ISBN 978-80-224-1486-9.

4. V rámci interdisciplinárnej spolupráce vyšla publikácia: Smatana, Miloslav a kol.: *Rozpamätávanie. Prvá svetová vojna jazykom prastarých otcov a materí*. Bratislava: Veda 2015. 350 s. ISBN 978-80-224-1495-1. (spoluautori: K. Balleková, H. Hlôšková, R. Holec).

5. J. Wachtarczyková – L. Satinská – S. Ondrejovič (eds.): *Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch*. Bratislava, Veda 2015. 342 s. ISBN 978-80-224-1418-0. Uvedený zborník je vôbec prvou publikáciou JÚLEŠ SAV, ktorá bola zaradená do citačnej databázy Web of Science.

Stabilnou súčasťou publikačnej činnosti pracoviska je vydávanie troch časopisov. Jazykovedný časopis a Slovenská reč sú ako odborné periodiká indexované v databáze Scopus. V roku 2015 vyšlo 1 a 2 číslo 66. ročníka Jazykovedného časopisu a z 80. ročníka časopisu Slovenská reč vyšli čísla 1 – 2, 3 – 4, 5 – 6. Časopis Kultúra slova je zameraný na popularizáciu jazykovedy a v minulom roku vyšlo jeho 6 čísel.

Celkovo v roku 2015 pracovníci ústavu publikovali 53 štúdií, vedeckých a odborných článkov vo vedeckých zborníkoch a časopisoch (domácich i zahraničných), 62 odborných prác v domácich zborníkoch a časopisoch a 25 prehľadových a odborných prác (vrátane recenzií a odborných prekladov) v časopisoch a zborníkoch.

Pracovníci ústavu píšú popularizačné príspevky nielen do odborných lingvistických časopisov, ale autorsky a redakčne zabezpečujú jazykové rubriky aj v tlači. S. Duchková autorsky a redakčne pripravovala jazykovú rubriku *V trinástej komnate slovenčiny* v časopise *Fórum*, mesačníku Slovenského syndikátu novinárov, S. Mislovičová autorsky prispievala do novovzniknutej rubriky v mesačníku *touchIT* a K. Kálmánová autorsky aj organizačne pripravila do *Hospodárskych novín* prílohu *Veľký špeciál o slovenčine*, ktorý vychádzal každý deň po celý mesiac (32 príspevkov). Pokračovala aj spolupráca s niektorými médiami: S. Mislovičová vystupovala každý pracovný deň v relácii *Rozhlasu a televízie Slovenska Slovenčina na slovíčko* – spolu 250 relácií (odpovede sú dostupné aj na internetovej stránke RTVS). Okrem toho pracovníci ústavu odpovedali na otázky médií na aktuálne témy o jazyku, zúčastňovali sa na besedách a diskusiách a poskytovali rozhovory do médií.

Viacerí pracovníci ústavu boli aj hlavnými a výkonnými redaktormi a členmi redakčných rád jazykovedných a iných časopisov: *Jazykovedný časopis, Slovenská reč, Kultúra slova, Czech and Slovak Linguistics Review* (Olomouc), *Filologická revue, Slavica Nitriensia, Slovo a slovesnosť, Philologia, Slavica Slovaca, Slovenčinár, časopis Slovenskej asociácie učiteľov slovenčiny, Korpus – Gramatika – Axio-logie* (*Časopis pro korpusový výzkum a hodnocení jazyka*), *Studie z aplikované lingvistiky/Studies in Applied Linguistics, Topics in Linguistics*.

IV. ORGANIZAČNÁ AKTIVITA JÚLEŠ SAV

Jazykovedný ústav aj v roku 2015 organizoval, resp. spoluorganizoval, viaceré vedecké podujatia:

1. *Vedecká konferencia na počesť prof. PhDr. Ľubomíra Ďuroviča, DrSc.* (Bratislava, 37 účastníkov, 26. 5. 2015). Konferencia pri príležitosti 90. výročia narodenia Ľ. Ďuroviča bola venovaná jeho jazykovednému dielu a jeho inšpiráciám pre ďalší rozvoj lingvistického poznania najmä v oblasti gramatiky, lexikológie a historickej lingvistiky.

2. *XXIV. kolokvium mladých jazykovedcov* (Praha, Česká republika, 82 účastníkov, 9. – 11. 9. 2015). Toto medzinárodné vedecké podujatie s dlhoročnou tradíciou opäť poskytlo mladým lingvistom priestor na prezentáciu vlastných vedeckých výskumov a na diskusiu. Na konferencii sa zúčastnili začínajúci vedci zo 16 krajín, a to z Bieloruska, Českej republiky, Estónska, Chorvátska, Lotyšska, Macedónska, Maďarska, Nemecka, Poľska, Rakúska, Ruska, zo Slovenska, Slovinska, Srbska, z Turecka a Ukrajiny.

3. *SLOVKO 2015. Počítačové spracovanie prirodzeného jazyka, korpusová lingvistika, lexikografia* (Bratislava, 56 účastníkov, 21. 10. – 22. 10. 2015). Cieľom pravidelne konanej konferencie bolo poskytnúť vedeckú platformu na sprístupnenie aktuálnych výsledkov v oblasti počítačového spracovania prirodzeného jazyka, korpusovej lingvistiky a e-lexikografie.

4. *Jazykovedné dielo Ľudovíta Štúra v historických a súčasných interpretáciách* (Bratislava, 52 účastníkov, 27. 10. 2015) – vedecká konferencia s medzinárodnou účasťou bola venovaná 200. výročiu narodenia Ľudovíta Štúra a tematicky bola zameraná na historické a súčasné aspekty výskumu a interpretácie jeho diela v kontexte vývinu slovenského jazyka a jazykovedy.

5. *12. celoslovenské stretnutie jazykovedcov* (Bratislava, 52 účastníkov, 28. 10. 2015). Toto bienále podujatie sa znovu organizovalo s cieľom prezentácie aktuálnych výskumných projektov a aktivít lingvistických slovakistických pracovísk na Slovensku i v zahraničí.

Keďže rok 2015 bol rokom 200. výročia narodenia Ľudovíta Štúra, pracovníci ústavu zareagovali na potrebu venovať pozornosť tejto významnej osobnosti slovenských dejín a okrem vedeckej konferencie zameranej na dielo Ľ. Štúra zorganizovali netradičné multižánrové podujatie *Štúr-žúr*, ktoré sa konalo 21. 5. 2015 od 12.00 do 22.00 v Starej tržnici v Bratislave. Cieľom podujatia bolo podnietiť všetky generácie k záujmu o slovenčinu a k poznaniu Ľ. Štúra. *Štúr-žúr* pozostával z bohatého pódiového programu v priestoroch tržnice, ktorý bol doplnený trhom s výrobkami so štúrovskými motívami, z výstavy prác inšpirovaných osobnosťou Ľ. Štúra žiakov základných umeleckých škôl. Sprievodným programom bola projekcia filmov v kine Mladosť. Podujatie navštívili stovky ľudí všetkých vekových kategórií a zaznamenalo pozitívny ohlas v médiách, čím predstavilo Jazykovedný ústav Ľ. Štúra ako modernú a otvorenú vedeckú inštitúciu. Dramaturgickú prípravu podujatia, vedenie 11-členného organizačného tímu a koordináciu vyše 20 účinkujúcich mala na starosti L. Satinská.

Ako mimoriadne prínosnú možno považovať aj sériu diskusných večerov so slovenskými jazykovedcami a významnými osobnosťami slovenskej vedy a kultúry (literárnymi vedcami, historikmi, filozofmi, hercami, hudobníkmi) s názvom *O slovenčine v roku Štúra* v Slovenskom národnom divadle s periodicitou jeden až dvakrát mesačne. Autorkou scenárov, spoluautorkou konceptu (s dramaturgom SND P. Kováčom) a moderátorkou večerov bola I. Hrubaničová. V širokom tematickom zábere a v neformálnej atmosfére sa mohlo publikum zúčastniť a zapojiť do rozhovorov s osobnosťami slovenskej jazykovedy a kultúrneho života o slavistike, dejinách slovenčiny, jej nárečiach, ale aj o súčasnom jazyku.

V. DOKTORANDSKÉ ŠTÚDIUM

V roku 2015 mal ústav päť interných doktorandov (P. Bartalošová, M. Kajánová, J. Kmiťová, T. Lakatoš, D. Petrakovičová, L. Satinská) a dvoch externých doktorandov (V. Benko, D. Majchráková). Ďalšie dve interné doktorandky prerušili štúdium (A. Gál, J. Vrábl'ová), jedna interná doktorandka prešla na formu nadštandardného štúdia (E. Györiová Baková). Záverečnou obhajobou dizertačnej práce štúdium úspešne ukončili D. Majchráková a L. Satinská. Vedecká príprava doktorandov (aj postdoktorandov) bola skoorinovaná s vedeckou činnosťou ústavu, pričom doktorandi boli začlenení do základných výskumných a grantových výskumných úloh. S výskumnou stratégiou ústavu bola spojená aj tematika doktorandských teoreticko-metodologických seminárov.

Pracovníci ústavu pôsobili aj ako školitelia doktorandov, oponovali dizertačné práce, pôsobili ako členovia komisií pre obhajoby doktorandských dizertačných prác a boli členmi komisií a oponentmi v habilitačnom a inauguračnom konaní na vysokých školách. Viacerí sa zapojili aj do pedagogickej činnosti na slovenských univerzitách (Filozofická fakulta UK v Bratislave, Paneurópska vysoká škola v Bratislave, Pedagogická fakulta UKF v Nitre, UNESCO Katedra plurilingválnej a multikultúrnej komunikácie UK v Bratislave), pričom ich prednášky a semináre sa týkali jazyka a kultúry, lingvistickej metodológie a sémantiky, rétoriky, všeobecnej a teoretickej jazykovedy (J. Dolník), slovenčiny v súčasnej komunikácii (S. Mislovičová), morfológie (I. Klabníková) a korpusovej lingvistiky (V. Benko).

Niektorí vedeckí pracovníci pôsobia v spoločných odborových komisiách študijných programov doktorandského štúdia ako členovia alebo predsedovia, konkrétne J. Dolník v odboroch slovenský jazyk a literatúra, neslovanské jazyky a literatúry a všeobecná jazykoveda, Ľ. Králik v odbore slovanské jazyky a literatúra a S. Ondrejovič v odboroch slovenský jazyk a literatúra, neslovanské jazyky a literatúry, orientálne jazyky a literatúry, cudzie jazyky a literatúry a všeobecná jazykoveda. Pôsobia aj ako členovia vedeckých rád fakúlt a univerzít, a to na Filozofickej fakulte UK v Bratislave (J. Dolník, S. Ondrejovič), Filozofickej fakulte Univerzity Palackého v Olomouci (J. Dolník), Filozofickej fakulte UPJŠ v Košiciach (J. Dolník, S. Ondrejovič), na Filozofickej fakulte PU a Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici (S. Ondrejovič), či významných vedeckých inštitúcií (S. Ondrejovič je členom Rady Ústavu pro jazyk český AV ČR a V. Benko členom Vedeckej rady Českého národného korpusu).

VI. PRÁCA V ODBORNÝCH KOMISIÁCH

Zamestnanci ústavu (A. Ferenčíková, N. Janočková, A. Jarošová, Ľ. Králik, S. Ondrejovič, I. Valentová, J. Wacharczyková, J. Behýlová) pôsobili aj ako členovia medzinárodných komisií, najmä pri *Medzinárodnom komitáte slavistov*, a zúčastňova-

li sa na ich zasadnutiach. V osobe Ľ. Králika má ústav zastúpenie v *Slovenskom komitáte slavistov*, v osobe G. Múcskovej zas v *Medzinárodnej spoločnosti pre dialektológiu a geolingvistiku* a *Slavic Linguistic Society*. V uplynulom roku boli S. Ondrejovič a J. Vrábľová členmi *Societas Linguistica Europea* a spolu s A. Gál zastupovali Slovensko aj v *Európskej federácii národných jazykových inštitúcií* (EFNIL). S. Ondrejovič patrí k členom *Medzinárodnej sociolingvistickej spoločnosti* (Insolico) v Sofii, *Medzinárodnej spoločnosti fonetických vied* v Prahe a *Slovak Studies Society* v Pittsburghu. I. Valentová pôsobí v *Medzinárodnom komitáte onomastických vied*.

Viaceri pracovníci sa zúčastnili na vedeckých podujatiach a pracovných pobytotoch v zahraničí (v Bulharsku, Česku, vo Fínsku, Francúzsku, v Chorvátsku, Litve, Macedónsku, Maďarsku, Nemecku, Poľsku, Portugalsku, Rakúsku, Rumunsku, Rusku, Slovinsku, Srbsku, Španielsku, Taliansku a vo Veľkej Británii) a v rámci medziakademických dohôd ústav prijal dvoch vedeckých pracovníkov, a to z Bulharska a Poľska.

VII. PORADENSKÁ A EXPERTNÁ ČINNOSŤ

Medzi dôležité aktivity Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV patrí tiež poradenská činnosť, spolupráca na príprave legislatívnych dokumentov, kontakt s používateľmi jazyka v oblasti jazykového poradenstva (telefonická, listová a e-mailová jazyková poradňa), spolupráca s inými ústavmi SAV, s vydavateľstvami, redakciami a autormi. Pracovníci ústavu, predovšetkým oddelenia jazykovej kultúry a terminológie, pokračovali v poskytovaní odborných konzultácií v otázkach slovenského jazyka a jazykovej kultúry. V r. 2015 apretovali 71 legislatívnych dokumentov v objeme približne 1 500 tlačených strán, vypracovali viac ako 700 písomných odpovedí, v rámci telefonickej jazykovej poradne poskytli takmer 6 000 odpovedí, pričom niektoré odpovede konzultovali s pracovníkmi iných oddelení ústavu. Odpovede na listy publikovali pracovníčky poradne aj vo webovej poradni.

Mnohí pracovníci ústavu (S. Duchková, K. Kálmánová, S. Mislovičová, Ľ. Králik, J. Levická, G. Múcsková, S. Ondrejovič, L. Satinská, J. Vrábľová) vykonávali aj v r. 2015 expertíznu činnosť a iné služby pre štátnu správu a samosprávy. Išlo najmä o jazykovú a terminologickú expertízu zákonov, vyhlášok, nariadení a spoločensky závažných textov napr. pre Ministerstvo financií SR, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Ministerstvo zdravotníctva SR, Ministerstvo životného prostredia SR, Ministerstvo vnútra SR, Ministerstvo spravodlivosti SR, Ministerstvo poľnohospodárstva a rozvoja vidieka SR, Úrad pre normalizáciu, metrológiu a skúšobníctvo SR, Štatistický úrad SR či pre Slovenský ústav technickej normalizácie.

Zamestnanci Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra boli tiež členmi terminologických, názvoslovných a odborných komisií rôznych vládnych aj mimovládnych orgánov, pričom sa zúčastňovali na pracovných zasadnutiach týchto komisií, vypracúva-

li jazykové a terminologické analýzy a posudzovali rozličné dokumenty najmä z terminologického hľadiska.

VIII. VZDELÁVANIE V OBLASTI JAZYKOVEJ KULTÚRY A POPULARIZÁCIA JAZYKOVEDY

V poslednom období sa výrazne zvýšil záujem o prednáškovú činnosť a jazykové vzdelávanie pre rozličné inštitúcie a profesijné skupiny. Pracovníci ústavu (S. Mislovičová, L. Satinská, V. Benko, M. Šimková, K. Gajdošová, G. Múcsková, I. Vančová a ďalší) pravidelne prednášali pre pracovníkov ministerstiev (úloha vyplývajúca z Uznesenia vlády č. 238 z 21. 5. 2014 a ukladajúca ministrom zabezpečiť systematické a pravidelné vzdelávanie z oblasti jazykovej kultúry na všetkých ústredných orgánoch štátnej správy), ďalej pre študentov vysokých škôl doma aj v zahraničí, novinárov, učiteľov, ale aj pre pracovníkov bánk a rozličných štátnych inštitúcií. V roku 2015 spolu uskutočnili 77 prednášok). Vzdelávacie aktivity vychádzali aj zo Slovenského národného korpusu a iniciatívy K. Gajdošovej. Išlo o celodenné interaktívne semináre, počas ktorých mali účastníci možnosť nadobudnúť zručnosti práce s jednotlivými typmi korpusov a naučiť sa sami formulovať svoje požiadavky pri vyhľadávaní (14 seminárov, 146 účastníkov).

Viaceri pracovníci ústavu vystúpili v priebehu roka aj s príspevkami o Ľ. Štúrovi, a to na mnohých podujatiach organizovaných inými inštitúciami doma aj v zahraničí (Štokholm, Berlín, Praha), mali prednášky pre verejnosť, publikovali príspevky v (nie) lingvistických časopisoch a vyjadrovali sa k danej téme aj v médiách.

Pokračovalo sa tiež v spolupráci s prekladateľskou zložkou Európskej komisie a Európskeho parlamentu v Luxemburgu, ako aj v spolupráci s *Výskumným ústavom Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku* v rámci podpory našich národnostných menšín v zahraničí. Formou spolupráce bola aj recipročná účasť na vedeckých projektoch, podujatiach a výmenné výskumné pobyty v rámci MAD.

V rámci *Týždňa vedy a techniky* sa v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra, konkrétne v oddelení Slovenského národného korpusu, uskutočnilo viacero prednášok a prezentácií pre verejnosť, a to po celý týždeň trvania akcie. Počas tohto týždňa 12. novembra 2015 sa konal aj *Deň otvorených dverí JÚLŠ*, venovaný odkazu Ľ. Štúra. Okrem prednášok pripravili zástupcovia jednotlivých oddelení verejnosti zábavu aj poučenie v podobe súťažných kvízov s otázkami zo súčasného jazyka, z dejín jazyka, zo slovenských nárečí, o korpuse slovenského jazyka, ako aj so štúrovskou tematikou, a pútavým spôsobom tak predstavili prácu jazykovedcov. Okrem širokej verejnosti navštívili v tento deň ústav žiaci z troch základných (aj mimobratislavských) škôl.

Popri tom poskytli pracovníci ústavu počas celého roka viacero prednášok a besied pre žiakov základných a stredných škôl v rámci exkurzií v JÚLŠ SAV.

Niektorí pracovníci ústavu (A. Žáková, K. Chlpíková a L. Satinská) prezentovali pracovisko na *Európskom dni jazykov* (26. 9. 2015), pracovníci oddelenia Slovenského národného korpusu sa opäť zúčastnili aj na 9. ročníku medzinárodného festivalu vedy *Noc výskumníkov* 2015 (25. 9. 2015).

V budove JÚLŠ sa uskutočnilo aj podujatie *Noc literatúry* (13. 5. 2015), verejné čítanie úryvkov z diel súčasných európskych autorov známymi osobnosťami slovenskej kultúry, pričom sa na ňom zúčastnilo do 500 návštevníkov.

Pracovníci JÚLŠ sa aj naďalej aktívne podieľali na akciách, ktoré podporujú pozitívny vzťah k slovenskému jazyku a vzdelávanie v tejto oblasti. A. Ferenčíková a D. Šimunová boli členkami hodnotiacej poroty 23. ročníka súťaže žiakov základných a stredných škôl s medzinárodnou účasťou *Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko*, ktorej organizátormi sú Ministerstvo kultúry SR, Matica slovenská, Spolok slovenských spisovateľov, Mladé letá a Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV (Miestny odbor Matice slovenskej v Nových Zámkoch, 4. júna 2015). A. Šebestová bola členkou poroty súťaže *Prekladateľská univerziáda*, ktorú organizujú Literárny fond, Filozofická fakulta UK, Slovenská spoločnosť prekladateľov odbornej literatúry a Slovenská spoločnosť prekladateľov umeleckej literatúry (6. mája 2015).

IX. PREZENTÁCIA JÚLŠ SAV NA INTERNETE

Webová stránka ústavu sa aj v roku 2015 priebežne aktualizovala a dopĺňala. Verejnosť má prístup k webovej jazykovej poradni, resp. k databáze odpovedí jazykovej poradne. Napriek tomu, že sa ukončila možnosť priameho zadávania otázok prostredníctvom webového formulára, návštevnosť v priebehu roka 2015 narástla a medziročne sa zvýšila o 40 %. Databáza odpovedí sa v roku 2015 výrazne doplnila a naďalej sa obohacuje.

Používatelia webovej stránky majú prístup k výstupom Slovenského národného korpusu. V priebehu roka 2015 boli finalizované a sprístupnené nové korpusy a nové verzie už existujúcich korpusov a podkorpusov SNK: ručne morfológicky anotovaný korpus, hlavný korpus písaných textov súčasnej slovenčiny (po r. 1955) a príslušných deväť podkorpusov, špecializovaný korpus textov súdnych rozhodnutí, nová verzia interného korpusu slovenskej beletrie pre oddelenie súčasnej lexikológie a lexicografie JÚLŠ SAV, nová verzia korpusov textov z r. 1955 – 1989, korpusu slovenských textov z internetu, korpusu slovenských textov z Wikipédie a Necyklopédie, ďalej nová verzia slovensko-francúzskeho, slovensko-anglického a slovensko-maďarského korpusu, nová verzia Historického korpusu slovenčiny, Slovenského hovoreného korpusu a Korpusu nárečí. Pre potreby riešiteľov projektov na Univerzite M. Bela v Banskej Bystrici boli vytvorené osobitné korpusy z francúzskych novín a nemeckého románu. Do Slovenskej terminologickej databázy pribudlo 699 no-

vých terminologických záznamov a cca 2 800 terminologických záznamov bolo zrevidovaných (vrátane desiatok homonymných termínov).

Odbornej verejnosti sa na požiadanie sprístupňujú aj iné fondy – archív historických a nárečových textov a historická kartotéka – na prezenčné štúdium a výskum.

V apríli 2015 bola spustená aj facebooková stránka ústavu (jej administrátorkou je L. Satinská), ktorá plní propagačnú a informatívnu funkciu pri komunikácii s verejnosťou.

X. OCENENIA PRACOVNÍKOV JÚLEŠ SAV

V r. 2015 získala doc. PhDr. Miloslava Sokolová, CSc., Prémiiu za vedeckú a odbornú literatúru za r. 2014, ktorú udeľuje Literárny fond, a to za vedeckú publikáciu *Verbálne kategórie aspekt a tempus v slovenčine* (spoluautor prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc., vyšlo v r. 2014). Akadémia vied V4 udelili medzinárodné ocenenie Cena pre mladého vedeckého pracovníka 2015 Jazyky a literatúra (Young Researcher Award 2015 Languages and Literature) PhDr. Lucii Satinskej, PhD.

V ĽUBLĽANE SA USKUTOČNIL 52. ROČNÍK SEMINÁRA SLOVINSKÉHO JAZYKA, LITERATÚRY A KULTÚRY

Martina Kopecká

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava
e-mail: martinak@juls.savba.sk*

Letné jazykové školy sú tradičnou a neodmysliteľnou súčasťou dvoch mesiacov letných prázdnin v mnohých krajinách sveta. Sú určené zahraničným záujemcom o jazyk, tým, ktorí počas letných prázdnin neváhajú vycestovať do zahraničia na niekoľko týždňov, zasadnúť do školských lavíc, každý deň otvárať učebnice, zošity, robiť si domáce úlohy a spoznávať nových ľudí a krajinu, ktorej jazyk sa rozhodli učiť. Letné jazykové školy, kurzy či semináre slovanských jazykov organizujú predovšetkým centrá pre výučbu národného jazyka ako cudzieho jazyka na pôdach domácich univerzít (fakúlt), resp. kultúrne inštitúcie. Na Slovensku má dlhoročnú tradíciu letná škola slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca pôsobiaca na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Letné školy poľského jazyka a kultúry organizujú viaceré univerzity, napr. v Poznani, Lodži, Vroclave či Lubline, pričom najdlhšiu, 60-ročnú tradíciu má tzv. Polonicum na Varšavskej univerzite. Medzinárodný letný kurz lužickosrbského jazyka a kultúry organizuje Inštitút pre lužickú srbčinu v nemeckom Budyšíne a Seminár slovinského jazyka, literatúry a kultúry usporadúva Centrum pre slovinčinu ako druhý/cudzí jazyk na Katedre slovenistiky Filozofickej fakulty Univerzity v Ľubľane. V predkladanej správe predstavíme 52. ročník tohto seminára, ktorého sa tento rok zúčastnila autorka príspevku.

História Seminára slovinského jazyka, literatúry a kultúry (ďalej aj Seminár) sa začala písať v roku 1965, keď ho premiérov vo prvých dvoch júlových týždňoch zorganizovala Katedra slovanských jazykov a literatúr Filozofickej fakulty Univerzity v Ľubľane. Premiérového seminára sa zúčastnilo niekoľko desiatok slavistov, v roku 1972 ich už bolo 120 a každým rokom sa na kurz prihlási viac ako 100 účastníkov. Po rôznych organizačných zmenách seminár od roku 1992 každoročne organizuje Centrum pre slovinčinu ako druhý/cudzí jazyk, spočiatku pri Katedre slovanských jazykov a literatúr Filozofickej fakulty Univerzity v Ľubľane, od roku 2002 po rozdelení katedry na Katedru slavistiky a Katedru slovenistiky pri druhej z nich. Centrum je špecializované odborné pracovisko zamerané na výučbu slovinčiny ako druhého a cudzieho jazyka a na komplexnú prezentáciu slovinského jazyka, literatúry a kultúry, slovenistiky v medzinárodnom rozsahu. Vedecká a pedagogická práca centra je zameraná na tieto programy: lektoráty slovinčiny na zahraničných univerzitách, seminár slovinského jazyka, literatúry a kultúry, medzinárodná vedecká kon-

ferencia domácich i zahraničných slovenistov *Obdobja*, kurzy slovinčiny, slovinčina pre deti a mládež, organizovanie skúšok zo slovinčiny ako druhého a cudzieho jazyka, vzdelávanie učiteľov a program zahŕňajúci edičné a technické práce spojené s prípravou publikácií Centra do tlače.

Seminár slovinského jazyka, literatúry a kultúry je podujatím s dlhoročnou tradíciou, pravidelne sa koná prvé dva júlové týždne v Ľubľane, je určený odbornej verejnosti zo zahraničia, zahraničným slovenistom a slavistom – univerzitným pedagógom, jazykovedcom a literárnym vedcom, odborným asistentom, učiteľom, prekladateľom, kultúrnym a osvetovým pracovníkom pôsobiacim na univerzitách a výskumných inštitúciách v zahraničí a v susedných krajinách, v ktorých žijú slovinské národnostné menšiny, univerzitným študentom slovenistiky a slavistiky. Seminár je organizovaný pre tých, ktorí sa slovinčine venujú na vedeckej a odbornej úrovni, ktorí ju učia, študujú, prekladajú z nej, jednoducho pre tých, ktorí vnímajú slovinský jazyk ako súčasť svojho života. Študijný pobyt je príležitosťou, na ktorej si jeho účastníci môžu prehĺbiť svoje znalosti slovinského jazyka, oboznámiť sa s najnovšími výsledkami jeho vedeckého skúmania a zároveň byť v každodennom kontakte aj s národnou literatúrou, kultúrou a s bežným životom Slovincov. Lektormi a prednášajúcimi na seminári sú vysokoškolskí pedagógovia a vedeckí pracovníci z katedry slovenistiky, slavistiky a iných katedier Ľubľanskej filozofickej fakulty, Centra pre slovinčinu ako druhý/cudzí jazyk a iných pracovísk Univerzity v Ľubľane, vysokoškolskí pedagógovia, vedeckí pracovníci z iných slovinských univerzít, vedeckých a štátnych inštitúcií a experti zo zahraničia.

Ústrednou témou tohtoročného 52. ročníka Seminára slovinského jazyka, literatúry a kultúry bola *Drugačnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi (Inakost' v slovinskom jazyku, literatúre a kultúre)*. Téma seminára nebola zvolená náhodou, téma iného a inakosti je práve dnes veľmi aktuálna nielen v slovinskom priestore, ale aj v priestore slovenskom, resp. európskom, či globálnom kontexte (otázka utečencov z iného spoločenského a kultúrneho prostredia, s inou národnosťou, mentalitou a s iným vierovyznaním, otázka ľudí s LGBTI orientáciou, zmena definovania pojmu rodina, zmena zákona o rodine, otázky xenofóbie a i.). Seminár sa pokúsil vymedziť kto je iný, čo znamená byť iným, prečo treba v Slovinsku v 21. storočí ešte stále hovoriť o inakosti.

Podujatia sa zúčastnilo 105 frekventantov z 27 krajín, niektorí prvýkrát (napr. autorka príspevku), no mnohí sa do Ľubľany radi vracajú. Stretli sa tu ľudia z rôznych končín sveta, odlišných kultúr a prostredí, rozličných vekových kategórií, no s jedným spoločným cieľom – zdokonaľiť svoje jazykové kompetencie v slovinskom jazyku, spoznať slovinskú kultúru, krajinu a prírodu, byť v osobnom kontakte s rodenými Slovincami, spoznať ich mentalitu, v ktorej sa stretáva nemecká presnosť s balkánskym temperamentom, poznať miestne zvyklosti a bežný život. Účasť

níci tvorili pestrú národnostnú zmes Európanov (z Portugalska, Španielska, Francúzska, Holandska, Nemecka, Rakúska, Talianska, Maďarska, Rumunska, Bosny a Hercegoviny, Srbska, Chorvátska, Macedónska, Ukrajiny, Slovenska, Česka, Poľska, Ruska, Litvy či Veľkej Británie), ale aj z iných kontinentov, napr. Južnej Ameriky (z Argentíny) či Ázie (z Iraku, Číny, Japonska a Južnej Kórey). Účastníkmi boli nielen profesionáli ako univerzitní pedagógovia a vedeckí pracovníci, lektori, prekladatelia, kultúrni pracovníci, doktorandi či univerzitní študenti slovenistiky, resp. slavistiky, ale aj potomkovia Slovincov žijúci v zahraničí alebo hobbisti, pre ktorých je slovinčina koníčkom v rámci ich voľného času.

Pred samotným príchodom záujemcovia o účasť na seminári vyplnili jazykový test v elektronickej podobe. Na základe počtu dosiahnutých bodov sa deň pred začiatkom seminára pri ubytovaní (v Dijaškem domu Ivana Cankarja) dozvedeli, do ktorej skupiny sú zaradení (týkalo sa to študentov zaradených do pokročilých skupín), alebo dostali termín a číslo miestnosti na Filozofickej fakulte, kam sa museli dostať v deň začiatku seminára na „ustno testiranje“ (vstupný ústny test), na základe ktorého lektori zaradili účastníka podľa úrovne jeho znalosti jazyka do príslušnej skupiny. Účastníci seminára boli rozdelení do troch začiatočníckych, štyroch stredne pokročilých a troch pokročilých skupín. Študenti s najlepšou znalosťou slovinčiny boli rozdelení do troch tematických skupín podľa ich vlastného výberu, a to do literárnej, jazykovednej alebo všeobecnej skupiny.

Po dopoludňajších vstupných testoch bol seminár slávnostne otvorený na Filozofickej fakulte Univerzity v Lubláne. Úvodné slovo predniesli riaditeľ Centra pre slovinčinu ako druhý/cudzí jazyk Marko Stabej a predsedníčka 52. ročníka Seminára slovinského jazyka, literatúry a kultúry Alojzija Zupan Sosič. Spoluorganizátor Seminára Damjan Huber predstavil odborný a sprievodný, fakultatívny program podujatia a organizačný tím (asistentky a asistentov). Následne každý lektor prečítal zoznam účastníkov, ktorí mu boli pridelení a celá skupina absolvovala svoje prvé lektorské cvičenia. Paralelne sa v tento deň začal aj 35. ročník Letnej školy slovinského jazyka určenej dospelým, ktorej program nezahŕňal popoludňajšie konverzácie a odborné prednášky. V prvý týždeň seminára a letnej školy ešte paralelne prebiehal druhý a zároveň záverečný týždeň 11. ročníka Letnej školy slovinského jazyka pre mládež vo veku od 13 do 17 rokov. Všetky podujatia zorganizovalo Centrum pre slovinčinu ako druhý/cudzí jazyk.

Odborná časť seminára bola sústredená do priestorov Filozofickej fakulty Univerzity v Lubláne, pričom skupiny mali odlišný program. Odborný program frekventantov sa odlišoval podľa toho, do ktorej skupiny podľa znalosti slovinčiny boli zaradení. Každý pracovný deň dopoludnia pozostával z lektorských a z konverzačných cvičení, ktoré boli pre všetky skupiny povinné. Obe cvičenia viedol lektor danej skupiny, pričom každá stredne pokročilá a pokročilá skupina raz namiesto kon-

verzačných cvičení absolvovala fonetické cvičenia. Po obedňajšej prestávke pokračoval ďalší cyklus odborného programu – pre začiatočnicke skupiny boli určené fonetické cvičenia alebo konverzačné cvičenia s univerzitnými študentmi slovenistiky. Účastníci nižších stredne pokročilých skupín si mohli vybrať medzi konverzačnými cvičeniami, ktoré viedli taktiež študenti slovenistiky alebo medzi prednáškami. Pre účastníkov seminára, ktorí boli zaradení do vyšších stredne pokročilých skupín a pokročilých skupín, boli prednášky povinné. Po popoludňajších konverzačných cvičeniach, resp. prednáškach, boli pre študentov štyroch stredne pokročilých a pokročilých skupín organizované ešte povinné výberové kurzy, z ktorých si vyberali jeden – a to jazykový kurz zo slovinskej fonetiky v prvý týždeň seminára alebo literárny kurz zo súčasnej slovinskej poézie v druhý týždeň seminára. Súčasťou popoludňajšieho odborného programu bolo aj podujatie s názvom *Parada mladih (Pochod mladých)*, o ktorom sa ešte zmienime spolu s témami prednášok a povinných výberových kurzov.

Dopoludňajšie lektorské cvičenia boli zamerané na učenie, precvičovanie, resp. zdokonaľovanie slovinskej gramatiky. Téma dopoludňajších konverzačných cvičení vyplývala z témy lekcie, na ktorú bola zameraná gramatika lektorských cvičení (napr. dialógy v pároch alebo v skupinách na tému objednanie nápojov a jedál v reštaurácii, dialóg pacienta a lekára, rodičov a ich detí, ktorí plánujú výlet cez víkend). Na fonetických cvičeniach sa učila správna výslovnosť slovinských hlások (najmä širokého a úzkeho *e* a *o*, znelostná asimilácia slovinských konsonantov) a správne určenie pohyblivého prízvuku. Témy konverzácií boli zamerané na opisy obrázkov a fotografií z novín a časopisov, na fabulácie príbehu na základe obrázkov, hranie piškvoriek, ktorých víťazom bol ten študent, ktorý vedel správne vyskloňovať čo najviac substantív v singulári, duáli a v pluráli, počúvanie národných hymien účastníkov kurzu, prezentácia domovských krajín študentov s odporúčaním pre cudzincov (čo navštíviť, čo ochutnať, čo zažiť). Konverzačné, ale i lektorské cvičenia podnecovali študentov formulovať vlastné myšlienky, učiť sa správnu výslovnosť s prízvukom, gramatiku a štylistiku a obohacovať si slovnú zásobu o nové výrazy a pripomenúť si už zabudnuté. Povinnosti študentov sa popoludní nekončili. Domáce úlohy boli každodennou a samozrejmovou súčasťou seminára. Témy domácich úloh a ich množstvo záviseli od jednotlivých lektorov s prihliadnutím na skupinu, ktorú viedli (napr. gramatické cvičenia z pracovného zošita, napísanie dialógu na tému dopoludňajších konverzačných cvičení, opis večerného programu z predchádzajúceho dňa), pri pokročilých skupinách témy domácich úloh nadväzovali na tematické zameranie skupiny (napr. písanie básní a esejí v literárnej skupine).

Prednášky prezentované v rámci popoludňajšieho odborného programu v jazykovednej, literárnej a kultúrnej sekcii, dva povinné výberové kurzy zo slovinskej fonetiky a literatúry a príspevky, ktoré odzneli v sekcii *Pochod mladých*, sú v plnom

znení publikované v zborníku *52. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Drugačnost' v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi* (vydalo ho vydavateľstvo Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani v Ljubľane v roku 2016). Prednáškovú časť odborného programu, ktorá bola zameraná na ústrednú tému seminára *Inakosť' v slovinskom jazyku, literatúre a kultúre*, viedli vedeckí a odborní pracovníci v oblasti slovinského jazyka, literatúry, humanitných a iných vied. Vo svojich príspevkoch reflektovali dnešné chápanie inakosti, novosti, otvorenosti, väčšiny a menšiny, rovnoprávnosti, stereotypov a predsudkov. Vychádzali z chápania inakosti ako jednej z kategórií, v ktorej sa odráža spolunažívanie ľudí. Inakosť' sa môže týkať rôznych aspektov života človeka – príslušnosti k rase, národu, spoločenskej triede, kultúre, viere, rodu. Túto viacrozmernú problematiku priblížime prostredníctvom prednášok, ktoré odzneli na seminári a zároveň boli publikované vo vyššie menovanom zborníku.

V jazykovej sekcii išlo o 3 prednášky. Maja Đukanović v príspevku *Drug, drugačen: isti, enak (Odlišný, iný: ten istý, rovnaký)* sa zaoberala miestom týchto slov v slovinskej morfológii a ich významom a hľadaním ich synonym. Osobitnú pozornosť venovala ich používaniu v slovinských frazémach s uvedením ich cudzojazyčných ekvivalentov (poľských, českých, ruských, anglických, francúzskych, nemeckých). Erika Kržišnik sa vo svojom príspevku pýtala, či je pravdou, že každý z nás je najbližší sám sebe (*Vsak je sebi najbližji – ali res?*). Analyzovala autoprojekciu človeka, ktorý je od prírody sebecký, ale v istých životných situáciách sa sám na seba pozerá ako na inú osobu. Ide o pohľad na seba zvonka, v tom lepšom prípade ide o racionálne objektívny pohľad na samého seba v podobe sebareflexie, v tom horšom prípade ide pohľad na seba ako na inú osobu v extrémnych psychických stavoch, v stave šoku. *O drugačnosti prevodov in drugačnosti njihovega sodobnega raziskovanja (O inakosti prekladov a inakosti ich súčasného výskumu)* referovala Martina Ožbot Currie. Vychádzala z tézy, že prekladanie v istom zmysle znamená zaujímať sa o niečo iné (tým niečím iným je dielo napísané v cudzom jazyku) a že preklad je vo vzťahu k originálu niečo iné. Identifikovala dva typy prekladu, podľa toho, do akej miery sa pri prekladanom texte berie do úvahy lexikálna, gramatická, frazeologická, či štylistická stránka východiskového textu. Prvý typ inklinuje k eliminovaniu prvkov inakosti, cudzosti prekladaného textu (voľný spôsob prekladu), druhý typ k ich ponechaniu (doslovný preklad). V druhej časti príspevku autorka poukázala na niektoré znaky súčasného výskumu prekladu, ktoré vedú k prekonávaniu geografických a konceptuálnych hraníc v odbornej diskusii o preklade.

Druhú a počtom prednášajúcich najväčšiu odbornú časť tvorili príspevky z oblasti literatúry. *Literarno-jezikovna polifonija in jezikovni prestop v literaturi Brine Sviti (Literárno-jazyková polyfónia a jazykové prepnutie sa v literárnej tvorbe Briny Sviti)* prezentovala Silvija Borovnik. Zaoberala sa témou inakosti v literárnej tvorbe

slovinsko-francúzskej spisovateľky B. Svit (Slovinka žijúca vo Francúzsku), ktorá vo svojich dielach rieši otázku cudzosti, inakosti vo viacjazyčnom prostredí, v medzikultúrnych stykoch a s nimi spojené dilemy, týkajúce sa osobného života, národnej príslušnosti i jazykového dorozumievania sa v cudzine. Svoju pozornosť zamerala na literárno-jazykovú polyfóniu a jazykové kunderovské „prepnutie sa“ autorky, ktorá po presťahovaní sa do Francúzska spočiatku písala vo svojom materinskom jazyku, neskôr prešla na francúzštinu. Miran Hladnik predniesol príspevok na tému *Vključevanje drugega in drugačnega v slovensko literarno zgodovino (Integrovanie iného a inakšieho do slovinskej literárnej histórie)*. Skúmal ako Slovinci v minulosti a dnes vnímajú cudzojazyčnú, predovšetkým nemeckú literatúru. Do polovice 19. storočia, keď mnohí slovinskí autori (F. Prešeren, J. Alešovec a i.) písali po nemecky (nemčina bola jazykom vzdelávania, vedy, každodennej komunikácie na dnešnom území Slovinska) sa písanie literárnych diel v slovinčine považovalo za niečo inakšie. V druhej polovici 19. storočia, v čase národného obrodenia, sa karta obrátila, Slovinci začali písať vo svojom materinskom jazyku a nemčina sa stala pre nich niečím iným, stala sa neprijateľným jazykom, bola vytlačená zo slovinského verejného diskurzu, slovinskej literárnej histórie a z kultúrneho povedomia. V súčasnosti vnímajú Slovinci literatúru písanú po nemecky ako súčasť svojej literárnej histórie. *Vidiki „drugosti“ v romanih Gabriele Babnik in v teoretskem kontekstu postkolonialnosti (Aspekty inakosti v románoch Gabriely Babnik a v teoretickom kontexte postkolonialnosti)* boli predmetom príspevku Vanesy Matjac. Autorka príspevku skúmala tému rasovej a kultúrnej príslušnosti, ktorú vo svojich literárnych dielach rozvíja G. Babnik (aj na základe autopsie, spisovateľkin manžel pochádza zo západnej Afriky). Básnickú tvorbu slovinského básnika, prekladateľa, esejistu a literárneho vedca Miklavža Komelja predstavila Irena Novak Popov v príspevku *Drugost kot prostor svobode: pesniško ustvarjanje Miklavža Komelja (Inakost' ako priestor pre slobodu: básnická tvorba Miklavža Komelja)*. Realizáciu konceptu inakosti a rozdielnosti (vzťah medzi politikou a umením, minulosťou a prítomnosťou, človekom a zvieraťom) v jeho tvorbe I. Novak Popov predstavila na pozadí interpretácie viacerých jeho zbierok. *Drugačnost in identiteta v slikanici (Inakost' a totožnost' v obrázkových knižkách pre deti)* bola predmetom záujmu Mateje Pezdirc Bartol. Snažila sa nájsť odpoveď na otázku, do akej miery sa otázka identity a inakosti reflektuje v tomto type kníh. Odpoveď hľadala v analýze viac ako 50 kníh (v pôvodných slovinských i do slovinčiny preložených) publikovaných najmä po r. 2000 a pokúsila sa o ich typológiu. Identifikovala dva typy kníh, prvý typ predstavuje osobná identita a inakosť, druhý predstavuje rodinná identita a inakosť.

V sekcii kultúra odznali tri príspevky. *Razdvojenost v drugosti: slovenstvo med narodni (Rozdvojenost' v inakosti: slovenskost' medzi národmi)* bola predmetom prednášky Leva Krefta. Zdôraznil, že pri skúmaní slovinského umenia, literatúry a kul-

túry, treba brať do úvahy tzv. kultúrny syndróm, ktorý súvisí s tým, že slovinský národ dlhé stáročia nemal svoj vlastný štát. Patril do viacnárodnej Osmanskej ríše, Rakúsko-Uhorska, či Juhoslávie, čo autenticitu, špecifickosť (nielen) slovinského národa ako jedného zo slovanských národov formovalo z rôznych aspektov (vplyv iných slovanských i neslovanských národov). Práve tento rok si Slovinci pripomínajú 25. výročie vzniku samostatnej Slovenskej republiky, no už pred dvanástimi rokmi sa téma rozdvojenosti v inakosti aktualizovala vstupom krajiny do Európskej únie. Tomaž Rauch v príspevku *Slovenska ljudska glasba: takšna in drugačna (Slovinská ľudová hudba: taká a onaká)* poukázal na charakteristické črty slovinskej ľudovej hudby, ktorú tvorili generácie predkov dnešných Slovincov a ktorú, tak ako ľudovú hudbu každého národa, podmienili geografické, historické, kultúrne, spoločenské a iné činitele. V ďalšej časti svojej prezentácie stručne predstavil vznik a vývin slovinskej inštrumentálnej hudby a viaceré ľudové nástroje, napr. rôzne druhy píšťal a sláčikových nástrojov, dažďové palice, hrncový bas (lončení bas), na ktorých aj zahral. Suzana Tratnik sa vo svojom príspevku *Samo te stene so tvoje stene (Tvoje predsudky sú iba tvojimi predsudkami)* zamerala na stručný prehľad slovinskej literárnej tvorby o homosexualite. O lesbickej a gejskej literatúre sa v Slovinsku začalo hovoriť v 80. rokoch minulého storočia vplyvom rozvoja lesbického a gejského hnutia, vydaním slovinského prekladu francúzskej antológie s homoerotickými motívami, vydaním antológie slovinskej poézie 20. storočia s tými istými motívami a tiež zostavením zbierok Lambda a Vizibilija, ktorými sa do povedomia slovinskej literárnej verejnosti dostali viaceré autorky a viacerí autori dotýkajúci sa vo svojich dielach života osôb LGBTI.

V rámci výberových kurzov odznela prednáška Barbary Korun *Eden od drugačnih pogledov na najnovšo slovensko poezijo Drugega (Jeden z inakších pohľadov na najnovšiu slovinskú poéziu o Inom)* a Hotimira Tivadara *Slovenska fonetika za tuje študentke in študente (Slovinská fonetika pre zahraničné študentky a zahraničných študentov)*. B. Korun predstavila slovinskú neformálnu skupinu *Pesnice o pesnicah (Poetky o poetkách)*, ktorá vznikla ako reakcia na vnímanie, či skôr systematické prehliadanie poetiek v súčasnej slovinskej spoločnosti. Skupina niekoľkokrát do mesiaca organizuje stretnutia, na ktorých slovinské poetky čítajú básnickú tvorbu iných slovanských poetiek (neskôr k nim pribudli aj mužskí autori) a následne o nej diskutujú. V príspevku interpretovala tri básne od troch slovanských poetiek, v ktorých sa prelína osobné so spoločenským (2. svetová vojna, vzťahy v rodine, téma homosexuality). H. Tivadar vo svojom príspevku poukázal na tie pravidlá spisovnej výslovnosti, ktoré robia cudzincom pri učení sa slovinčiny najväčšie ťažkosti. V rámci konsonantického systému ide o regresívnu znelostnú asimiláciu (poznáme ju aj v slovenčine), v rámci samohlások je to výslovnosť fonémy *e* ako úzke [e] alebo široké [ɛ] a fonémy *o* ako úzke [o] alebo široké [ɔ]. Z prozódie je pre cudzin-

cov náročné osvojiť si správne miesto pohyblivého prízvuku a odporúča sa osvojiť si ho s príslušným slovom.

Takzvaný *Pochod mladých* je podujatie, na ktorom študenti alebo čerství absolventi bakalárskeho, magisterského alebo doktorandského štúdia môžu vystúpiť s príspevkom, v ktorom prezentujú výsledky svojho bádania, ktoré súvisia s aktuálnou témou seminára. Na tohtoročnom *Pochode*, ktorý sa niesol v duchu inakosti, sa zúčastnili Aljoša Harlamov s témou príspevku *Lastno telo kot drugi: motiv potujitve in samovoljnega telesa v slovenskem modernističnem romanu (Vlastné telo ako niečo iné: motiv odcudzenia sa a motiv tela s vlastnou vôľou v slovinskem modernistickom románe)*. Zameral sa v ňom na proces desubjektivizácie subjektu vo vybraných románoch slovinskej moderny (prelom 19. a 20. storočia), pre ktorú je charakteristická zamernosť na svoje vnútro, vnútorný svet. Tento uhol pohľadu paradoxne viedol k objaveniu iného, cudzieho v sebe samom. Autor konštatuje, že tento proces vedie literárne postavy cez hybridizáciu k transformácii subjektu na nesubjekt na pozadí dvoch motívov. Prvým je motív odcudzenia sa tela – subjekt nadobúda podobu zvierat'a, rastliny, veci alebo niečoho, čo už nemôžeme nazvať subjektom, pretože stratilo všetky črty typické pre subjekt. Druhým je motív ruky (resp. tela vo všeobecnosti) s vlastnou vôľou – tým, že si človek vlastnými rukami vyrobil a používal náradie, náradím si začal prispôbovať svoje okolie, prírodu, vybuďoval civilizácie a kultúry, vyčlenil sa z prírody; motív ruky s vlastnou vôľou je tak alegóriou na násilie, ktoré pácha ľudstvo na prírode, ktorá mu bola darovaná a na ľudskú snahu ovládnuť svet. Klara Kožar Rosulnik vystúpila s príspevkom na tému *Biografsko učenje žensk v kontekstu migracij (Biografické vzdelávanie žien v kontexte migrácie)*. Výskumným cieľom príspevku na základe autorkiných rozhovorov s 27 respondentkami – migrantkami bolo zistiť, ako žena, ktorá zažila migráciu, vníma svoje životné skúsenosti spojené s ňou a ako (re)konštruuje svoju vlastnú identitu v novom či inom prostredí. Luigi Pulvirenti predniesol príspevok na tému *Med jezikovno drugačnostjo in strategijami podomačevanja: izposojenke v slovenščini ter pomeni in raba besede ful (Medzi jazykovou rozdielnosťou a stratégiami zdomáčňovania: lexikálne prevzatia v slovinčine a význam a používanie slova ful)*. Príspevok na základe zistení zo slovinských jazykových korpusov (Gigafida, Kres a Gos) skúmal používanie slova *ful* v hovorovej slovinčine, ale i jeho význam a cestu, akou sa dostalo do slovinčiny. Slovo *ful* sa v jazyku začalo objavovať na konci 90. rokov minulého storočia, dostalo sa doň z chorvátčiny a do chorvátčiny z angličtiny. Ide o anglické adjektívum *full* „plný, úplný“, ktoré v slovinčine postupne nadobudlo význam „vo veľkej miere“ a v hovorovom jazyku substituuje adjektívum *velký* a adverbíá *velmi* a *vela* (*ful problem, ful dober koncert, ful govorijo* – veľký problém, veľmi dobrý koncert, veľa hovorí).

Predstavené príspevky prezentujú inakosť ako mnohorozmernú tému, ktorú môžeme nájsť vo viacerých vedných disciplínach. Ide o tému, s ktorou prichádzali

do kontaktu (hoci nie v takej intenzite ako dnes) naši predkovia, prichádzame s ňou do kontaktu každý deň my a konfrontovať sa s ňou budú aj ďalšie generácie, ktoré prídu po nás. Preto je dôležité o nej hovoriť a snažiť sa o dôkladné poznanie takého zložitého a diskutovaného javu, akým inakosť je.

Súčasťou Seminára bola výstava aktuálnej odbornej literatúry zo slovinskej jazykovedy a literárnej vedy, beletrie a prekladov slovinských diel do cudzích jazykov. Výstavu každoročne pripravujú pracovníčky knižnice Katedry slovenistiky a Katedry slavistiky Filozofickej fakulty Univerzity v Ľubľane. Počas seminára bola knižnica otvorená a frekventanti mohli využívať jej služby.

Účastníci Seminára mali príležitosť zúčastniť sa aj podujatia, ktoré má veľký význam pre slovinskú literatúru i kultúru – prezentácie dvoch dosiaľ neznámych verzií rukopisov básní *Slovo od mladosti* (*Rozlúčka s mladostou*) a *Dohtar* (*Doktor*) významného slovinského spisovateľa Franca Prešerna, ktoré v apríli tohto roku ich majiteľ Evgen Favetti venoval múzeu v americkom Clevelande. E. Favetti ich získal od svojho otca a ten od svojho zamestnávateľa ľubľanského kníhkupca, vydavateľa a zberateľa Janeza Dolžana v 30. rokoch 20. storočia (nateraz nie je známe, odkiaľ mal J. Dolžan tieto verzie rukopisov). Keď sa rodina Favettiovcov v 50. rokoch presťahovala zo Slovinska do Spojených štátov amerických, zobrala ich so sebou. Rukopisy sa v jednotlivostiach odlišujú od neskorších piatich, resp. šiestich verzií rukopisov týchto básní. Ich pravosť potvrdil Luka Zibelnik, lektor slovinského jazyka na Štátnej univerzite v Clevelande. Súčasťou prezentácie bola aj prednáška o vystavovaných rukopisoch, ktorú pripravil už menovaný L. Zibelnik v spolupráci s M. Hladnikom.

V neskorých popoludňajších, resp. vo večerných hodinách bol pre účastníkov Seminára pripravený fakultatívny program. O tom, že Seminár je považovaný za významnú kultúrnu udalosť svedčí aj menoslov osobností, ktoré sa frekventantom podujatia prihovorili pri jeho otvorení. Úvodnú reč predniesla ministerka vzdelávania, vedy a športu Maja Makovec Brenčič, nasledoval primátor mesta Ľubľana Zoran Jankovič, prorektor ľubľanskej univerzity Goran Turk, pokračovala dekanka filozofickej fakulty Branka Kalenič Ramšak, vedúca katedry slovenistiky Vera Smole. Posledné slovo patrilo riaditeľovi Centra pre slovinčinu ako druhý/cudzí jazyk Markovi Stabejovi a predsedníčke 52. ročníka Seminára Alojziji Zupan Sosič. O hudobný sprievod sa postarali Petra Vidmar a Matej Grahek.

Na programe druhého dňa bol spoznávací večer so športovým a kultúrnym programom. Frekventanti si mohli vybrať medzi speváckym (lektorka Tanja Vidic) a literárnym krúžkom (lektorka A. Zupan Sosič) a športovými aktivitami. Tretí deň sa niesol v znamení spoznávania Ľubľany. Na výber bola literárnohistorická prehliadka mesta s výkladom Andreja Bartola alebo umeleckohistorická prehliadka v sprievode Katry Meke. Nasledovala plavba loďou po rieke Ľubľanica, ktorá prete-

ká hlavným mestom. Štvrtkový večer patril divadelnému predstaveniu *Jezik ne jezi se* (*Jazyk, nehnevaj sa*), ktoré si pripravilo divadlo Rozinteaater v réžii jeho majiteľa Andreja Rozmana Rozu. Predstavenie malo podobu kvízu, v ktorom skupina hercov hrala raz za jednu stranu a druhýkrát za druhú stranu hráčov. Herci súťažili sami so sebou v improvizovaných interpretáciách rôznych podôb slovinčiny, od jej stredovekej podoby až po jej súčasnú podobu. V piatok popoludní bola na programe návšteva Ľubľanského hradu a v rámci nej aj návšteva bábkového múzea a výstavy *Zachráňme včely*. Večer patril kinu a slovinskej komediálnej melodráme *Panika* režisérky a scenáristky filmu Barbary Zemljič. V sobotu organizátori pripravili celodenný výlet do Škocjanských jaskýň, ktoré sú na zozname svetového dedičstva UNESCO, do rezervácie Sečoveljské slaniská pri ústí rieky Dragonja na juhozápade Slovinska a napokon do mesta Izola z Portorože loďou.

Bohatý sprievodný program Seminára pokračoval aj druhý týždeň. V pondelok sa uskutočnila vychádzka na vrch Rožnik a prehliadka pamätnej izby Ivana Cankara, významného slovinského spisovateľa, dramatika a básnika, ktorý tu žil v rokoch 1910 – 1917. Ďalší večer patril literárno-hudobnému programu s názvom *Klobuk moj ima tri luknje* (*Klobúk môj má tri diery*). Moderovali ho Barbara Korun, speváčka, spisovateľka, esejistka a Tomaž Rauch, hudobník a multiinštrumentalista. Stredajšia popoludňajšia exkurzia viedla do obce Vrhnika, kde na mieste narodenia I. Cankara stojí pamätný dom. Exkurzia symbolicky končila v doline Močilnik, na sútoku rieky Malá Ľubľanica a potokov Malý a Veľký Močilnik. Podľa legendy na tomto mieste argonauti, ktorí sem pod vedením gréckeho hrdinu Jásona priplávali po riekach Sáva a Ľubľanica z Čierneho mora, museli svoju loď rozložiť a preniesť ju po súši k pobrežiu Jadranského mora. Predposledný deň seminára organizátori pripravili koncert slovinskej hudobnej skupiny *Same babe*.

V posledný deň Seminára v rámci „zaključku“ (záverečného programu), ktorý nasledoval po posledných dopoludňajších konverzačných cvičeniach, okrem slov na rozlúčku zo strany organizátorov Seminára, vystúpili jednotlivé skupiny účastníkov s krátkym programom. Z pohľadu účastníka možno povedať, že 52. ročník Seminára slovinského jazyka, literatúry a kultúry bol výnimočným zážitkom, zdrojom poznania a zároveň miestom vzájomného porozumenia.

Uznanie za vydarené podujatie patrí užšiemu organizačnému výboru Seminára – jeho predsedníčke Alojziji Zupan Sosič, spoluorganizátorke Mojci Nidorfer Šiško-
vič, vedúcemu lektorov a „hlavnemu motorju seminarja“ Damjanovi Huberovi. Zásluhou Mateji Lutar vyšla brožúra s programom seminára a zborník prednášok. Osobitne treba poďakovať lektorkám a lektorom. Lektorkám troch začiatníckych skupín Mateji Rozman, Eve Šprager a Ane Fras, lektorkám a lektorovi štyroch stredne pokročilých skupín Magde Lojk, Jasmine Šuler Galos, Laure Fekonje a Mladenovi Pavičičovi a lektorky a lektorom pokročilých skupín – lektorky jazykovednej sku-

piny Mojci Smolej, lektorovi všeobecnej skupiny Andrejovi Šurlovi a lektorovi literárnej skupiny Pavlovi Ocepkevi a lektorovi fonetických cvičení Martinovi Vrtačnikovi. Do seminára boli zapojení aj študenti, ktorí viedli popoludňajšie konverzačné cvičenia (Špela Antloga, Kaja Cvelbar, Katarina Gomboc, Luka Horjak, Anamari Mavrin, Lucija Pikš, Katja Piuži, Klara Šušteršič a Martina Toplišek). O príjemné domáce zázemie sa starali asistenti Seminára Špela Antloga, Sandra Boršič, Katarina Gomboc, Luka Horjak, Monika Ivančič, Luigi Pulvirenti a Martina Toplišek.

Svojou profesionalitou a programovou pestrosťou je Seminár príkladom organizačne a finančne náročného podujatia, ktoré by sa na tejto úrovni nemohlo konať bez podpory inštitúcií a sponzorov. Na prípravu tohto ročníka Seminára prispeli: Ministerstvo pre vzdelávanie, vedu a šport Slovenskej republiky, Úrad vlády Slovenskej republiky pre Slovincov žijúcich v enklávach v susedných krajinách a vo svete, mesto Ľubľana, Nova ljubljanska banka, NGO Ustanova patra Stanislava Škrabca (podporuje štúdium a výskum slovinčiny a iných slovanských jazykov, klasickej filológie a všeobecnej a porovnávacej jazykovedy), Univerzita v Ľubľane, Filozofická fakulta Univerzity v Ľubľane, Katedra slovenistiky Filozofickej fakulty Univerzity v Ľubľane, firma Krka, denníky Delo a Dnevnik a najmä Centrum pre slovinčinu ako druhý/cudzí jazyk.

Seminár slovinského jazyka, literatúry a kultúry je nepochybne „exportným artiklom“ Slovenska v komodite spoločenské vedy. Kvalitne zvládnutá prezentácia lingvokultúrneho obrazu krajiny zo strany organizátorov a autentické poznávanie slovinských reálií boli zárukou, že frekventanti odchádzali z dvojtyždňového pobytu v Slovinsku intelektuálne i kultúrne obohatení, s množstvom nezabudnuteľných zážitkov. Pri príprave ďalších ročníkov seminára prajeme pracovníkom Centra pre slovinčinu ako druhý/cudzí jazyk veľa entuziazmu, vytrvalosti a trpezlivosti, ktoré sú pre zorganizovanie takéhoto podujatia nevyhnutným predpokladom.

STRETNUTIE SLAVISTOV V NITRE

Jaroslava Kmiťová

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava

e-mail: jaroslavak@juls.savba.sk

V dňoch 22. – 24. júna 2016 sa pod záštitou Katedry slovenského jazyka na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa uskutočnila medzinárodná konferencia Komisie pre slovanské spisovné jazyky pri Medzinárodnom komitáte slavistov, ktorej spoluorganizátorom bol aj Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV. Konferencia niesla názov *Historický a sociolingvistický kontext kodifikácií slovanských jazykov* a jej súčasťou boli, okrem množstva referátov, aj prezentácia novej knihy *Ľudovít Štúr. Jazykovedné dielo* (Ľ. Kralčák a kol.) a neverejné zasadnutie komisie. Rokovanie prebiehalo v konferenčných priestoroch Študentského domova Univerzity Konštantína Filozofa, rokovacími jazykmi boli všetky slovanské jazyky.

Hneď po príchode a registrácii účastníkov otvorili konferenciu svojimi príhovormi a pozdravmi prodekan FF UKF doc. PhDr. Martin Hetényi, PhD. a predsedníčka Komisie pre slovanské spisovné jazyky prof. PhDr. Hana Gladkova, CSc.

S prvým príspevkom *Štúrovská kodifikácia spisovnej slovenčiny v slovanskom kontexte* vystúpil S. Ondrejovič z Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra, ktorý, v nadväznosti na uplynulý rok Ľ. Štúra, znovu vyzdvihol jazykovednú a kodifikátorskú činnosť významného slovenského lingvistu. Poukázal na zdroje jeho kodifikácie, pripomenul jej úskalia aj ústupky, ktoré Štúr urobil v prospech dohody medzi evanjelikmi a katolikmi.

Po S. Ondrejovičovi nasledoval referát H. Gladkovej *Kodifikační teorie v bohemistické praxi: od Pravidel českého pravopisu dále*. Autorka sa zamerala na porovnanie doterajších českých gramatík, na postupy, ktoré autori používajú v snahe o hlbší prienik do podstaty jazykovej štruktúry, a na využívanie komplikovanejších nástrojov opisu jazyka, ktoré narušajú jeho dichotomické poňatie.

O historických a súčasných podmienkach utvárania hornosrbského spisovného jazyka prišla predniesť J. Šolcyna zo Srbského inštitútu v Budišine. V úvode opísala potrebu vytvorenia jednotnej normovanej podoby hornej srbčiny v 17. – 18. storočí, ďalej spomenula koncepciu zjednocovania variantov spisovného jazyka v období národného obrodnenia v 19. storočí a vyzdvihla tiež význam Matice srbskej v procese etablovania jednotnej ortografickej podoby hornej srbčiny v 20. storočí. Okrem toho sa zamerala aj na používanie jazyka, ktoré charakterizuje odklon od platných noriem.

Druhý rokovací deň otvorila D. Ivanova (Plovdivská univerzita Paisiho Hilendarského) s príspevkom *Книжовноезикова норма и книжовноезикова периодизация (с оглед на историята на българския книжовен език)* – *Norma a periodizácia*

cia spisovného jazyka (so zameraním na históriu spisovnej bulharčiny). V ňom rozpracovala rôzne koncepcie periodizácie bulharského jazyka, ktorá je dodnes kontroverzným predmetom vedeckých diskusií, hlavne v otázke časových hraníc jednotlivých období. Priniesla tiež vlastný pohľad na danú tému a naznačila úlohu jazykových aj mimojazykových faktorov pri upevňovaní dominantného postavenia tej-ktorej normy v určitom období.

O bulharskom jazyku, konkrétne o kodifikačných snahách Neofita Rilského, otca prvej gramatiky modernej bulharčiny, hovorila ako druhá Nadka Nikolova z Šumenskej univerzity biskupa Konštantína Preslavského v Šumene. Opisala dve koncepcie zasahovania do jazyka, prvú, osnovanú na puristických ideách a druhú, ktorá odráža pluralistické tendencie založené na kolektívnom konsenze. Myšlienky N. Rilského poznamenali formovanie a následné fungovanie a kultivovanie spisovnej bulharčiny počas 20. storočia až podnes.

Osobnostiam stojacim za kodifikáciou srbského jazyka v 19. storočí boli venované príspevky Bože Ćorića, Veljka Brborića a Aleksandra Milanovića. V referáte *Персонални контекст кодификације српског језика у 19. веку* (*Personálny kontext kodifikácie srbského jazyka v 19. storočí*) charakterizoval B. Ćorić 19. storočie ako obdobie zahraničných vedcov a spisovateľov, ktorí mali osobitnú úlohu v kultúre aj pri kodifikácii srbského jazyka. Zaradil medzi nich predovšetkým V. S. Karadžića, J. Kopitara, J. Grimma, J. Ch. Adelunga, J. G. Herdera, J. W. Goetheho a J. Dobrovského, ktorých aktivity prispeli k presadeniu Karadžićovej podoby spisovnej srbsčiny.

V. Brborić vo svojej prezentácii pripomenul D. Daničića, spolupracovníka V. S. Karadžića a autora filologických diskusií, článkov a polemík. Daničić preložil Starý zákon podľa Karadžićovho modelu literárneho jazyka, spolupracoval na preklade Nového zákona a na príprave druhého vydania srbského slovníka (1852).

O ďalšom kodifikátorovi srbského jazyka v 19. storočí prednášal A. Milanović v práci *Јован Суботић као кодификатор српског језика у 19. веку* (*Jovan Subotić ako kodifikátor srbského jazyka v 19. storočí*). Jovan Subotić vo svojej Srpskej gramatike (1847) nadviazal na dve odlišné koncepcie spisovného jazyka: na koncepciu V. S. Karadžića a koncepciu Dositeja Obradovića, ktorý bol zástancom myšlienky jazykovej nevyhnutnosti.

Predobedňajší blok referátov uzatvorila L. Tarturovská referátom *Од преткодификационог периода на македонском јазик* (*O predkodifikačnom období macedónskeho jazyka*), v ktorom zhrnula udalosti rokov 1944/1945. Značný priestor venovala osobnosti K. Misirkova, ktorý sa ako prvý pokúsil kodifikovať macedónsky jazyk.

Po obede nasledoval blok príspevkov, ktorý otvorila L. Tkač. Vo svojom príspevku sa venovala sociolingvistickým aspektom lexikografickej kodifikácie spisovnej ukrajinčiny v období od druhej polovice 20. storočia po začiatok 21. storočia.

A. Danylenko (New York Pace University) v štúdiu *До побудови соціальної типології української літературної мови (O stavbe sociálnej typológie ukrajinského spisovného jazyka)*, kde predstavil novú stratifikáciu ukrajinského národného jazyka založenú na troch kritériách: na priestorovom, časovom a sociálnom kritériu, pričom vystúpil ako zástanca polycentrického modelu ukrajinského jazyka a rozlíšil tak dve národné variety jazyka, západnú a východnú varietu, ktoré sa ďalej členia na čiastkové variety.

Na tému aktuálneho stavu spisovnej ruštiny a naciolektov ruského jazyka prednášala N. Korina z katedry rusistiky Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Pre vývoj ruského jazyka je podľa nej charakteristický odklon od spisovnej normy, regionálne variety sú zase poznačené prostredím prijímajúcej kultúry.

Posledným vystupujúcim bol S. Zaprudski (Bieloruská štátna univerzita), ktorý predniesol svoj príspevok *Реформа белорусского языка 1933 г.: наука и политика*. Venoval sa v ňom reforme bieloruského jazyka z roku 1933, ktorá bola jedným z nástrojov dobových ideologických a politických bojov a väčšina jej častí sa odklávala od predošlých lingvistických koncepcií, napr. v oblasti hláskoslovnia či rečovej praxe.

Druhý konferenčný deň vyvrcholil v podobe prezentácie knihy *Ludovít Štúr. Jazykovedné dielo*. Viedli ju prof. PaedR. Ľubomír Kralčák, PhD., a prof. PhD. Juraj Glovňa, CSc., ktorí poukázali na hlavné zásady pri zostavovaní publikácie, ktorá má ambíciu podporiť ďalšie bádanie v oblasti histórie slovenskej jazykovedy.

Rovnako ako predchádzajúce dni aj posledný deň bol nabitý novými informáciami v podobe štyroch referátov. K. Dudová hovorila o *Význame frazeológie na ceste od kultúrnej západoslovenčiny k Bernolákovej kodifikácii*, ktorá nadväzovala na predchádzajúce štádiá vývoja slovenčiny, pretože čerpala z domácich zdrojov kultúrnej slovenčiny, okrem iného aj z frazeológie.

Vzťahy češtiny a slovenčiny osvetlil O. Bláha prácou *Čeština a slovenština v 1. polovine 19. století: porovnání jazykových situací*. Prehľbil tak poznatky o vývoji spisovnej češtiny, o vzájomnom pôsobení slovenského a českého jazyka, pričom sa zamerail najmä na vplyv slovenskej jazykovej produkcie na konštituovanie spisovnej češtiny.

V príspevku *Konfesionálne pozadie štúrovskej kodifikácie* sa J. Glovňa dotkol témy rozštiepenosti cirkvi, ktorá ovplyvnila kultúrny a jazykový vývoj v slovenskom prostredí. Vyzdvihol Štúrov význam v prekonávaní konfesionálneho antagonizmu a poukázal na konkrétne príklady spolupráce aj rozpory vo vzťahu k spisovnému jazyku medzi evanjelikmi a katolíkmi.

A. Kretschmer z Inštitútu slavistiky vo Viedni uzavrela rokovanie prácou *Mythen und Tatsachen der Geschichte der slawischen Schrift- und Standardsprachen (Mýty a fakty o histórii slovanského písma a štandardného jazyka)*. Zamerala

sa na situáciu vo východnej a juhovýchodnej Európe po zániku bývalých socialistických medzinárodných a viacjazyčných štátov. Zaujímali ju najmä jazyky ortodoxných slovanských krajín, ktorých kultúra je spojená s ortodoxnou byzantskou cirkvou. Osobitnú pozornosť venovala aj slovanským etnickým a jazykovým enklávam, napr. srbskej enkláve na rakúskom území.

Konferenciu uzatvorili hlavní organizátori H. Gladková, J. Glovňa aj S. Ondrejovič krátkym zhrnutím diskusie. Po obede mali účastníci možnosť zúčastniť sa na prehliadke historických pamiatok Nitry.

Trojdňové stretnutie stretnutie slavistov sa vyznačovalo priateľskou atmosférou, erudovanými vystúpeniami aj bohatým vedeckým a kultúrno-spoločenským programom. Poďakovanie patrí všetkým usporiadateľom a doktorandom katedry slovenského jazyka UKF v Nitre, ktorí sa v náročných teplotných podmienkach ochotne starali o potrebné občerstvenie všetkých zúčastnených. Nakoniec ostáva po-priať mnoho síl do organizovania ďalších podujatí.

KONFERENCIA VENOVANÁ 200. VÝROČIU NARODENIA ĽUDOVÍTA ŠTÚRA

Ivana Klabníková

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava
e-mail: ivanak@juls.savba.sk*

27. októbra 2015, deň pred oficiálnym 200. výročím narodenia Ľudovíta Štúra, si tohto významného slovenského jazykovedca, novinára, politika a v neposlednom rade kodifikátora spisovnej slovenčiny pripomenula jazykovedná obec konferenciou s názvom *Jazykovedné dielo Ľudovíta Štúra v historických a súčasných interpretáciách*.

Konferencia sa uskutočnila v Malom kongresovom centre JÚĽŠ SAV vďaka organizátorom – Jazykovednému ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri JÚĽŠ SAV. Podujatie otvorili riaditeľ JÚĽŠ SAV Slavomír Ondrejovič a predsedníčka SJS pri JÚĽŠ SAV Adriana Ferenčíková. V príhovore S. Ondrejovič zdôraznil zámer podujatia – vrátiť sa k dielu Ľudovíta Štúra a pokúsiť sa o jeho ďalšie reflexie a zhodnotenia z pohľadu súčasníkov. Program podujatia bol rozdelený do štyroch blokov, v ktorých odznelo 13 príspevkov tematicky odlišných, rôznorodých, ale všetky spájalo štúrovské obdobie, osobnosť Ľ. Štúra a jeho dielo.

Ako prvý vystúpil J. Dolník so svojou interpretáciou myšlienkového sveta Ľ. Štúra. Vo svojom príspevku vychádza z epistemológie a platónskej filozofie, podľa ktorej sa svet stavia z javov. J. Dolník u Ľ. Štúra vymedzil dve obdobia – predrevolučné (vizionársku fázu), ktoré je podľa neho založené na substančno-manifestačnom myslení, javy sú zjednotené duchovným princípom, a (po)revolučné (utopistickú fázu), ktoré vychádza z javovej paradigmy myslenia. Tam sa ideál hľadá v javoch, ideálom je Rusko, duchovno ustupuje do úzadia. Svoju teóriu prepojil i s filozofiou dvoch nemeckých filozofov, G. W. F. Hegla a J. G. Herdera, ktorou bol Štúr ovplyvnený. Podľa J. Dolníka je napokon u Štúra to duchovné určované hmotným súcnom a rozhodujúca je najmä ekonomicko-politická moc.

S. Ondrejovič bližšie pripomenul vzťah Ľ. Štúra a Martina Hattalu. Opieral sa najmä o Štúrové listy Hattalovi, z ktorých vidieť blízky vzťah týchto dvoch osobností. Za vyvrcholenie tohto kontaktu považuje hodžovsko-hattalovskú reformu, stretnutie štúrovcov s Hattalom a prijatie tzv. upravenej slovenčiny. M. Hattalu vníma ako tretieho najvýznamnejšieho kodifikátora slovenčiny, ktorého základným kodifikačným dielom bola *Krátka mluvnica slovenská* (1852).

P. Žigo vystúpil s príspevkom s názvom *Ambície, doxy a paradoxy Ľudovíta Štúra*. Vychádzal najmä z historických súvislostí a z toho, že národ potrebuje živý jazyk. Doxa je slovo pochádzajúce z gréčtiny, ide o mienku alebo názor duchovného,

spoločenského a politického života. Ľudia by podľa neho mali vnímať Štúra na pozadí historických, spoločenských, politických, ale i konfesijných okolností. Pre Ľ. Štúra bola doxa čeština ako bohoslužobný jazyk prostredia, v ktorom vyrastal. Paradoxom bolo podľa P. Žiga pomaďarčenie všetkých slovenských evanjelikov v Uhorsku. Spomenul, že Štúr sa opieral o nemeckú filozofiu. Jeho um prevýšil náboženskú transcendentálnosť i konfesijný vzťah k bohoslužobnému jazyku a súhrn tohto sa pre neho stal doxou. Ľ. Štúr však narazil na paradox – biblickú češtinu. Vystúpenia Štúra na uhorskom sneme boli ambíciou, snahou o adekvátne postavenie Slovákov. Predstavy Slovákov o spoločnom živote sa však nenaplnili, rovnako sa nedosiahli ani politické a štátoprávne zmeny, za ktoré Štúr počas svojho života tak horľavo bojoval. Ľ. Štúr si svoj neúspech uvedomoval, nemal však možnosť premeniť svoje ambície na doxy. Sám sa stal doxou politického, duchovného a spoločenského života, čo možno vidieť i v diele *Slovanstvo a svet budúcnosti*.

Ľ. Kralčák pripomenul jazykovedné dielo Štúra, konkrétne gramatiku *Nauka reči Slovenskej*, pričom vymedzil jej explanačný základ. Vychádzal z troch typov vedeckého poznania, najvyššieho, vyššieho a najnižšieho. Podal celkový podrobný pohľad na *Nauku* opierajúc sa o citáty (Štúrove myšlienky) z nej. Gramatika je podľa neho písaná deskriptívnou metódou s explanačnými prvkami.

Druhý blok konferencie otvoril J. Kačala, ktorého príspevok sa vzťahoval na *Idey Jána Hollého medzi Štúrovými dôvodmi za spisovný jazyk na stredoslovenskom základe*. Podľa referenta boli pre vznik spisovného jazyka dôležité dôvody jazykové, jazykovo-spoločenské a politicko-spoločenské. Štúr pri voľbe základu spisovného jazyka mal mnoho argumentov, najmä vedeckých, ale aj emotívnych a estetických. Podľa J. Kačalu však Štúra viedol ku kodifikácii najmä zosilnený maďarizačný tlak, čo sa často nespomína. Dôležitým bodom bol aj fakt, že štúrovské noviny mali veľkú podporu u zemanstva. Na myšlienky štúrovcov vplývali i myšlienky a dielo J. Hollého. Tieto fakty rozhodli o prijatí štúrovčiny práve na stredoslovenskom základe. Ľ. Štúr i v *Nárečí Slovenskom* vzdáva česť svojim predchodcom. Vyvrcholením prijatia novej podoby slovenčiny bolo stretnutie Ľ. Štúra, J. M. Hurbana a M. M. Hodžu na fare v Hlbokom, kde J. M. Hurban v tom čase pôsobil ako farár. Odobrenie nového jazyka však hľadali i u staršej generácie, preto sa vybrali za J. Hollým na Dobrú Vodu. Ten im podľa J. Kačalu vyslovil požehnanie k novej reči, hoci podľa Hollého vlastných slov „najsúcejšia“ ostáva bernolákovčina.

A. Ferenčíková spracovala *Štúrovu kodifikáciu vo svetle nárečových výskumov*. Začína citátom z *Nauky*: „najčistejšie a najpeknejšie hovorí sa vnútri v samých Tatrách“. Približuje stredoslovenské nárečie, ktoré si Štúr zvolil za základ svojho spisovného jazyka. Porovnáva rôzne oblasti, v ktorých sa hovorilo stredoslovenským nárečím za čias Štúra. Teóriu podkladá bohatým výberom príkladov, pričom sa opiera najmä o *Slovanský jazykový atlas*. Podľa A. Ferenčíkovej sa Štúr nesústredil len

na Liptovský Mikuláš, vo svojej teórii obsiahol väčšie jazykové územie. Tým doplnila názor Ľ. Ďuroviča, ktorý považuje za východisko štúrovskej kodifikácie Liptovský Mikuláš.

M. Nábělková sa zaoberala frekvenciou slova *chlap* v štúrovských dielach, pričom sa opiera i o *Nářečja Slovenskuo* a porovnáva výskyt a význam tohto slova s českými dielami. Kým v jednom význame výraz *chlap* vyjadruje mužnosť, v druhom surového muža.

A. Bžoch predstavil *Tri slovenské preklady Štúrovho Slovanstva a sveta budúcnosti*. Ľ. Štúr napísal tento spis po nemecky na jar roku 1851 v Modre. Čistopis tohto diela písaného švabachom sa dostal do rúk ruského slavianofila Michala Fedoroviča Rajejského. V roku 1867 práca vychádza po prvýkrát v ruštine v preklade V. I. Lamanského. V roku 1909 vychádza druhé vydanie v ruštine, ktoré je pôvodným vydaním V. I. Lamanského, je opravené K. J. Grotom a T. D. Florinským, doplnené o poznámky Florinského. Roku 1931 Josef Jirásek z V. I. Lamanského vydal preklad do nemčiny s vlastnými kritickými poznámkami a úvodom. V roku 1944 vychádza prvý slovenský preklad v Liptovskom Mikuláši, autorom je Mikuláš Gacek. V rokoch 1993 – 1994 na základe Jiráskovho nemeckého vydania a porovnávania s Gackovým prekladom podľa V. I. Lamanského prekladá do slovenčiny toto Štúrovo dielo A. Bžoch. Najnovším prekladom diela *Slovanstvo a svet budúcnosti* je preklad Heleny Tiškovej (2015), ku ktorému referent vnesol množstvo kritických poznámok.

Štúrovskú kodifikáciu v praxi priblížila K. Muziková a bližšie sa venovala substantívnej deklinácii. Hlavnými komunikačnými sférami v štúrovskom období boli podľa nej publicistika, umelecká a osvetová literatúra. Praktická časť príspevku sa vzťahovala na pramene – *Domovú pokladnicu* a *Považja*.

Predposledný blok uzavrel doktorand G. Rágyanszki, ktorý sa pokúsil o porovnanie slovníka Štefana Jančoviča (1848) so Štúrovou *Naukou* (1846). Postrehol, že medzi štúrovským jazykom a jazykom Jančoviča nie sú veľké rozdiely, tie možno badať skôr v kvantite. Rozdiel medzi Štúrom a Jančovičom vidí aj tom, že nik zo štúrovcov nezostavil slovník.

Posledný štvrtý blok otvorila M. Pančíková s príspevkom s názvom *Ohlasy na slovenčinu v poľskej tlači*. Pripomenula, že slovenský romantizmus bol do značnej miery ovplyvnený poľským. V 19. storočí bolo veľmi málo informácií o Slovákoch v poľskej tlači, väčšiu informovanosť prinieslo 20. storočie a rozvoj médií. M. Pančíková vychádzala z denníkov a týždenníkov z rokov 1842 – 1854, ako napríklad *Jutrzenka*, *Tygodnik literacki*, *Gazeta polska*, *Lud* a iné.

Zaujímavé a špecifické vystúpenie mala J. Pekarovičová, ktorá sa spolu s H. Los-Ivorikovou pozrela na Ľ. Štúra očami zahraničných slovakistov. Predstavila a komentovala projekt, súťaž o Štúrovi, ktorá prebiehala i na zahraničných univer-

zitách. Cieľom projektu bolo odmýtizovať Štúra a predstaviť ho inak ako zvyčajne. Na základe prác zahraničných študentov predstavila tie témy, ktoré ich v súvislosti s Štúrom najviac zaujali – napr. ženy, národ, politika, hrdinstvo atď.

Konferenciu zavŕšila M. Žiláková príspevkom *Dolnozemskí prívrženci Ľudovíta Štúra a štúrovčiny*. Väčšina z týchto priaznivcov študovala na evanjelickom lýceu v Prešporku. Zaraďuje sem Samuela Vanku, Štefana Koreňa, Jána Kutlíka st. i ml., Štefana Jančoviča a iných.

Na podujatí venovanom výročiu narodenia Ľ. Štúra odznelo množstvo zaujímavých príspevkov s rozmanitými témami – od filozofických, cez jazykovedné a historické až po pedagogické. Rôznorodosť spracovaných motívov potvrdzuje, že osobnosť a dielo Ľ. Štúra sú aj dnes podnetné a hodné nových interpretácií. Výstupom z konferencie bude recenzovaný zborník prednesených referátov.

INŠPIRATÍVNY VSTUP DO SLOVENSKEJ XENOLINGVISTIKY

(DOLNÍK, Juraj – ORGOŇOVÁ, Oľga – BOHUNICKÁ, Alena – FARAGULOVÁ, Alena – PIATKOVÁ, Kristína: *Cudzosť – jazyk – spoločnosť*. Bratislava: Iris 2015. 316 s. ISBN 978-80-8153-042-5)

Zuzana Popovičová Sedláčková – Františka Šmajdová

*Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Gondova 2
814 99 Bratislava, e-mail: zuzana.popovicova@uniba.sk, ffrantiska@gmail.com*

V roku 2015 privítala odborná lingvistická verejnosť cenný knižný prírastok v podobe kolektívnej monografie *Cudzosť – jazyk – spoločnosť*. Na prvý pohľad by sa mohlo nezaangažovanému čitateľovi zdať, že sa publikácia orientuje na problematiku preberania cudzích slov a ich adaptácie v systéme slovenského jazyka, ktorá sa v slovenskej lingvistike periodicky vynára. Pri sústredenejšom pohľade na obsah knihy však začína čitateľ tušiť, že autori stavajú cudzosť do iného zorného uhla, a je zrejmé, že predkladaná kniha predstavuje pre (nielen) slovenskú lingvistiku nový a v pozitívnom zmysle i provokatívny impulz do ďalšieho skúmania jazyka i spoločnosti.

Keď v roku 2011 na sympóziu *Slovenčina (nielen) ako cudzí jazyk v súvislostiach* konanej v Bratislave vystúpil J. Dolník s príspevkom *Lingvistická xenoslovakistika*, zarezovala táto téma na domácej akademickej pôde natoľko, že sa postupne začali objavovať prvé štúdie nazerajúce koncept cudzosti a inakosti v perspektíve slovenského jazykovo-kultúrneho prostredia. Za všetky čiastkové výstupy uvedme napríklad práce *(In)tolerancia a jej jazykové signály ako problém humánnej bioetiky. Ilustrácia na príklade transrodovosti* (Orgoňová – Bohunická, 2015), *K interpretácii inakosti sociálnej menšiny telesne postihnutých v diskurznoanalytickej perspektíve* (Orgoňová – Postihačová, 2014), *Xenologický pohľad na vnímanie cudzosti v rámci firemných kultúr zahraničných korporácií na Slovensku* (Faragulová, 2013), *Prejavy dominancie v genderovom diskurze* (Piatková, 2014). Uvedená publikácia, ktorá je zároveň výstupom z grantového projektu *Jazyk v sociálnej kultúre* (VEGA), je preto logickým vyústením niekoľkoročného systematického výskumu lingvistov a mladých vedeckých pracovníkov pôsobiacich na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave – konkrétne Juraja Dolníka, Oľgy Orgoňovej, Aleny Bohunickej, Aleny Faragulovej a Kristíny Piatkovej. Autor-

ský tím tak spoločnými silami prináša základné metodologické a teoretické piliere síce novej, ale životaschopnej lingvistickej disciplíny – xenolingvistiky ako plnohodnotnej súčasti xenológie (t. j. vedy o cudzosti). Predpona xeno- je v prístupe autorov zbavená akýchkoľvek negatívnych predsudkov a do popredia sa prediera ich snaha rehabilitovať inakosť a z nej prameniacu cudzosť ako prirodzenú a nie nevyhnutne negatívnu súčasť života ľudí.

Napriek tomu, že je monografia dielom viacčlenného autorského tímu, ide o koncízny text, v ktorom sa pred čitateľom odкрýva „tajomnosť“ cudzosti i možnosti jej interpretácie. Spoločnou jednotiacou líniou je výzva zo strany autorov, aby spolu s nimi čitateľ hľadal odpovede na v súčasnosti mimoriadne aktuálne problémy vzájomnej koexistencie ľudí a rôznych kultúr, aby sa pýtal, ktoré podnety motivujú jednotlivca i spoločnosť interpretovať javy jazykovej i mimojazykovej reality ako cudzie, ako na tieto podnety spoločnosť a jednotlivec reaguje a ako (a či vôbec) sa s nimi vyrovnáva. To koreluje s etnometodologickými ideami o rôznych subjektívnych uhloch pohľadu ako prirodzených ukázkach ľudského myslenia a konania v prirodzených podmienkach každodenného života. V metodológii svojich skúmaní autori nenásilne (hoci systematicky a opakovane) kladú do popredia fakt, že jazykom ľudia nielen niečo konštatujú, ale, austinovsky povedané, ním aj niečo robia – kooperatívne alebo konfrontačne (sľubujú či odmietajú sľúbiť aj urobiť, radia, resp. apelujú, deklarujú či dávajú voľný priebeh svojim emóciám), a zároveň aj ním hodnotia. Nazeranie na komunikáciu cez „činnosťný aspekt“ interakcií sledovaných aktérov je jedným z predpokladov komplexného uchopovania aspektov komunikácie v záujme adekvátnej interpretácie jej zmyslu.

Pasáže zamerané na teoretickú reflexiu cudzosti doplnili analyticko-interpretatívne časti lingvistického materiálu, ktorý autori získali heuristickými terénnymi výskumami. Významný podiel tvoria transkripty zvukových záznamov spontánnych, riadených i poloriadených rozhovorov ľudí v každodenných životných situáciách, ktoré dopĺňajú výňatky z internetových diskusií. Obmedzené množstvo ukážok, ktoré je v štúdiu uvedené, má skôr ilustračný charakter. Keďže však vyjadrujú alternatívne prejavy, názory, postoje ľudí k vybranej problematike, čo zároveň poukazuje na rozmanitosť sociálnych interakcií, čitateľ má možnosť plastickejšie postrehnúť nuansy problematiky cudzosti. Výskumné autentické vzorky komunikácie následne autori podrobujú explanácii so zreteľom na axiológiu postmoderny a hypermoderny. Neuspokojujú sa len s dokumentovaním či opisom izolovaných javov, vďaka čomu sa práca stáva hodnotným prínosom k súčasnej pragmaticky či širšie interdisciplinárne ponímanej lingvistike na ceste k stupňovaniu valorizácie jej výsledkov v službách society. Na tento prístup sme už zvyknutí nielen v prípade vedecky skúsenejších spoluautorov monografie, ale osvojujú si ho aj ich doktoriandi.

Výseky z verbálnych interakcií ako prejavov používania jazyka totiž neohraničujú autori interpretácií na skúmanie jazykovej správnosti (tá v ústnej komunikácii, čiže v plynulom rečovom prúde, býva reálne nezriedka naštrbená bez ohrozenia zrozumiteľnosti prejavov). Relevantné sa v týchto explanáciách stávajú aspekty porozumenia medzi aktérmi či aj ich interpretmi. Habermasovské chápanie posunu od prostého dorozumenia medzi ľuďmi (pochopenia vypovedaného obsahu) k porozumeniu (nielen reči, ale komplexne aj ľudí, ktorí komunikujú) je ďalšou metou, ktorú autori vo svojich interpretáciách zohľadňujú a vnášajú tak do kontextu slovenskej lingvistiky podnety z teórií zahraničných filozofov jazyka. Celkovo sa tak venuje pozornosť aktuálnym spoločensky zaujímavým témam, na ktoré sa nazerá z pozície jazykovedcov s využívaním konverzačnoanalytických nástrojov, metód diskurznej analýzy či iných pragmalingvistických subdisciplín s ambíciou dopovedať v interdisciplinárnom kontexte, ako sa „niečo robí jazykom“. Teda ako sa jazykové prejavy podieľajú na verbálnom i neverbálnom počínaní ľudí, ako ľudia vzájomne spolupracujú, myšlienково korelujú či si oponujú, negatívne či pozitívne sa ovplyvňujú, podliehajú tradíciám (predsudkom a stereotypom), prípadne prinášajú inovatívne názory a postoje hypermodernej doby. V naznačených intenciách je publikácia cennou metodologickou oporou aj pre ďalšie lingvistické skúmania, ba čo viac, môže byť nápomocná aj pri riešení reálnych spoločenských problémov, s ktorými sme v súčasnosti konfrontovaní.

Publikácia je produktom spojenia viacerých myšlienkových a tematických okruhov týkajúcich sa reálnych (každodenných) problémov sociálnych vzťahov. Osobitne sa autori zameriavajú na problémy prameniace z kontaktov ľudí rôznych etnických skupín a národností, societ, sexuálnej orientácie a rodovej identity, čo sa premieta aj do formálneho rozčlenenia monografie do troch hlavných kapitol a ich podkapitol.

Úvodnej, rozsahovo najväčšej časti s názvom *Cudzosť – interpretácia – xenoznak*, sa ujíma J. Dolník a nastoľuje v nej základné teoretické opory konceptu cudzosti. Osobitne zdôrazňuje, že vnímanie istých javov ako tých, ktoré sú nám vlastné, oproti tým, ktoré sú nám cudzie, je prirodzenou a fundamentálnou stránkou ľudského sveta a vychádza z podstaty človeka ako sociálno-psychologickej bytosti. Práve opozícia *vlastné – cudzie* určuje perspektívu vnímania sveta a aj cudzosť je vlastne iba výsledkom interpretácie človeka, na základe ktorej niečo/nieкого vydeľuje mimo svojej domény (svojho sveta). Ako leitmotív celého výkladu sa vinie pojem *asimilácia* v zmysle integrácie alebo včleňovania, prostredníctvom ktorého sa rozvíja téza o tom, že „cudzosť je interpretovaná inakosť“ (porov. s. 14). Čomu človek (inštinktívne) nerozumie, čiže to nedokáže (inštinktívne) interpretovať (asimilovať), je pre neho (inštinktívne) cudzie (porov. s. 17). Interpretácia sa chápe ako najvlastnejšia vlastnosť človeka, ktorá vytvára „dočasné hranice medzi „rozumím“

a „nerozumiem“, vynútené postupnosťou interpretácie, čiže hranice medzi asimilovaným/asimilovateľným a zatiaľ neasimilovateľným, a teda vlastným a cudzím“ (s. 22). Z publikácie sa dozvedáme, že to, čo človek (ne)môže alebo (ne)chce prijať za vlastné, môže byť podmienené jednak kogníciou, jednak aj jeho emóciami. Dôkazom toho je aj reálna skúsenosť ľudí, ktorí na cudzosť reagujú rozlične – to, čo je cudzie, v nich môže vyvolávať strach, neistotu, prípadne ich podnecuje k agresii ako prirodzenej ochrane pred cudzosťou. Na druhej strane ale nie je neobvyklé, ak cudzosť predstavuje pre človeka aj istú príťažlivosť, ba až fascináciu.

Uvažovanie o cudzosti získava nové kontúry aj v nadväznosti na pojem *autonomizácia*, ktorú autor hodnotí ako krok k odcudzenosti. Tým, že sa entita autonomizuje, zároveň sa vzdáva (odcudzuje) svojmu zdroju. Autonomizácia nemusí byť nevyhnutne negatívna, veď aj človek sa svojou schopnosťou interpretovať stáva samostatnou autonómnou jednotkou, ktorá dokáže vytvárať vlastný svet – kultúru. Ako vidieť, dôležitým faktorom je tu opäť interpretácia, ktorá funguje ako autonomizačné médium. Autor hovorí o tzv. interpretačno-autonomizačnom mechanizme (porov. podkapitolu *Interpretácia spätá s autonomizáciou*). Precízne a komplexne ozrejmuje samotný pojem autonomizácie a osobitne poukazuje na jazykové javy s ňou spojené. Medzi takéto javy patrí napríklad aj vysvetľovanie morfológických zmien v slovenčine, pričom tu autor aktualizuje vlastnú teóriu vysvetľovania morfológických zmien prostredníctvom jazykovej teleonómie (porov. Dolník, 2010, s. 66 – 90) dodávaním, že v pozadí týchto zmien je práve spomínaný interpretačno-autonomizačný mechanizmus. Z ďalších jazykových javov spätých s autonomizáciou je to napr. idiomatizácia, emergentné metafory, dynamika morfológie alebo demotivácia. Kapitola je fundamentálnym komponentom pochopenia aj porozumenia výskumu odcudzenosti v pôsobnosti jazyka.

Novosť rozoberanej problematiky so sebou neodmysliteľne prináša aj aktualizáciu a obohatenie metodologického rámca súčasnej slovenskej lingvistickej vedy. Odpovede na aktuálne otázky autor podmieňuje návratom k fundamentálnym skutočnostiam nášho národa a jazyka. Neobmedzuje sa len na súčasné problémy vyvstávajúce z dnešných medziľudských (a tým aj medzijazykových) vzťahov, ale navracia sa k východiskám Štúrovej filozofie a ku genéze vzťahu medzi slovenčinou a maďarčinou (Maďarmi a Slovákami) na jednej strane a slovenčinou a češtinou (Čechmi a Slovákami) na druhej strane. Citlivo sa dotýka tradovaných historických krívd Slovákov prameniacych zo vzájomného nažívania v rámci spoločných štátnych útvarov. Na príklade vzťahu Slovákov k vlastným dejinám, osobitne pertraktovanými cez vzťah Slovákov k Čechom (podkapitola *Cudzosť v slovenskom prostredí*), priradzuje k češtine jedinečný prívlastok. Čeština už nie je len blízky kontaktný jazyk slovenčiny, ale stáva sa *epijazykom* Slovákov, teda sprievodným jazykom slovenčiny. V súvislosti s výkladom efektu epijazyka Slovákov sa J. Dolník opätovne navracia

k funkčnosti/nefunkčnosti bohemizmov v slovenčine ako (skutočne?) cudzím prvkom. Avšak nestavia sa ani „za“, ani „proti“, ale apeluje na jazykový cit používateľa, teda na jeho prirodzený zmysel pre možnosti vlastného jazyka, ktorý korešponduje s podporou a reprodukciou identity vlastného jazyka, a tým aj ducha národa (porov. aj podkapitoly *Necudzosť češtiny a jej sprievodné javy*, *Asymetria v česko-slovenských vzťahoch*).

Tradovanú interpretáciu „boja“ Slovákov za vlastný národ (a jazyk) autor rozvíja aj so zreteľom na cudzosť kodifikovanej slovenčiny. V slovenskom jazykovo-kultúrnom prostredí získal normovaný spisovný jazyk, pestovaný elitnými odborníkmi, atribút dokonalosti, ku ktorému sa snažia „bežní“ používatelia priblížiť aj napriek tomu, že sú neustále konfrontovaní so zistením, že ich povedomie o normatívnej podobe jazyka je viac alebo menej deficitné. Paradoxne, táto cudzosť je pre mnohých žiaduca aj napriek tomu, že absolútne poznanie spisovného jazyka im je vzdialené. Je potrebné podotknúť, že autor nepopiera opodstatnenosť kodifikovaného jazyka, avšak kladie otázky, ktoré môžu inšpirovať pri prekonávaní aktuálneho stavu vzájomnej cudzosti používateľov voči ich vlastnému jazyku.

V záverečnej podkapitole úvodnej časti monografie (*Ego v pozadí cudzosti*) sa do popredia dostáva problematika cudzosti z perspektívy ega. Výklad je zameraný na ozrejmienie toho, ako sa človek formoval ako hermeneutická bytosť, ktorého biologické, antropologické, sociálne a individuálne jestvovanie podmieňuje jeho vlastná interpretačná perspektíva. Autor taktiež sleduje to, ako sa vyvíjala sebazáchovná a asimilačná podstata človeka, na základe ktorej dokáže rozlišovať medzi asimilovateľnými, neasimilovateľnými a asimilačne indiferentnými objektmi, ktoré interpretuje vzhľadom na svoju sebazáchovu ako dôležité/nedôležité.

Druhá časť knihy s názvom *Cudzosť a kultúra* autorsky zastrešuje Alena Faragulová. Autorke sa podarilo čitateľsky prítiažlivým a zároveň osobne zaangažovaným spôsobom poukázať na mnohé doteraz menej reflektované otázky vzťahu medzi cudzosťou a kultúrou. V tejto súvislosti vysvetľuje pojmy norma a normalita. Kultúrne, etické, právne, spoločenské a ďalšie normy chápe ako dôležité faktory ovplyvňujúce normalitu, pričom človek si sám vyberá, ktoré aspekty zaradí do svojej normality a ktoré nie. Prínosom pre súčasnú, ešte stále sa len rozvíjajúcu xenoslovakistiku je nepochybne aj stať, v ktorej vymedzuje oblasť pôsobenia xenovedy a poukazuje na praktiky a stratégie využívané v xenodiskurze s cieľom dosiahnutia moci. Viacročnú vedeckú aktivitu zacielenú na výskum v oblasti „xeno“ autorka zúročuje na identifikáciu stratégií využívaných v slovenskom xenodiskurze, pričom tento diskurz charakterizuje ako neadekvátny. Autorka sama upozorňuje na to, že nemožno hovoriť o absolútnej neadekvátnosti slovenského xenodiskurzu, robí to s vedomím „určitého zjednodušenia problematiky, ktoré je motivované snahou poukázať na negatívne postoje voči kultúrnej inakosti, ktoré sú podstatné v súvislosti s riešením

problému, na ktorý sa xenológia sústreďuje“ (s. 193 – 194). Optimálnym prostriedkom na dosiahnutie adekvátneho diskurzu má byť edukácia spoločnosti v zmysle xenológie, ako aj vyrovnanie sa s predsudkami a stereotypmi motivujúcimi diskrimináciu minoritných skupín. Ako autorka zdôrazňuje a ako sme už vyššie spomenuli, pociťovanie kultúrnej inakosti je prirodzené, avšak nemala by sa vnímať negatívne, prípadne by nemala byť dôsledkom zjednodušeného a generalizovaného pripisovania komplexu negatívnych vlastností skupine či entite vyznačujúcej sa inakosťou. Možnosť, ako reflektovať inakosť/cudzosť sociálnych menšín, ukazuje prostredníctvom interpretácie rómskej cudzosti, čím sa dotýka citlivej a pre majoritnú populáciu Slovenska nanajvýš páľčivej témy – tzv. rómskej otázky. Napriek tomu, že sa autorka zdánlivo pohybuje na tenkom ľade, jej analyticko-interpretatívny prístup na podklade lingvistického materiálu osvetľuje práve tie momenty, ktoré podporujú šírenie predpojatosti a neraz aj diskriminácie rómskeho obyvateľstva zo strany majoritnej society.

To, že autorom nie je cudzia vzájomná pracovná, ale aj ľudská kooperácia, ktorej výsledkom je spoločne dosiahnutý cieľ bez akejkoľvek formy diskriminácie, vidíme v záverečnej časti knihy (*Cudzosť a spoločnosť*). Na jej zrode participovali všetci piati autori. Spoločnou tematickou líniou je sociálna cudzosť. J. Dolník predmetnú pasáž začína štúdiou o cudzosti, tentoraz s atribútom sociálnosti (podkapitola *Základ sociálnej cudzosti a jej pragmatizácia*). Upozorňuje na to, že pragmatizácia sociálnej cudzosti vychádzajúca zo záujmov vlastného motivačného sveta súvisí s upevňovaním/oslabovaním mocenskej pozície jednotlivca alebo kolektívu, pričom môže ísť buď o prirodzenú (reálnu, skutočnú), alebo umelú (zámernú, umelo navodenú) sociálnu cudzosť, ktorá neraz zohráva rolu aj pri regulovaní vzájomných sociálnych vzťahov (porov. aj podkapitolu *Pragmatizácia cudzosti*).

V ďalších kapitolách je sociálna cudzosť podrobená kritickej diskurznej analýze. Oľga Orgoňová, Alena Bohunická a Alena Faragulová vnášajú svoje sondy do aktuálnych tém súčasnej politicko-spoločenskej situácie na Slovensku, a to do problematiky etnických menších a porovnania ich vnímania u nás a vo svete. Autorky taktiež skúmajú dlhé roky tabuizovanú tému súvisiacu s formovaním rodovej identity sociálnej skupiny transsexuálov, ktorá je v porovnaní so sociálnou skupinou gayov a lesbičiek ešte zložitejšia, pretože sa vymyká z rámca prirodzeného (a zaužívaného) poriadku sveta – delenie spoločnosti na mužov a ženy. Do sociálnych vzťahov sa často premietajú dlhodobopokakujúce sa stereotypy bez prihliadania na potreby konkrétneho jednotlivca.

Cudzosťou v domácom, doslova v súkromnom prostredí, sa zaoberá Oľga Orgoňová vo dvoch štúdiách. V štúdiu *Na margo sociálnych nerovností a (in)tolerancie v súkromí* si všíma sociálne praktiky (ktoré sú zväčša negatívne) ostatných členov rodiny vo vzťahu k rodinným príslušníkom s transrodovou identitou. Ďalej poukazu-

je na to, že takmer identický problémový charakter majú vzťahy v rodine s dieťaťom s fyzickým hendikepom. Cenný je jej nadhľad nad vecami a schopnosť nachádzať paralely v odlišných, na prvý pohľad vzájomne nesúvisiacich, komunikačných situáciách či societach (telesne postihnutých a transrodových ľudí a ich okolia), ktorý sa stáva základom pre diagnostikovanie pozitív aj negatív univerzálnejších ľudských počínaní. Vyústením jej štúdie je napokon snaha o konštruktívne formovanie budúcich diskurzov v zmysle známej diskurznoanalytickej tézy, že jazykom človek nielen reprodukuje okolitý svet, ale aj produkuje jeho perspektívu. Ak sa oná perspektíva správne nasmeruje, môže zlepšiť kvalitu ľudských vzťahov v sledovaných diskurzoch. To je obsiahnuté v závere prezentovanej štúdie na margo diskurzov telesne postihnutých a transrodových ľudí.

Ďalší pohľad na cudzosť je zobrazený v štúdiu *Cudzost' matiek a dcér*, ktorá poukazuje na to, že aj v zdanlivo pevnom a blízkom vzťahu medzi matkou a dcérou sa môže realizovať cudzostný vzťah. Interpretovaná inakosť je tu založená na generčných rozdielnostiach záujmov aktérok daného diskurzu v intenciách axiológie postmodernej a hypermodernej doby. O. Orgoňová sa opiera o metodologické východiská tzv. interaktívnej štylistiky a entolingvistiky, čím sa vymyká z využívaných metód ostatných častí knihy. V kontexte celej publikácie nás to však vyruší len v zmysle lepšieho uvedomenia si, aké rozpínavé sú možnosti xenologického nazierania na okolitý svet. Analýzou ukážok, bežných rozhovorov matiek a ich už dospelých dcér so zameraním na životosprávu zisťuje, akým spôsobom aktérky materializujú svoje zámery (napr. poučiť alebo požiadať o poučenie) a poukazuje na to, že tradovaný asymetrický vzťah medzi „nadradenou“ matkou a „podradenou“ dcérou sa modifikuje. Práve priblížením vzťahu matiek a dcér v optike ustupujúcej postmodernej a nastupujúcej hypermodernej (teoretickou oporou sú najmä výskumy sociológa G. Lipovetského, 2007, 1997) sa autorka snaží poukázať na premeny spoločensko-kultúrnych podmienok a morálnych hodnôt prvých decenií 21. storočia zasahujúcich vnímanie ženy ako takej, čím doterajšie výskumy v oblasti komunikácie matiek a dcér posúva do inej perspektívy.

V závere knihy Kristína Piatková (*Cudzost' mužov a žien*) odhaľuje aspekt cudzosti aj v takom intímnom vzťahu, akým je vzťah medzi mužom a ženou spojenými manželským zväzkom. Autorka interpretáciou reálnych komunikátov z každodenného života prehodnocuje tradované stereotypy o „mužskej“ a „ženskej“ práci i role v spoločnosti a rodine, ku ktorým inklinuje slovenská kultúrna tradícia.

Širokospektrálnosťou tém, ktoré autori rozoberali vo svojich štúdiách, problematiku cudzosti nevyčerпали. Práve naopak, nastolili celý rad nových otázok, o ktorých je potrebné ďalej diskutovať. Kniha *Cudzost' – jazyk – spoločnosť* je hodnotným metodologickým základom pre ďalšie výskumy rozvíjajúce koncept cudzosti v rámci slovenskej xenolingvistiky a aj sami autori predkladajú knihu ako inšpiračný

zdroj, ktorým chcú podnietiť a motivovať nové výskumy v slovenskej lingvistike v kooperácii s inými vednými disciplínami ako sociológia, antropológia, psychológia, ale aj ďalšie vedy o spoločnosti a človeku. Napriek tomu, že je monografia vedeckým produktom, rozpracovaná problematika je natoľko aktuálna, že sa môže stať podnetom aj pre laickú verejnosť, ktorej nie je – vyjadriac sa v zmysle témy knihy – cudzie riešenie aktuálnych spoločenských problémov, prípadne až (hroziacich) konfliktov, spojených s minoritnými skupinami súčasníkov doma rovnako ako v širšom európskom kontexte. To je napokon výzva adresovaná nielen slovenskej lingvistike, ale zároveň ide o prioritu, ktorú zadávajú viaceré európske grantové výzvy smerujúce k integrácii vedeckých úsilí s presahovaním tradičných národných kontextov a hraníc krajín. Monografia *Cudzosť – jazyk – spoločnosť* je signálom, že slovenská (jazyko)veda je pripravená zaujať v tomto integrovanom koordinovanom výskume dôstojné miesto.

SLOVENČINA MEDZI SLOVÁKMI VO VOJVODINE

(M. Myjavcová: O slovensko-srbskom bilingvizme vo Vojvodine.

Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum 2015. 164 s.

ISBN 978-86-7103-445-6.)

Eva Tibenská

*Katedra slovenského jazyka a literatúry, Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda
v Trnave, J. Herdu 2, 917 01 Trnava, e-mail: eva.tibenska@ucm.sk*

Publikáciu M. Myjavcovej, vychádzajúcu v edícii Vedecké zošity, možno považovať aj za akúsi sebareflexiu autorky, snažiacej sa svojím celoživotným dielom splniť dávno vyslovené pranie prof. Štolca, autora publikácie *Reč Slovákov v Juhoslávii*, aby sa medzi Slovákami v Juhoslávii venovala pozornosť nielen výskumu nárečí, ale aj slovensko-srbo-chorvátskemu bilingvizmu a iným súvisiacim javom.

V práci autorka opisuje momentálnu jazykovú i spoločenskú situáciu tromi percentami zastúpeného etnika Slovákov žijúcich v multietnickej Vojvodine. Tu sa od polovice 18. storočia postupne vyvinuli štyri druhy bilingvizmu, pričom sa dnes „jednotlivé jazyky používajú striedavo v závislosti od komunikačnej situácie“ (s. 11) a s jasnou dominanciou srbského jazyka. Autorka správne upresňuje, že aj v prípade slovensko-srbského bilingvizmu často ide skôr o diglosiu, keď sa jazyky používajú síce striedavo, no každý z nich plní iné sociálne funkcie. Srbcina sa používa najmä v úradnom styku, ďalej ako sprostredkujúci jazyk v komunikácii s Neslovákmi a tiež všade tam, kde Slovákom chýbajú nové pomenovania v slovenskom jazyku. Domi-

nancia srbského jazyka sa prejavuje tak, že sa do nespisovných útvarov – do nárečí či do bežnej hovorenej komunikácie v slovenčine – „dostávajú rozličné integrované srbské slová, kalkované slová, kontaktové prvky vyplývajúce z medzijazykových homonymických vzťahov, ako aj zložitejšie kontaktové jazykové jednotky“ (op. cit.). V protiklade s tým sa vo verejnom styku, v školstve a v masmédiách viac-menej rešpektuje spisovná norma a kodifikácia ustálená v materskej krajine. Slovenčina je tu totiž uznaná za úradný jazyk. Znalosť spisovnej normy zabezpečuje menšinové školstvo, ktoré sa v súčasnosti opiera o učiteľov slovenčiny vyštudovaných v Novom Sade alebo absolvujúcich slovakistiku na univerzite v Belehrade. Pozitívom je aj tvorba vlastných učebných osnov a učebníc i čítaniek slovenčiny pre základné a stredné školy. Autorka však aj v tejto oblasti upozorňuje na negatívne trendy, keď na slovenských menšinových školách iné predmety ako slovenčinu vyučujú Srbi alebo v srbských školách vyštudovaní Slováci, či keď rodičia uprednostňujú srbské školstvo pred menšinovým.

M. Myjavcová celý svoj plodný vedecký život zasvätila tzv. kontaktovej lingvistiky. A tak nás v recenzovanej publikácii podrobne zoznamuje s narušaním systému slovenského jazyka vyvolaným subordinačným bilingvizmom príslušníkov slovenskej menšiny vo Vojvodine. Príčiny rýchlo postupujúcich zmien v systéme spisovnej slovenčiny vidí jednak v zintenzívnenej interakcii so systémom geneticky príbuzného srbského jazyka, v odlúčenosti od materskej krajiny, v existencii dvoch nespisovných útvarov vplývajúcich na spisovný jazyk – nárečí a bežnej hovorenej slovenčiny. Významnou príčinou sú aj v spoločensko-politické zmeny v Srbsku a na Slovensku, spojené s uplatnením nových jazykových prostriedkov, pre príslušníkov menšiny však sprostredkovaných cez srbčinu. Subordinácia slovenčiny vo vzťahu k srbčine je podľa nej výsledkom pôsobenia „rozličných sociologických, kulturologických a psychologických činiteľov“ (s. 17), ktoré ona pri svojich výskumoch odhaľuje a na ktoré priebežne upozorňuje. Z jej práce však zaznieva aj silná nostalgia za časmi, keď sa dodržiavaniu normy spisovného slovenského jazyka medzi príslušníkmi menšiny vo Vojvodine venovala oveľa väčšia pozornosť a vynakladalo sa naň oveľa väčšie úsilie. Aj jej vlastný výskum javov interferencie v jazyku slovensko-srbských bilingvistov je podľa nej len individuálny počin, pretože inštitucionálne organizovaný záujem o súčasnú situáciu slovenčiny vo Vojvodine (a, žiaľ, aj na Slovensku) chýba. Pri skúmaní jazykových javov sa stotožňuje s postojom ostatných vojvodinských slovakistov, ktorí odmietajú akúsi vojvodinskú či dolnozemsú redakciu slovenčiny (navrhovanú J. Štolcom) a pri hodnotení kontaktočných javov v bežnej hovorenej slovenčine z hľadiska jazykovej kultúry sa opierajú o normu a kodifikáciu platnú v materskej krajine.

Z konkrétnych lexikálnych javov si všíma napríklad srbské administratívne termíny – neosémantizmy – *opština* a *mesna zajednica*, ktoré sa vo vojvodinskej slo-

venčine používajú preložené ako *obec* a *miestne spoločenstvo*. Substantívum *obec* má však na rozdiel od spisovnej slovenčiny význam „časť väčšieho mesta alebo menšie mestá s okolím“, združené pomenovanie *miestne spoločenstvo* pomenúva samosprávne spoločenstvá obyvateľov miest a dedín. Rýchlo sa meniaci sociálno-hospodárska (a dopĺňame aj politická) situácia so sebou priniesla vznik nových pomenovaní z rozličných komunikačných sfér, ktoré sa však v slovenčine na Slovensku utvárajú na základe pravidiel a štruktúry slovenského jazyka, kým vo Vojvodine na základe srbského jazyka. Tým vznikajú početné odklony od spisovnej normy. Ide o mnohé nové pomenovania najmä z oblasti administratívy, poľnohospodárstva a bytovej kultúry. Pri preberaní sa podľa autorky kedysi v minulosti viac uplatňovali princípy asimilačné (o čom svedčia príklady v Štolcovej monografii), kým dnes sú silnejšie tendencie akomodačné. Svedčia o tom prevzatia ako *dom na sprat*, *dom na poschod'ja*, *zgrada* (namiesto *bytovka*), *denná izba*, *spávacia izba*, *umivák* i doslovné prevzatia ako *vešták* (priemyselné hnojivo), *povlaka* (smotana), *sok*, *kokice* (pukance) a iné. Zo srbčiny sa do slovenčiny dostávajú najmä expresívne, slangové slová, častice a frazémy, zo syntaktických javov sa preberajú intenzívne modely srbských slovies (*Ďakujem na káve. Spametaj sa ma.*), srbské vyjadrovanie modálnosti (*Spí sa mi.*) i nahrádzanie slovies *cítiť sa*, *mať sa*, *vodiť sa* slovesom *byť* (*Ako si? Ako vám bolo na mori?*). Z analýzy konkrétnych jazykových javov zahrnutej do druhej časti monografie vyplýva, že najstabilnejší je fonologický a morfológický podsystem slovenčiny, ktorý najviac odoláva tlaku dominantnej srbčiny.

No ako sama autorka konštatuje v závere knihy, „tieto nežiaduce zmeny v jazykovej situácii nášho minoritného jazykového spoločenstva sú však prirodzeným dôsledkom nášho dlhého spolužitia s prostredím, kde objektívne, a to dnes už vo všetkých oblastiach života, dominuje geneticky príbuzný srbský jazyk“ (s. 159). Bodaj by tak dlho (vyše dvesto rokov) a na takej jazykovej úrovni boli vydržali aj slovenské minoritné jazykové spoločenstvá v iných krajinách! Ale to neznamená, že snaha o pozdvihnutie jazykového povedomia a o zvýšenie jazykovej kompetencie Slovákov vo Vojvodine sa nemá zintenzívniť. K tomu by však mala významnou mierou prispieť aj aktívna menšinová politika zo strany materskej krajiny. Prejaviť by sa to malo aj oveľa intenzívnejším záujmom našej jazykovednej obce o slovenčinu v zahraničných slovenských minoritných spoločenstvách.

FONOLOGICKÉ A MORFOLOGICKÉ ARCHAIZMY V SLOVENSKÝCH DIALEKTOCH

(KOVÁČOVÁ, Viera: Z problematiky archaizmov v slovenských nárečiach – s osobitným zreteľom na sotácke nárečia severovýchodného Zemplína). Ružomberok: VERBUM – vydavateľstvo KU 2015. 174 s. ISBN 978-80-561-0205-3)

Jozef Bilský

*Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií, Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Ulica 17. novembra 1, 080 78 Prešov
e-mail: jozef.bilsky@gmail.com*

„Jeden zo zdrojov bádateľskej príťažlivosti archaizmov spočíva v ich nespornom význame pre skúmanie dejín slovenského jazyka“ (s. 5) – hneď v úvodnej vete ďalšej monografie V. Kováčovej s dialektologickým zameraním možno vidieť prínos tejto práce a motív jej vzniku. Najlepší prameň na výskum archaizmov v slovenských nárečiach predstavujú práve autorkine rodné sotácke dialekty, ktoré jej poskytujú celoživotnú studnicu vedeckého bádania. Pri tvorbe tejto monografie bádatelka vychádza z relevantných zdrojov – vo všeobecnolingvistických otázkach sa opiera o štúdie J. Sabola, J. Dolníka. Pri deskripcii jednotlivých dialektov uvádza najmä publikácie F. Buffu, I. Ripku, J. Štolca či J. Vaňka. Pri problematike jazykových kontaktov ide hlavne o literatúru J. Dudásovej-Kriššákovej, R. Krajčoviča a P. Žiga.

Publikácia *Z problematiky archaizmov v slovenských nárečiach* je kompozične rozčlenená do šiestich kapitol, ktorým predchádza úvod. Jednotlivé kapitoly sú členené na ďalšie podkapitoly. V nich je spracovaná problematika vzťahujúca sa na štyri vybrané archaické javy fonologického (konsonantická mäkkostná korelácia a bilabiálne *ŕ*) a morfológického charakteru (relačná morféma *-u* v 1. os. sg. a duálové prípony v substantívnej plurálovej subparadigme), ktoré reflektujú starší stav vývinu slovenského jazyka.

V *Úvode* (s. 5 – 14) sú podrobnejšie načrtnuté témy, ktoré sú spracované v nasledujúcich častiach tejto práce. Na s. 8 oceňujeme terminologicky presný pojem *karpatské rusínske nárečia*. Vzhľadom na relatívny nedostatok odbornej literatúry niektorí autori tieto dialekty bližšie nediferencujú. V poznámke pod čiarou na s. 10 je podrobne opísaná klasifikácia sotáckych nárečí, no kvôli lepšej geografickej predstavivosti by sa možno žiadalo tento opis doplniť jednoduchou mapou. I keď autorka vychádza z monografie J. Dudásovej-Kriššákovej (2001), kde ešte je uvedený pojem *slovensko-ukrajinské jazykové kontakty*, dnes by už bolo presnejšie tento pojem nahrádzať adjektívom *slovensko-rusínske jazykové kontakty* (napr. s. 11, s. 35 či s. 69).

Prvá kapitola *K termínu archaizmus* (s. 15 – 25) sa zaoberá explanačiou a deskripciou pojmu archaizmus, čo je podľa M. Walkovej (2014) v súlade s modernou (angloamerickou) metodikou písania odborných publikácií, tiež aj uvádzanie čiastkových záverov na konci (takmer) každej kapitoly. V prvej časti tejto kapitoly je termín archaizmus vysvetlený z lexikologického hľadiska, potom je opísané jeho vnímanie v doterajších historickolingvistických a dialektologických prácach. V nich je termín archaizmus chápaný trojako:

- ako jazykový jav pretrvávajúci z obdobia skoršieho jazykového spoločenstva;
- ako nárečový jav reflektujúci starší stav vývinu národného jazyka;
- ako nárečový jav, ktorý v súčasnosti ustupuje.

V poslednej časti prvej kapitoly V. Kováčová uvádza, že v tejto monografii je archaizmus chápaný tak, ako je vyššie uvedené v druhom bode.

Druhá kapitola *Konsonantická mäkkostná korelácia: archaizmus ako dominantá nárečovej štruktúry* (s. 26 – 57) sa začína aspektom časovej a územnej špecificity, pretože „vývinové archaizmy sa udržali naprieč jednotlivými vývinovými etapami, má ich synchronna prítomnosť diachrónny rozmer a naopak,“ (s. 26). V ďalšej časti tejto kapitoly bádatelka vysvetľuje, že konsonantická mäkkostná korelácia môže pôsobiť jednak ako integračný činiteľ, jednak ako diferenciálny, a to v súčinnosti s aspektom areálovej okrajovosti. Na pozadí mäkkostnej korelácie autorka objasňuje aj základné izoglosy medzi západným a východným regiónom východoslovenského makroareálu, ako je *lavečka//lavočka* či *moró//morjo*. Zároveň dodáva, že „skúmať viaceré morfológické javy je potrebné v súčinnosti s vývinovými procesmi prebiehajúcimi vo fonologickom systéme, ktoré môžu vystupovať ako stimulatory a regulatory procesov v morfológickom systéme,“ (s. 36). Podobne vníma aj zmenu *-m'ä > -m*, *-ćä > -c*, kde je uvedené, že táto zmena sa „uskutočňuje na podloží slabičnej a morfematickej štruktúry“ (s. 119). Tento fakt svedčí o tom, že autorka nevníma dynamické procesy v jazyku izolovane, ale vysvetľuje ich v širšom lingvistickom kontexte. V. Kováčová pri týchto rozdieloch medzi jednotlivými regiónmi východoslovenského makroareálu najskôr opisuje staršie názory na túto problematiku a nakoniec sa opiera o novší explanačný prístup prezentovaný v kolektívnej monografii *Princípy stavby, vývinu a fungovania slovenčiny* (1999), opierajúc sa o princíp analógie, ekvivalencie a vývinový princíp. Pri špecifikách konsonantickej mäkkostnej korelácie ako vývinového archaizmu sa autorka inšpirovala monografiou J. Dudásovej-Kriššákovskej (2014) *Fonologický systém slovenských jazykov z typologického hľadiska*. Tieto poznatky o fonológii slovanských jazykov aplikovala na slovenské nárečia (najmä na sotácke), a tak dospieva k záveru, že štruktúrne fonologicko-morfológické súvislosti viedli v sotáckych nárečiach k udržaniu ich vývinových archaizmov – ich bohatá konsonantická mäkkostná korelácia podmieňuje

udržanie archaických prvkov vo vokalizme, a to *ä* a *y*. Na demonštráciu týchto záverov sú uvedené aj prepisy zvukových nahrávok zo sotáckeho nárečia.

V úvode tretej kapitoly *Bilabiálne ů: archaizmus zachovaný v centrálnej i okrajovej časti slovenského jazykového územia* (s. 58 – 89) sa uvádza, že relačnou morférou *-u* v 1. os. sg. sa vyznačujú geograficky okrajové územia, a to nárečie záhorské (skalické), užské, sotácke, stredozemplínske a severošarišské. V tretej kapitole je prehľadne (v širšom slovanskom kontexte) spracovaná problematika zmeny praslovanského *w* na jeho rôzne varianty vyskytujúce sa v súčasných slovenských nárečiach, čo je vhodne ilustrované mapami z *Atlasu slovenského jazyka*. O aktualizácii poznatkov, o dynamike jazyka svedčí aj fakt, že bádatelka prepisom súčasných nárečových prejavov demonštruje narúšanie sotáckej normy pri vývine *w > u*. Areálová periféria nemusí súčasne reprezentovať aj štruktúrnú perifériu. Napríklad zachovanie konsonantickej mäkkostnej korelácie predstavuje centrálny prvok štruktúry sotáckych nárečí, no z hľadiska konsonantizmu väčšiny slovenského jazykového územia ide o periférnu štruktúru. Tak hodnotí aj relačnú morfému *-u* v 1. os. sg., o ktorej sa zmiňujeme v nasledujúcom odseku. Aj z toho možno konštatovať, že autorkin pohľad na archaizmy nie je obmedzený len lokálne, ale na problematiku nazerá globálne – zo širšieho dialektologického kontextu.

Vo štvrtej kapitole V. Kováčová analyzuje otázku *Slovesné prípony -u v 1. os. sg. a -m v 1. os. pl.: archaizmus a archaizmus alebo archaizmus a výsledok jazykovej inovácie?* (s. 90 – 121). Táto kapitola obsahuje dve podkapitoly s označením 4.1. a 4.2. Možno by bolo prehľadnejšie, keby jednotlivé podkapitoly boli takto číslované aj v rámci ostatných kapitol. Rozšírenie týchto slovesných prípon kvôli prehľadnosti a kompaktnosti ilustrujú mapy z *Atlasu slovenského jazyka*. Zachovanie relačnej morfémy *-u* v 1. os. sg. sa nemusí vyskytovať len v geograficky periférnych slovenských nárečiach, ako to je napríklad v severošarišských a sotáckych nárečiach, ale môže ísť aj o novší jav – konkrétne v kontexte abovských nárečí ako celku. Uvedená relačná morféma bola do západoabovského nárečia – enklávy prinesená kolonizáciou. Pre úplnosť dodávame, že tento špecifický znak v severošarišskom nárečí v najnovšej dobe zanikol (Bilský, 2014). V 1. os. pl. v sotáckych nárečiach sa vyskytuje aj morféma *-m*. Tento poznatok je ďalším prínosom pre poznanie národného jazyka, pretože podľa V. Kováčovej *Atlas slovenského jazyka* tento fakt nezobrazuje. Táto morféma v uvedenom gramatickom tvare podľa autorky nevznikla ako výsledok praslovanskej petrifikácie (*-mъ > -m*), ale ide o jazykovú inováciu. Ako sa teda flexia sotáckeho dialektu vyrovnala s tvarovou homonymiou? Podľa výskumu V. Kováčovej sa prípona *-m* v 1. os. pl. vyskytuje len v slovesách s tematickou submorférou *-e-*, ktorá sa v 1. os. pl. mení na *-i-* (napr. ja *ňeš-0:u/ňeš-e:m*, my *ňeš-i:m/ňeš-i:m'ä*, ale ja *rob'-0:u/rob-i:m*, no my *rob'-i:m'ä*). Z uvedených príkladov možno vidieť, že popri relačnej morféme *-m'ä* sa v 1. os. pl. realizuje aj morféma *-m*, a to

bez napätia v dôsledku tvarovej homonymii. Práve naopak, táto jazyková inovácia obohacuje flexiu sotáckych dialektov. Kým R. Krajčovič (1988) tvrdí o sotáckom prízvuku, že je pohyblivý, autorka prináša v tejto otázke presnejší, resp. novší a podrobnejší pohľad. Uvádza, že prízvuk v tomto nárečí je síce voľný, „ale už nie je pohyblivý“ (s. 118).

Piata kapitola *Duálová prípona: archaizmus s refunkcionalizáciou formy* (s. 122 – 145), ako už z názvu vyplýva, je tiež venovaná morfológii, najmä inštrumentálvej prípone *-oma*, ktorá sa v niektorých slovenských nárečiach formálne zachovala dodnes, a to ako inštrumentálna substantívna plurálová prípona. Autorka uvádza, že ide o „jeden zo vzácných prípadov funkčnej substitúcie, uskutočňujúcej sa práve ako zmena funkcie jazykových prostriedkov pri zachovaní ich formy.“ (s. 125). Bádateľka nezabudla venovať jednu podkapitolu aj prehľadu doterajšej odbornej literatúry (domáce i zahraničné, staršie i mladšie práce) ohľadom duálových foriem. Ich aspekt typovej rozmanitosti demonštruje na príklade číslovky *dva*. Variabilitu inštrumentálnych prípon v pluráli na slovenskom jazykovom území prehľadne dokladuje mapou z *Atlasu slovenského jazyka*.

Záver (s. 146 – 155) je označený ako šiesta kapitola. Možno by bolo lepšie, keby táto monografia obsahovala päť kapitol, ktoré by rámcovo ohraničoval *úvod* a *záver*. V *závere* sú zhrnuté definície pojmu archaizmus, jeho chápanie v tejto monografii a sumár všetkých kapitol.

Odborný text je obohatený množstvom poznámok pod čiarou, čo prispieva k vysokej relevancii vedeckého textu. V. Kováčová problematiku archaizmov analyzuje globálne – jednak zo širokého slavistického kontextu, jednak berúc do úvahy všeobecnolingvistické princípy a interferencie jednotlivých jazykových rovín, čo prispieva k objektívnej interpretácii skúmaných javov. V úvode viacerých podkapitol sa autorka vracia k ústrednému motívu danej kapitoly alebo celej monografie, čo zlepšuje orientáciu a fixáciu uvedených tém. Bádateľka prehľadne používa tabuľky a mapy viažuce sa k príslušnej problematike. Dôkazom inovácie sú nielen aktuálne prepisy nárečových nahrávok, zachytávajúce dynamické procesy v sotáckych dialektoch, ale aj dlhší *úvod* a *záver* či opakujúci sa ústredný motív celej monografie a príslušnej kapitoly. Táto publikácia na pozadí sotáckych nárečí vniesla jasnejšie svetlo do problematiky archaizmov v slovenských nárečiach, čím objasňuje ten prirodzený, tajuplný a do veľkej miery heterogénny vývin slovenského jazyka na relatívne malom a členitom slovenskom jazykovom území. Publikácia tiež poskytuje viacero impulzov na výskum archaizmov aj ďalších geograficky periférnych dialektov, ako sú napríklad severošarišské nárečia.

Literatúra

- BILSKÝ, Jozef: Morfológické zmeny v nárečí Dlhej Lúky, In: Variety jazyka a jazykovedy (Východoslovenské nárečia v minulosti a dnes). Zost. P. Karpinský, Prešov 2014, (v tlači).
- DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Kapitoly zo slavistiky. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2001.
- KOVÁČOVÁ, Viera: Z problematiky archaizmov v slovenských nárečiach. Ružomberok: VERBUM – vydavateľstvo KU 2015.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: SPN 1988.
- WALKOVÁ, Milada.: Rozdiely medzi slovenským a angloamerickým odborným štýlom na príklade jazykovedných textov. Jazyk a kultúra, 2014, roč. 5, č. 19-20. Dostupné online: <http://www.ff.unipo.sk/jak/cislo19-20.html> (cit. 22. 08. 2016)

K ŽIVOTNÉMU JUBILEU IVETY BÓNOVEJ

Marianna Sedláková*Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie, Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Šrobárova 2, 040 59 Košice, e-mail: marianna.sedlakova@upjs.sk*

V súbornej personálnej bibliografii slovenských slovakistov a slavistov *Slovenskí jazykovedci z rokov 2001 – 2005*¹ sa o PhDr. Ivete Bónovej, PhD. (rod. Mačekovej), môžeme dočítať, že sa narodila 7. 3. 1966 v Bardejove, študovala v r.1985 – 1990 na Filozofickej fakulte v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach (slovenský jazyk – ruský jazyk). V roku 1990 získala titul PhD., v roku 2001 PhD. a od r. 1990 bola pracovníčkou Katedry slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Potiaľ' sú uvedené údaje v personálnej bibliografii správne, neskôr však úradoval tlačiarenský škriatok. Rok 1997 bol rokom vzniku Prešovskej univerzity, vtedy sa všetky jej pracoviská bez toho, aby ich zamestnanci fyzicky menili, jednoducho premenovali – v Ivetinom prípade na Filozofickú fakultu Prešovskej univerzity v Prešove. V tomto čase som pracovala na novovzniknutej Fakulte humanitných a prírodných vied tej istej univerzity a týmto omylom sa jubilantka už vtedy stala mojou kolegyňou, keď sa do jej personálnej bibliografie dostal nesprávny údaj, že pracuje na FHPV. To však nie je jediná okolnosť, ktorá nás spája, preto si dovoľím osobnejší tón.

Ešte pred tým, nevediac o sebe a mňajúc sa v čase, sme obe absolvovali rovnaké gymnázium v Košiciach. Neskôr sme v spomienkach našli dokonca vzájomné základoškolské prieniky. Počas vysokoškolského štúdia sme boli diplomantkami toho istého školiťľa, prof. PhDr. Jána Sabola, DrSc., vďaka čomu sme počas experimentálnych výskumov boli úzko naviazané i na fonetické laboratórium a prof. Ing. Júliusa Zimmermanna, CSc. V čase doktorandského štúdia (opäť s rovnakým spoločným školiťľom) nás v rámci veľmi podnetných stretnutí mladých jazykovedcov spájala i osobnosť prof. PhDr. Jána Horeckého, DrSc., ktorý nás, ako skvelý vedec a pedagóg, veľmi intenzívne povzbudzoval do individuálnych vedeckých krokov a činov. Zhodou okolností a v dôsledku výberu školiťľa bola predmetom nášho záujmu zvuková rovina slovenčiny, aj keď skúmaná z rozličného zorného uhla (synchronného vs. diachronného). Na rovnakom pracovisku sme sa stretli až v roku 2008, keď som, dva roky po jubilantke, nastúpila tiež ako odborná asistentka na

¹ http://www.juls.savba.sk/ediela/slovenski_jazykovedci/2001-2005/B%C3%B3nov%C3%A1,%20Iveta.html

Katedru slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie novovzniknutej FF UPJŠ v Košiciach.

Začiatky vedeckej práce I. Bónovej spadajú už do obdobia jej vykoškolského štúdia a spájajú sa s výskumom zvukovej roviny slovenčiny. V rámci svojej diplomovej práce začala pod vplyvom prof. J. Sabola overovať jeho originálnu syntetickú fonologickú teóriu na úrovni slabiky a morfémy.² Som presvedčená, že dnes, po publikovaní vyše dvoch desiatok vedeckých štúdií a odborných článkov vypracovaných samostane alebo v spoluautorstve so školiteľom či kolegami, je po tvorcovi spomínanej teórie azda jej najkompetentnejšou zástankyňou a propagátorkou. Túto teóriu overovala v suprasegmentálnom i segmentálnom podsystéme zvukovej roviny slovenčiny alebo aj pri komparácii slovenskej, českej a poľskej slabiky. Každým z publikovaných príspevkov autorka potvrdzovala svoju suverénnu orientáciu vo foneticko-fonologickej problematike, založenú na najnovších vedeckých poznatkoch, pričom takmer polovicu svojich prác venovala výskumu detskej reči. Tým sa jej v spolupráci so širším odborným tímom jazykovedkýň z Prešova a z Bratislavy podarilo predstaviť slovenskej odbornej verejnosti pomerne komplexný obraz danej problematiky na slovenskom výskumnom materiáli.³ Monografie, učebnice i štúdie, ktoré vypracovala samostatne alebo s kolegami, svedčia o tom, že I. Bónová, je vyzretou individualitou a zároveň spoľahlivou a produktívnou tímovou hráčkou. Mala som to šťastie, že som s ňou mohla neskôr aj osobne spolupracovať pri pedagogickej činnosti. Išlo o spoluprácu na téme frazeológie vo všeobecnolingvistických súradniciach v rámci vysokoškolskej výučby lexikológie v odbore slovenský jazyk.

Jednou z mnohých predností jubilantky je schopnosť potrebného odstupu či nadhľadu v jazykovednej problematike. Vyplýva to z jej vysokej odbornej kompetencie v cudzom jazyku, ale aj zo skúseností s výučbou slovenčiny ako cudzieho jazyka, konkrétne z pedagogickej praxe na Lekárskej fakulte UPJŠ. Do teórie zas svoje skúsenosti preniesla napríklad aj v medzinárodnom projekte Katedry slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie na Filozofickej fakulte UPJŠ v Košiciach, výstupom ktorého boli i učebné texty zo slovenčiny pre zahraničných študentov medicíny. V súčasnosti na spomínanej katedre vyučuje slovenský jazyk, jeho lexikológiu, fonetiku a fonológiu, a to v rozličných variantoch študijných programov, ktoré sú určené budúcim pedagógom alebo masmediálnym pracovníkom. Dlhoročné skúsenosti z vyučovania jazykovedných disciplín pre poslucháčov masmediálnej komunikácie dokázala

² Bónová, I.: Zvukové zloženie slabiky a morfémy v spisovnej slovenčine [Dizertačná práca.] Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2001. 131 s.

³ Bónová, I.: Fonologický vývin v detskej reči. In: Štúdie o detskej reči. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Jazykovedný zborník 23 (AFPh UP 193/275). Ed. D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2008, s. 212 – 250.

využiť aj vo svojich publikačných aktivitách⁴. Významným prínosom I. Bónovej do oblasti kultúry slovenského jazyka a slovákistického vzdelávania je jej autorský podiel na (medzi študentmi veľmi obľúbenej) učebnici rečovej kultúry⁵.

75 rokov prof. J. Sabola bolo pre I. Bónovú príležitosťou na zorganizovanie nezvyčajného, tzv. vedecko-priateľského sympózia na počesť nášho učiteľa a na následné zostavenie zborníka *Jazyk v čase a čas v jazyku*. Medzi esejisticky ladenými príspevkami bývalých aj súčasných doktorandov profesora Sabola s leitmotívom v podtitule *Stopy školiteľa v nás a v našom lingvistickom či metodologickom uvažovaní* vyniká text od I. Bónovej, v ktorom Sabolovu syntetickú fonologickú teóriu vidí ako Mount Everest jeho vedeckého bádania.

Znova sa musím pristať pri aktivite, ktorá je pre jubilantku zásadná – a to k pedagogickej činnosti. Verím, že učiteľom sa človek musí narodiť, musí cítiť poslanie a je to aj vec talentu a pracovitosti, tak ako v iných umeniach. Domnievam sa, že učiteľské dispozície zdedila I. Bónová po svojej matke, ktorú považujem za vzor kompetentného a zameraného pedagóga. Ak je pravda, že si do svojich životov privolávame svoje zrkadlové obrazy, tak aj pre jubilantku platí to, čo raz v rozhovore pre časopis Univerzál povedala na adresu svojich študentov: „Na študentoch si najviac vážim otvorenosť, ústretovosť a serióznosť...“⁶

Teší ma, že prednosti, profesionalitu a ľudský prístup I. Bónovej k študentom potvrdzujú aj ich pozitívne ohlasy, napríklad pri hodnotení v rámci celofakultného projektu. Za všetky spomeniem len jednu reakciu, ktorá síce vyvoláva mimovoľný úsmev, ale vystihuje celkový dojem a pôsobenie jubilantky na svoje okolie, napr. v úprimnom povzdychu jednej študentky „... jedného dňa by som chcela byť takou dámou, ako je ona“. Pravdaže, tej študentke to želim. Ale predovšetkým želim našej vzácnjej kolegyni, PhDr. Ivete Bónovej, PhD., veľa zdravia, šťastia a porozumenia, ktoré nech sa pretavia do ďalších osobných i pracovných úspechov siahajúcich keď už nie po Everest, tak aspoň po slovenský Gerlach.

⁴ Bónová, I. – Gregová, R.: Kritériá ovplyvňujúce realizáciu kvantity v textoch masmediálnej komunikácie. In: *Médiá a text*. Ed. J. Rusnák – M. Bočák. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2005, 315 – 322.

⁵ Sabol, J. – Bónová, I. – Sokolová, M.: *Kultúra hovoreného prejavu*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Preoviensis. Vysokoškolská učebnica 10 (AFPh UP 130/212). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006. 254 s.

⁶ „Na študentoch si najviac vážim otvorenosť, ústretovosť a serióznosť...“ S PhDr. Ivetou Bónovou, PhD., sa rozprávala Lucia Lásloová. In: *Univerzál*, 2012, roč. III., č. 2, s. 4.

SPOMIENKA NA LADISLAVA DVONČA

Slavomír Ondrejič

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava

e-mail: slavoo@juls.savba.sk

24. septembra 2016 uplynulo deväťdesiat rokov odo dňa, keď sa v Humennom na východnom Slovensku narodil „Bratislavčan“ PhDr. Ladislav Dvonč, DrSc. (1926 – 2003), ktorý sa svojím spôsobom stal neskôr jedným z najznámejších slovakistov 2. polovice 20. storočia. Máme teda dobrú príležitosť venovať mu aspoň niekoľkoriadkovú spomienku, pričom takáto reminiscencia je v našom časopise v týchto dňoch namieste aj preto, že L. Dvonč bol dlhé roky (od r. 1948 do r. 2003) kmeňovým autorom Slovenskej reči, podľa údajov v zborníku Slovenská reč 1932 – 2002 (2003) vlastne aj najplodnejším autorom tohto časopisu, no zároveň dlhý čas fungoval aj ako výkonný redaktor nášho časopisu. Škoda, že vtedajšie vedenie ho – po odstúpení, resp. odvolaní hlavného redaktora Františka Kočiša začiatkom roku 1997 – nepoverilo aj vedením Slovenskej reči. V jednom z našich neskorších osobných rozhovorov prezradil, že to očakával. Ale, žiaľ, nestalo sa tak.

Vo svojej odbornej a vedeckej práci sa Ladislav Dvonč od začiatku zameriaval predovšetkým na formálnu morfológickú problematiku súčasného slovenského jazyka, najmä na oblasť podstatného mena, o čom svedčí aj jeho autorský vklad do legendárnej *Morfológie slovenského jazyka* (1966). V početných analytických štúdiách venoval pozornosť pohybu v morfológickom systéme spisovnej slovenčiny, čo vyústilo do monografie *Dynamika slovenskej morfológie* (1984). Sústavne pritom sledoval najmä nepravidelnosti v skloňovaní mien domáceho i cudzieho pôvodu a s tým súvisiacu fonologickú a pravopisnú problematiku. Jeho prvá, často citovaná monografia *Rytmičný zákon v spisovnej slovenčine* (1955) na dlhšie predurčila jeho orientáciu v tejto oblasti. Napísal ju už ako 26-ročný, čo sa vtedy trochu odrazilo aj na jeho umení interpretovať skúmané javy. Svoj pohľad na uvedenú problematiku neskôr postupne modifikoval v diskusiách aj s tými, ktorí sa doslova opierali o jeho *Rytmičný zákon*. L. Dvonč sa od začiatku angažoval aj v oblasti slovenského pravopisu a publikoval množstvo článkov z okruhu písania veľkých písmen, rozdeľovania slov, prepisovania cudzích slov do slovenčiny, transkripcie a transliterácie, ktoré spracoval aj do *Pravidiel slovenského pravopisu*. L. Dvonč takisto intenzívne pracoval aj v onomastickom výskume. Členstvá v rôznych názvoslovných komisiách mu umožnili veľkým dielom zúčastniť sa na ušľachťovaní domácich i cudzích zemepisných mien. A L. Dvonč nenechal nepovšimnuté ani mnohé ďalšie oblasti, ako je syntax a terminológia.

Ladislav Dvonč bol dlhý čas aj vedeckým tajomníkom JÚLŠ SAV. Jednou z najvýznamnejších kapitol odbornej činnosti jubilanta bola však predovšetkým ob-

last' jazykovednej bibliografie. Slovenskú jazykovedu si sotva možno predstaviť bez štyroch zväzkov jeho *Bibliografie slovenskej jazykovedy* (1948 – 1952, 1953 – 1956, 1957 – 1960, 1961 – 1965). Škoda, že ďalšie zväzky, ktoré mal pripravené na vydanie, nikdy neužreli svetlo sveta. Nemal totiž dosť odvahy publikovať produkciu zo 60. rokov 20. storočia obávajúc sa, či sa mu spracovanie produkcie 60. rokov v období totalitarizmu na Slovensku v zlom nevráti. Uverejňoval však aj početné bibliografické prehľady slovenskej jazykovednej produkcie i v zahraničí a takisto neuveriteľne veľký počet personálnych bibliografií, keď neraz zachytil a usporiadal aj bibliografické položky, na ktoré už sami autori dávno zabudli. To, čo z bibliografickej dielne Ladislava Dvonča pretrváva dodnes, sú predovšetkým jeho 4. zväzky bibliograficko-biografických kompendií s názvom *Slovenskí jazykovedci (Súborné bibliografie slovenských slovakistov a slavistov)* zachytávajúce roky 1925 – 2000, v ktorých dnes úspešne pokračuje Júlia Behýlová.

Aj oblasť jazykovej kultúry bola integrálnou súčasťou jeho vedeckej činnosti, lebo L. Dvonč bol nielen vedeckým výskumným pracovníkom (za vedeckú prácu bol ocenený striebornou i zlatou Čestnou plaketou I. Štúra za zásluhy v spoločenských vedách), ale aj pohotovým popularizátorom vedeckých poznatkov. Bol dobre známy aj širokej verejnosti ako stály prispievateľ jazykovej poradne Československého rozhlasu, jazykových rubriík v dennej tlači i v metodických časopisoch. Aj v *Encyklopédii jazykovedy* (1993), reprezentatívnom diele slovenskej lingvistiky, mal najväčšiu autorskú účasť. Jeho činnosť sa takto niesla v znamení spojenia vedy a praxe v tom najlepšom zmysle, Cena SAV za popularizáciu vedy bola len jej logickým vyústením.

Vzhľadom na bohatú publikačnú činnosť Ladislava Dvonča nám práve v súvisе s ním prichádza na myseľ výrok M. Faradaya „Pracuj, konči, publikuj!“, ktorý sám často citoval a ktorého sa držal. Vedel včas predložiť výsledky svojho výskumu nielen vo forme určenej odborníkom, čím posúval výskum vpred, ale aj v populárnejšej úprave, čím zasa robil službu širšej verejnosti. A hoci je tu dielo L. Dvonča stále prítomné, osobnosť jeho typu nám chýba.

ROZLIČNOSTI A ROZHOVORY

ZLOŽITOSŤ SVETA ZVLÁDNEME AJ VĎAKA UMENIU SKRATKY

Rozhovor so Slavomírom Ondrejovičom

Prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc., ako riaditeľ Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV je čelným predstaviteľom inštitucionalizovanej jazykovedy na Slovensku a rešpektovanou autoritou slovenskej sociolingvistiky. Ako hlavný redaktor časopisu *Slovenská reč* dlhodobo ovplyvňuje vnútro-slovenský jazykovedný diskurz, jeho podoby, smerovanie a rezonancie. Je významným reprezentantom slovenskej jazykovedy v zahraničí, od r. 2008 reprezentuje našu krajinu v EFNILE (Európskej federácii národných jazykovedných inštitúcií) a v Medzinárodnom komitáte slavistov. Jeho pôsobnosť smeruje aj k postgraduálnemu vzdelávaniu (je členom spoločnej odborej komisie pre slovenský jazyk a literatúru, pre germanistiku a pre neslovenské jazyky), ako aj k prekladateľskej činnosti (je členom Slovenskej spoločnosti prekladateľov odbornej a vedeckej literatúry, prekladateľov umeleckej literatúry a členom PEN-Centra).

Táto širokospektrálna angažovanosť je výrazom jeho osobnej fascinácie jazykom, ktorý je S. Ondrejovičovi nielen médiom na dorozumievanie, materiálom na skúmanie a prekladanie, ale je neoddeliteľne spojený s ľuďmi, vďaka nim získava svoju živosť, nepravidelnosti a nevypočítateľnosť. Ide nielen o orientáciu na používateľa jazyka v jeho prirodzenosti, či o výrazné postavy a autority jazykovedného myslenia,

ktoré pohli dejinami (W. von Kempelen, W. von Humboldt, L. Štúr, L. Novák a mnohí iní), ale aj o docenovanie zásluh takmer každého aktívneho člena domácej slovenskej jazykovednej komunity či už vo forme medailónov v našej rubrike Kronika alebo ohlasov na práce kolegov v rubrike Recenzie.

V centre odbornej pozornosti S. Ondrejoviča tak stoja sociolingvistické výskumy (*Sociolingvistické aspekty jazykovedného výskumu na Slovensku*, 1995; *Jazyk, veda o jazyku, societa*, 2008), ktoré inicioval a propaguje najmä prostredníctvom edície *Sociolinguistica Slovaca*. 8 sérii tejto edície priblížilo verejnosti rozličné témy: od sociolingvistických aspektov výskumu súčasnej slovenčiny, cez areálovú lingvistiku, kontaktové javy, mesto a jeho jazyk až k jazyku v politických a ideologických vzťahoch.

Profesor S. Ondrejovič sa venuje všeobecnej jazykovede (*Lingvistika ako smerovacia veda*, 1988) syntaktickej a lexikálnej sémantike (*Medzi slovesom a vetou. Problémy slovenskej konverzie*, 1989; *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* 1989), fonetike a ortoepii (*Zo slovenskej akcentológie*, 1979; *Slovenská výslovnosť a jej kodifikácia*, 2009), jazykovednej historiografii (*Od hovoriaceho stroja k sociálnej lingvistike. Kapitoly z jazykovednej historiografie*, 2003), textovej lingvistike (*Úvodu do analýzy textov*, 2004, spoluautor) encyklopedistike (*Malá slovenská encyklopédia*, 1993 (spoluautor); *Encyklopédia jazykovedy*, 1993; *Encyklopedia Beliana* (jazykovedné heslá v 2. – 8. zväzku), prekladateľskej činnosti (*Wilhelm von Humboldt a jeho spis „O rozmanitosti stavby ľudských jazykov a jej vplyve na duchovný rozvoj ľudského rodu“*, 2000 (z nemčiny), ale aj vlastnej cestopisnej tvorbe (*Sedem a pol: Zápisky z tzv. vedeckej turistiky*, 2006).

S. Ondrejovič sa narodil 17. 4. 1946 v Lučenci, ktorému ako lokálpatriot venoval *Skice k jazykovému obrazu novohradskej metropoly* (2015). Primátorka v roku 2016 udelila S. Ondrejovičovi čestné občianstvo mesta Lučenec. Konferencia (*Socio)lingvistika: perspektívy, limity a mýty* sa v apríli tohto roka v Smoleniciach uskutočnila na počesť 70. výročia jeho narodenia.

J. W.: Pán profesor,

v jednom zo svojich rozhovorov ste povedali, že slovenčinu vnímate ako anglický park. Udržiavaný, ale prirodzený v protiklade ku skroteným a geometricky precíznym formám francúzskeho parku. Poznáme vašu argumentáciu v prospech prirodzenosti jazyka, ale ako je to s jazykovedou v intenciách týchto metafor? Jazykoveda nie je ani prechádzkou po anglickom parku, ani po francúzskej záhrade. Čím je podľa vás? Môže pripomínať dobrodružnú cestu neznámym terénom? Alebo skôr monitoring foriem a procesov v dobre zmapovanej krajine jazyka?

S. O.: Podľa mňa veda o jazyku pripomína oboje. Poznávanie jazyka je občas prechádzkou po dobre zmapovanej krajine, ale je to aj dobrodružná cesta neznámym

terénom. Možno by bolo zaujímavé položiť si otázku, čo prevláda, čoho je viac? Či toho, čo o jazyku a komunikácii vieme, alebo toho, čo o nich nevieme. Je zrejmé, že čím ďalej postupujeme v dejinách jazykovedy k súčasnosti, tým sa viac preklápame na stranu poznania. Od začiatku som vnímal ako celkom preexponovanú hyperbolu vyjadrenie T. S. Kuznecova, ktorý v 70. rokoch 20. storočia tvrdil, že naše poznanie jazyka (ktoré pripodobňoval k poznaniu života v mori), je úplne chabé. Snahu ľudí pokročiť v tejto veci prirovnal k zúfalému hádzaniu siete do mora, po vytiahnutí ktorej o živote v mori môžeme usudzovať len podľa tvaru a veľkosti dier, ktorými tento bohatý život unikal. Na druhej strane je rovnako iluzórne domnievať sa, že vieme dosť nielen o tom, aký jazyk je, ale ešte viac o tom, aký by mal byť. Vynikajúci indoeuropeista a jeden z najvýznamnejších lingvistov 20. storočia Émile Benveniste už dávno upozornil na to, že úlohou jazykovedy nie je sledovať to, aký by jazyk mal byť, ale to, akým je. Dokonca, ak by sme aj chceli jazyk z nejakých dôvodov chrániť, ako mnohí chcú, môže sa nám to podariť len vtedy, ak ho budeme poznať v jeho autenticite. Ťažko možno chrániť nedostupný „ideál“.

Vráťme sa na súš a do súčasnosti. Je dnes naša jazykoveda inou cestou poznania než bola napríklad začiatkom 70. rokov 20. storočia, keď ste do nej vstupovali? Čo sa zmenilo najvýraznejšie a čo hlavné na tejto ceste ostáva?

Dnes je jazykoveda naozaj iná než pri mojom vstupe do nej. V tom čase vzniklo viacero základných diel jednotlivých disciplín na Slovensku (fonetiky a fonológie, gramatiky, dialektológie, štylistiky, frazeológie, dejín jazyka a onomastiky), z ktorých mnohé ešte aj dnes fungujú v slovenskej situácii ako autoritatívne kánony. V slovistiky prevládal v uvedenom čase vcelku systémový prístup a vládla istá metodologická uniformita zrejme aj preto, že sme nemali sústavný kontakt so zahraničnou západnou jazykovedou. Našťastie sme mali veľké osobnosti, ktoré tento systémový prístup neabsolutizovali a dobre si uvedomovali medze tejto metodológie – predovšetkým Eugen Pauliny, Ľubomír Ďurovič, Ján Horecký, Juraj Furdík, ale aj ďalší. To, čo bolo pre mňa osobne v danom čase najzaťažujúcejšie, bola všadeprítomná marxistická doktrína, ktorej sa všetko podriaďovalo a výsledkom bývali neuveriteľne nudné a schematické traktáty o jazyku. Teraz je to omnoho diferencovanejšie, máme permanentný prístup k európskej a svetovej lingvistiky, mnohé autoritatívne pramene sa prehodnotili, scéna sa pohla smerom k sociolingvistickej, pragmalingvistickej a parolovej perspektíve, čo však neznamená, že ideológia z vedy zmizla. Má len inú intenzitu a iné podoby.

Vidíte dnes svoju dráhu jazykovedca viac ako náhodu, danú nejakým nepredvídateľným momentom, alebo ako určitú nevyhnutnosť, ktorá postupne vyplynula z vášho predchádzajúceho záujmu, smerovania alebo rodinnej predispozície?

Nie som si istý, či viem presne odlíšiť, čo bolo v mojom smerovaní náhodné a čo nie. Je náhoda, že mi na strednej škole išli dobre jazyky? Tu by šlo najskôr asi o dispozíciu. Mali sme však v rámci tzv. jednotnej školy len ruštinu, nemčinu a trocha latinčiny, ale chýbala angličtina. To už vyzerá skôr na náhodu. Viac-menej z núdze som sa prihlásil na univerzitné štúdium na Filozofickú fakultu Univerzity Komenského na rusistiku a slovackistiku netušiac, že sú to práve tie dve katedry, kde sa študenti učia nielen jazyky, ale najmä lingvisticky myslieť. To by tiež mohla byť náhoda. Z rodinnej dispozície spomeniem ešte aspoň to, že naša mama bola prirodzeným jazykovým talentom, učila sa ľahko všetky jazyky, s ktorými prišla do styku, pričom časť svojej mladosti prežila v USA ako emigrantské dieťa a emigrantská mladá slečna, ale nás, svoje deti, žiaľ, po príchode na Slovensko angličtinu neučila. Náhoda si asi dobre rozumie s nevyhnutnosťou.

Neľutujete svoje smerovanie k jazykovede?

Ani s odstupom času by som svoje smerovanie k jazykovede nemenil. Čo by som však možno urobil ináč, je, že by som sa usiloval za každú cenu prekĺznuť bližšie ku kultivovanej angličtine než sa mi to podarilo doteraz. Skúšal som to totiž iba s nemčinou, ktorú som popri ruštine a slovenčine študoval niekoľko semestrov na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského ako tretí predmet. Vcelku ma však lingvistika a filológia od začiatku naplňala a doteraz naplňa a ich plusom je, že ma nikdy neblokovali pri mojich iných záľubách, ale práve naopak, pomáhali mi pri nich. K tým záľubám donedávna patril šport, o ktorom som sa kedysi domnieval, že cezeň bude viesť moja profesionálna kariéra. A záujem o jazyky zas obohacuje moje cestovateľské aktivity a zážitky po svete, ktorý nám ostal takým, ako je podľa jednej predstavy po známych udalostiach pri stavbe Babylonskej veže, teda mnohोजazyčný.

Úlohu jazykovedca poznáte detailne a dôverne. Posledné roky, úhrnom viac než dekádu, ste pôsobili v riadiacej funkcii ako riaditeľ JÚLŠ SAV (od r. 1999 do r. 2009 a od decembra 2014 doposiaľ). Máte zodpovednosť za celé pracovisko a ako riaditeľ vidíte mnohé veci komplexnejšie. Ako vnímate fakt, že SAV si v prvýkrát vo svojej histórii objednala (a zaplatila) zahraničné hodnotenie výkonu svojich ústavov, ktorého výsledky majú byť známe až v budúcom roku?

Na túto otázku by som radšej odpovedal až po zverejnení výsledkov hodnotenia. Ale už teraz môžem povedať, že motiváciu predsedníctva SAV, ktoré si túto akreditáciu objednalo, viem pochopiť. Čelilo totiž výhradám, že pri predchádzajúcich akreditáciách sme sa hodnotili samých seba, čo nemohlo byť objektívne. Je ale otázka, či máme v súčasnosti k dispozícii taký systém hodnotenia, ktorý je naozaj objektívny a ktorý je schopný posúdiť aj kvalitu a hodnotu výskumnej činnosti. Podľa môjho názoru sama ústavná komunita, presnejšie tí, čo majú mať ex offo najlepši

prehľad, najlepšie poznajú silné a slabé stránky činnosti v príslušnom ústave a majú opodstatnenie hodnotiť. Pravdaže, úroveň činnosti príslušnej inštitúcie môžu vyhodnocovať aj zástupcovia daného odboru z iných pracovísk, povedzme, aj v zahraničí. Ale my sme boli akreditovaní niekým iným – zahraničnými odborníkmi na vednú politiku. Možno vo všeobecnosti konštatovať, že väčšina hodnotení ostáva napriek intenzívnym úsiliam a najmä deklaráciám na kvantitatívnej úrovni a hodnotenie kvality a prínosu pre domácu kultúru ostáva stále na okraji. Nemožno však poprieť, že spomínaný zahraničný rating mal v sebe aj kvalitatívne prvky a bol odrazom nášho snaženia.

Hodnotenie ústavov sa zaviedlo už dávnejšie, veda a jej manažéri potrebujú objektivizované hodnotenie. Ale situácia, že slovakistické a národnošpecifické ústavy musia prezentovať svoju prácu pred medzinárodnou porotou v anglickom jazyku, taká doposiaľ nebola. Predpokladám, že ani za čias normalizácie vedenie SAV nežiadalo, aby JÚLŠ SAV prezentoval svoju prácu v ruštine.

Angličtina sa dá v tomto prípade pochopiť, lebo ruština napriek tomu, že sa takisto označovala za svetový jazyk, bola ním len v politickom význame („jazyk mieru“), t. j. nie vo funkcii lingua franca, ktorou angličtina v súčasnosti už je.

Je to precedens aj v porovnaní s AV ČR, kde sa evalvácia uskutočnila predminulý rok a ktorá funguje ako modelový prípad hodnotenia. V prípade AV ČR v komisií zasadali zahraniční bohemi, teda odborníci, ktorí sa českým jazykom zaoberajú, hovoria ním a orientujú sa v bohemistike. To však nebol náš prípad. Náš „hodnotiaci panel“ viedla anglistka prof. Milena Žic Fuchsová, ktorá v minulosti pôsobila aj ako chorvátska ministerka pre vedu a techniku. Ostatní členovia panela boli z Maďarska, Fínska, Dánska, Estónska a Holandska. Aký máte pocit z tohto hodnotenia? Považujete ho za adekvátne?

Je to presne tak ako rekapitulujete. V procese prípravy na hodnotenie sme mali informácie, že ideme „českou cestou“, ale postupne sme sa od nej začali v mnohom odkláňať. V tejto chvíli moje pocity môžu byť ťažko iné než len zmiešané. V procese akreditácie sme nemali k dispozícii nijaké ani čiastkové hodnotenia, na ktoré by sme mohli reagovať na akreditačnom paneli. Reagovať sme tu mohli iba bez prípravy ústne, pričom bolo celkom jasné, že sa hodnotitelia opierajú o náš dotazník, ktorý sme vypracovali v angličtine. Bolo zrejme aj to, že hodnotitelia nepoznajú obsah našich prác už aj preto, že väčšina vyšla v slovenčine a nikto z nich po slovensky nevedel. I preto sa aj toto hodnotenie nieslo viac v kvantitatívnom než kvalitatívnom duchu. Vyjadrenia panelistov však mali pre nás svoju relevanciu určite v tom, že potvrdili viaceré naše predstavy o tom, čo by sme ešte mohli a mali robiť pri lepších podmienkach, napr. keby sme mali trojnásobný počet pracovníkov, aký ho má ses-

terský Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky. Niektoré iné odporúčania panela sme však vnímali ako trochu problematické.

Z bezprostrednej reakcie hodnotiteľov na prezentáciu ústavu vyplynuli odporúčania na tesnejšiu kooperáciu oddelení v rámci ústavu, výzva na publikovanie v zahraničí v karentovaných časopisoch, vypracovanie výskumnej vízie ústavu do ďalšieho obdobia a zapojenie ústavu do významných európskych projektov. Myslíte, že všetky tieto odporúčania bude ústav môcť akceptovať a premietnuť do organizačných a koncepčných zmien vo svojom fungovaní a smerovaní? A môžeme si potom povedať, že toto je ten správny smer?

Áno, to, čo ste uviedli, patrí k tým problematickým miestam hodnotenia, ktoré som mal na mysli. Už toľkokrát sa povedalo, že karenty ako kritérium nie sú pre spoločenské vedy adekvátne a vyhovujú najmä prírodným a lekárskeym vedám. Ale podľa mojich informácií už aj na Západe sa ustupuje od cynického princípu „publish or perish“ (publikuj alebo zhyň). Ako dôsledok presadzovania tohto hesla vznikajú tzv. predátorské časopisy, ktoré sa tvária ako seriózne a predstierajú, že ich vydáva renomovaný vydavateľ a že všetko garantuje dôveryhodná redakčná rada. Za nemalý poplatok poskytujú možnosť publikovať u nich čokoľvek, čo kto pošle, ale po preverení zdroja sa často ukáže, že všetko je falošné a klamlivé a publikovať u nich je skôr hanba. No aj keď nejde o časopisy a periodiká tohto druhu, ale o seriózne periodiká, nie som si istý, či publikovaním slovakistickej témy ďaleko od cieľového čitateľa sa nestráca dosah a neoslabuje potenciál vedeckých príspevkov a či to nie je skôr iba účelové využitie takýchto možností na získanie bodov pre autora a pre inštitúciu.

Odporúčanie hodnotiteľského panela na užšiu spoluprácu medzi oddeleniami nášho ústavu má nesporne svoje ratio, musíme sa v tom zlepšiť, ale ako výskumnú víziu do ďalšieho obdobia sme ťažko mohli uviesť niečo zásadne iné, než pokračovanie nášho smerovania v súčasnosti. Práce na našich dlhodobých lexikografických projektoch, ktorých je značné množstvo, nemôžeme stlmiť už aj preto, že máme svoje záväzné termíny. Publikujeme aj v zahraničí, ale iba v miere, ktorú považujeme za potrebnú a primeranú, aj keď je pravda, že podiel zahraničných projektov vo vzťahu k jednotlivým oddeleniam nie je vyvážený. To však vyplýva aj z povahy vecí, z orientácie na domácu odbornú i laickú komunitu. Takže odpoveď na vašu otázku, či sa navrhované zmeny môžu u nás premietnuť do nového smerovania, je, že iba čiastočne. Je životne dôležité, aby naše ťažiskové projekty, najmä lexikografické, kontinuálne pokračovali. Potrebujeme však rozhodne posilniť, a to nám odporúčali aj hodnotitelia, metodologickú a teoretickú zložku výskumu. Trvalým problémom sú poddimenzované finančné zdroje a absencia príležitosti zamestnať napríklad viac vyškolených doktorandov.

Predseda SAV P. Šajgalík sa o spoločenských vedách a slovakistických pracoviskách vyjadril v tom zmysle (Sme, 20. 8. 2016, s. IV – V.), že síce aj lokálne výskumy majú svoj význam, ale potrebujú nový vietor, a nie pokojné driemkanie v závetrí. Príkladom toho pokojného driemkania majú byť monografie. V tomto svetle potom monografie všeobecne vyznievajú ako ľahká cesta oproti publikovaniu v karentovaných časopisoch a ich písanie ako nezmyselná činnosť: „Robia monografie, a neviem, kto ich číta“ píše P. Šajgalík. Vyzerá to tak, že už aj „monografia“, podobne ako „slovník“ začína byť škaredé slovo. Znamená to tiež, že autora nemusí zaujímať neregistrovaný bežný čitateľ, ale iba ten, ktorý ho cituje, či bude citovať. Môže vedec naozaj tak pokojne rezignovať z bežných a náhodných čitateľov, členov svojej komunity? Je to ten vietor, ktorý má autorov monografií vytrhnúť z pokojného driemkania?

Spájanie monografií s pokojným podriemkávaním je podľa mňa skrat. Aj keď všetci vieme, že nie je monografia ako monografia. Širšie spochybňovanie potrebnosti monografií v našej jazykovednej komunite však nehrozí. Nikto predsa len tak z dlhej chvíle napíše monografiu. Takmer všetky monografické výstupy sú súčasťou riešenia grantových projektov, ktoré boli schválené a podporené. Ale znovu aj tu narážame na ten istý tlak a na naháňanie čísel. Niektoré univerzity na Slovensku vydávajú „monografie“ dobreže nie v koži s textami, ktoré by kedysi iba ťažko obstáli ako skriptá. V našej oblasti sa dosť často stretávame s tým, že sa iba zopakujú paragrafy napr. z Pravidiel slovenského pravopisu. K tomu sa pridá pár úloh pre študentov, aby sa im známe princípy vryli ešte viac do pamäti, a to bez akéhokoľvek tvorivého a kritického prístupu. Ignoruje sa pritom fakt, že úlohou univerzitného štúdia má byť predovšetkým naučiť študentov tvorivo a kriticky myslieť, v nijakom prípade by to nemalo byť memorovanie, ani drill.

Problematika citovania je pritom „večná téma“, o ktorej by sme mohli dlho hovoriť. Ak by sme pri práci mali na zreteli len citačný efekt, bol by to cynický pragmatizmus a nepochybujem, že sa nájdú aj takí, čo sa naň spoliehajú. Samozrejme, pozitívne ohlasy na výsledky výskumu sú pre každého autora určitou satisfakciou, ale nemôžu byť hlavným či jediným dôvodom na prácu. Produkcia nášho ústavu je určená pritom nielen odbornej verejnosti, ktorá kriticky reflektuje náš výskum, ale aj širokej verejnosti, všetkým používateľom slovenčiny. Zaujíma nás odlišnosť ich správania, ich komunikačných potrieb a preferencií. Naším poslaním nie je len výskum slovenčiny a sprostredkovanie jeho výsledkov, ale nemôžeme sa vyhnúť ani pohľadu na akceptáciu našich výsledkov a dokonca ani na „spotrebiteľské správanie“ verejnosti vo vzťahu k našim publikáciám. A nič z toho sa nedá dobre robiť bez plného nasadenia.

Je zrejmé, že prejavy nepochopenia a schematizmu v posudzovaní úlohy a kvality vedných disciplín na Slovensku sú hlboké a trvalé a menia sa len slová vo výpo-

vediach, ktoré spochybňujú úroveň spoločenských vied. Spomínaný rozhovor P. Šajgalika v médiách vyvolal protest pracovníkov spoločenskovedných ústavov SAV, ktorí adresovali jeho predsedovi SAV otvorený list a ohradili sa voči jeho výrokom. Najnovšie reagoval aj bývalý pracovník Ústavu slovenskej literatúry V. Petrik (Pravda, 5. 11. 2016, s. 32 – 33) v článku s názvom *Problémy so slovenskou vedou – či s jej hodnotením?* Predstava, že by nejaký zo svetovo uznávaných časopisov uverejnil štúdiu napr. o V. Mináčovi, ktorú by následne citovalo signifikantné množstvo autorov, považuje za modelovú a nereálnu. Ako vy vidíte tento problém?

Vidím to tak, že problém je na každej strane – v samotnej vede, aj v jej hodnotení a ako jazykovedec to musím pripomenúť – aj v slovách hodnotenia. Ak sú tie slová neprimerané, je prirodzené ohradiť sa. V. Petrik to svojím príkladom o Mináčovi dobre vystihol. Aj v našej komunite sa niečo podobné nedávno stalo. V zahraničnom časopise bola odmietnutá štúdia o Ľudovítovi Štúrovi pri príležitosti 200. výročia od jeho narodenia s odôvodnením, že téma nie je dostatočne (celo)európska.

Je to asi prirodzeným dôsledkom donucovania autorov, aby publikovali v zahraničných časopisoch indexovaných vo Web of Science. Ten tlak existuje už dávnejšie, ale teraz ešte silnie. Okrem pochybností, koho slovákistická problematika môže zaujímať tak, že by práve v zahraničnom médiu autorovi zabezpečila „stovky či tisíceky“ citácií (ako hovorí P. Šajgalik), je tu aj otázka, čo bude s našimi časopismi. 82-ročná Slovenská reč, ktorej ste od r. 2001 hlavným redaktorom, dosiahla indexácie v databáze Scopus zrejme strop svojich možností ako lokálny slovákistický časopis. Potrebuje zaujímavé a kvalitné články od domácich autorov v slovenčine. Viete si predstaviť, že by sa slovenský jazykovedný diskurz odohrával v prostredí nejakého cudzojazyčného karentovaného jazykovedného časopisu?

V nadväznosti aj na to, čo sme spomenuli predtým, zopakujem, že s tým prenosom diskurzu do zahraničia je to dosť nereálne a aj spomínaný príklad s odmietnutím štúdie o Ľudovítovi Štúrovi to potvrdzuje. Máme príklady ďalej i na to, že aj v minulosti sa niektoré slovákistické témy objavili v zahraničných periodikách, ale potenciál príslušného textu sa znásobil až po prenesení témy na domácu scénu. Takou bola v minulosti analýza niektorých hláskoslovných a morfológických špecifik slovenčiny z pera N. S. Trubeckého, ktorý do slovenského prostredia preniesol Ľudovít Novák. Boli náznaky diskutovať v zahraničí o rytmickom krátení v slovenčine, ale diskusia mala svoje vyústenie vždy na domácej pôde. Zdá sa, že regionálne témy ani nemohli dopadnúť ináč. A vzhľadom na to, koľko jazykovedných časopisov je na svete karentovaných, predstava slovákistického diskurzu v karente nie je veľmi reálna. Aj preto udržiavame vlastné periodiká, ktoré majú dlhú tradíciu a zvyšujeme štandardy redakčnej práce na úroveň porovnateľnú s renomovanými časopismi.

V obchodnej sfére sa tomu dnes hovorí „branding“ – budovanie značky. V prípade nášho časopisu je to starostlivosť o značku Slovenská reč. Výsledkom snaženia je prítomnosť tejto značky v Scopuse a s nimi aj prítomnosť slovakistov v medzinárodnom citačnom priestore.

Honba za citáciami občas pripomína autistickú hru, kde hráči nechávajú čísla hovoriť samé za seba. Ale čísla nehovoria samé za seba, pretože počet citácií nevyjadruje ich charakter – či ide o negatívny či pozitívny ohlas. V tomto zmysle majú neporovnateľnú vyššiu hodnotu recenzie. V našom systéme hodnotenia vedy však recenzie nemajú status vedeckého článku. Ste autorom veľkého množstva recenzií a zrejme ani dnes nepovažujete za podradné či zbytočné poskytovať ostatným autorom spätnú väzbu a čitateľom svoj hodnotiaci postoj. Ako vnímate vývoj tohto žánru? Považujete ho za vedecký?

Recenzný žáner je podľa môjho názoru pre rozvoj vednej disciplíny doslova strategický. Ide zároveň o žáner vysoko odborný, bez ktorého sa príslušná veda ani nemôže zdravo vyvíjať. Zrejme ste si všimli na základe mojej bibliografie, že mi často až tak nezáleží na tom, že recenzie nemajú status vedeckého článku a že jubilejné a konferenčné zborníky sú hodnotené nízko. Keďže sú však pre disciplínu dôležité, stále ich píšem, vydávam a podporujem ich vydávanie. Ak ide o recenzie, nemám na mysli tie, ktoré L. Dvonč nazýval referátmi, ale tie, v ktorých sa objavuje aj kritický a zároveň vyargumentovaný postoj. Mojich vlastných recenzií nie je zasa až tak veľa ako naznačujete. Je ich len pár stoviek, čo je nízke číslo oproti recenziám učenca a básnika 18. storočia Alberta von Hallera, ktorý napísal 10 000 recenzií z rôznych odborov. Recenzie som písal občas pre seba, aby som pochopil dielo („kým o knihe nenapíšem recenziu, nič o nej neviem“), inokedy ma dielo zaujalo v pozitívnom alebo negatívnom zmysle a chcel som so svojím hodnotením oboznámiť aj širšiu odbornú verejnosť a, samozrejme, povedať niečo aj autorovi príslušného diela. Nemohol som však dosiahnuť majstrovstvo svojho obľúbeného autora Oscara Wilda, ktorý vyhlasoval: „Keď píšem recenziu o nejakej knihe, nikdy ju nečítam. Nechcem byť zaujatý“.

Z vašej bohatej bibliografie tiež vyplýva, že ste svojím spôsobom aj kronikárom slovenskej jazykovedy. V začiatkoch kariéry ste pozornosť venovali najmä veľkým ruským jazykovedcom, napr. I. V. Ščerbovi, N. S. Trubeckému, J. D. Polivanovi, V. V. Vinogradovovi, analyticky ste si všimli dokonca A. S. Puškina ako lingvistu, ale zaujímali ste sa aj o iných zahraničných lingvistov (F. de Saussura, J. Kopitara). Neskôr ste slovenskej verejnosti priebežne pripomínali v medailónoch či nekrológoch osobnosti slovenskej a českej jazykovedy (S. Petříka, J. Stanislava L. Dvonča, K. Palkoviča, J. Horeckého, E. Paulinyho, J. Koreňa, A. Pridavka, R. Schneka, Z. Hlavsu, J. Melce-

ra, F. Daneša, E. Jónu a mnohých ďalších). V našej redakcii sa nezabúda ani na živých a jubilujúcich jazykovedcov. Kategória týchto príspevkov je opäť v EDJ – na chvoste kategorizácie publikačnej činnosti, ešte nižšej ako recenzie. Prečo ich píšete?

Píšem ich zasa pre to isté, prečo píšem recenzie: pretože ma tí autori nejakým spôsobom zaujali, pretože som v nich objavil niečo, čo nebolo vidieť na prvý pohľad a chcel som doceniť ich prínos a toto poznanie sprostredkovať aj iným čitateľom. Preto svoje jubilejné články zväčša ani neopieram o encyklopedické údaje. Podľa kolegu a vzácného priateľa Š. Švagrovského nikto nenapísal toľko článkov o východniaroch ako ja, hoci som Stredoslovák. A prečo? Znovu iba preto, lebo príslušní autori boli alebo sú svojím spôsobom pozoruhodní, výnimoční alebo originálni a bola by škoda nepoukázať na to.

Veľmi často ste písali aj „rozličnosti“. Túto kategóriu je veľmi ťažko zaradiť do schémy publikačnej činnosti. Ale v Slovenskej reči má svoju tradíciu a význam najmä od čias J. Dvonča. Ide o krátke jazykové poznámky či glosy. Ak sa dnes s jazykovou rozličnosťou stretne, býva rozsiahlejšia a sofistikovanejšia. Prečo je to tak?

Môže to mať viaceré príčiny. Svet je dnes zložitejší, a teda aj odpovede na otázky musia byť komplexnejšie. Na druhej strane to môže byť aj v tom, že niektorí autori nedoceňujú pri písaní jedno z najdôležitejších umení dobrého textu – tzv. umenie skratky. Vedieť z mnohých súvislostí zamieriť presne na jadro veci a vedieť, kedy už text väčšími nerozťahovať. Najmä dnes, keď sme zahltení informáciami, nám aj umenie skratky pomáha prezieravo vnímať zložitosti sveta.

Máte nejaké životné motto?

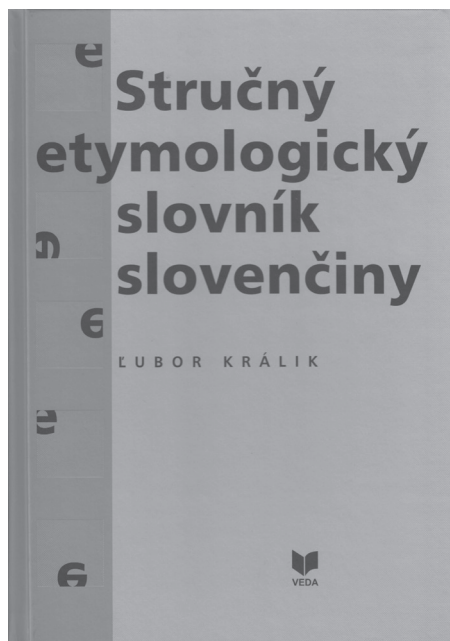
Neriadim sa nijakým mottom, lebo zotrvávanie na jedinej myšlienke po celý život by ma asi skoro začalo nudiť. Najmä ak by sa v nej neskrýval nijaký paradox. Ale mám rád vtipné výroky o jazyku, a to najmä z pera Oscara Wilda a Marka Twaina. Keďže celý náš rozhovor sa týkal poväčšine vážnych tém, dovoľme si aspoň na záver trochu frivolnosti. Jazyk totiž, ako tvrdí poľský etnolingvista Jerzy Bartmiński, nestojí za veľa bez humoru. Naš aforista Peter Gregor k tomu dodáva: „Iba malí autori používajú veľké slová. My ostatní sa uspokojíme s tými primeranými“. Mám to často pred očami pri písaní jazykovedných, ale aj iných textov a to by mohlo preto byť aj mojím mottom aspoň vo vzťahu k svojim vlastným prácam.

*zostavila Júlia Behýlová, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 811 64 Bratislava
e-mail: juliab@juls.savba.sk*

KRÁLIK, Eubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2015. 704 s. ISBN 978-80-224-1493-7.

Stručný etymologický slovník slovenčiny prináša informácie o pôvode viac ako 10 tisíc slov patriacich do slovnej zásoby súčasného slovenského spisovného jazyka (slová zachované ešte z praslovanského obdobia, výrazy vzniknuté počas vývinu slovenčiny ako samostatného slovanského jazyka, slová prevzaté v rôznych historických obdobiach z rôznych cudzích jazykov). Primárne sa zameriava na slovnú zásobu súčasného slovenského spisovného jazyka, t. j. na varietu, ktorá by mala byť dostatočne známa používateľom z radov širšej verejnosti. Základným materiálom východiskom sa stal Krátky slovník slovenského jazyka, v slovníku sú však aj slová z iných lexikografických príručiek, ktoré bolo z etymologického hľadiska vhodné spracovať na úrovni hesiel. Vzhľadom na obmedzený rozsah autor nespracúva vyčerpávajúco slovnú zásobu starších období vývinu slovenského jazyka a slovenských nárečí. Dielo je koncipované ako príručka populárno-vedeckého charakteru zohľadňujúca aj potre-

by širšej kultúrnej verejnosti. Odstraňuje existujúcu medzeru v slovákistickej literatúre a môže poslúžiť ako východisko pre ďalší etymologický výskum slovnej zásoby slovenského jazyka v širších slovanských aj európskych súvislostiach, ale najmä ako základ pre ďalší etymologický výskum na Slovensku perspektívne smerujúci k vypracovaniu podrobného etymologického slovníka slovenského jazyka.

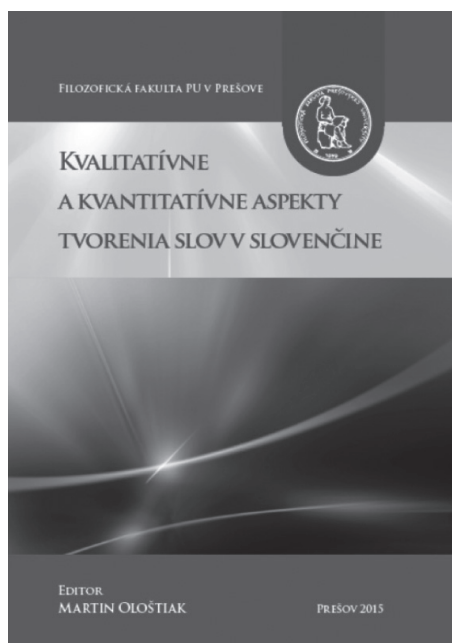

OLOŠTIAK, Martin (ed.): Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2015. 1024 s. ISBN 978-80-555-1406-2

Kolektívna monografia, ktorej cieľom je sústredená analýza vybratých aspektov tvorenia slov v slovenčine – primárne v oblasti jej spisovnej variety, sekundárne (vôbec však nie okrajovo) aj v ostatných varietách. Tvorenie slov sa nechápe len v zmysle slovotvornej motivácie ako súboru procesov utvorenia jednoslovného pomenovania na báze zmeny morfématickej štruktúry existujúcich pomenovaní alebo kombinácie pomenovaní. Pozornosť, hoci diferencovane a menej systematicky, sa venuje aj ostatným spôsobom tvorenia pomenovaní. Konceptcia publikácie je založená na troch princípoch: princíp reprezentatívnosti lexikálneho materiálu, princíp parametrizácie, princíp lexikálnej motivácie. Materiálovým východiskom viacerých kapitol je doplnený súbor Slovníka koreňových morfém slovenčiny.

Štruktúra monografie: Predhovor – Úvod – I. Z dejín derivatologického bádania v slovistiky – II. Teoreticko-metodologické aspekty – III. Onomaziologické aspekty slovotvornej motivácie – IV. Formálno-procesuálne aspekty slovotvornej motivácie – V. Morfonologické aspekty slovotvornej motivácie – VI. Lexikálnoparadigmatické aspekty slovotvornej motivácie – VII. Nominačné aspekty slovných druhov – VIII. Motivačnorelačné aspekty slovotvornej motivácie – IX. Lexikografické aspekty slovotvornej motivácie – X. Interdisciplinárne aspekty slovotvornej motivácie – XI. Závery a perspektívy ďalšieho výskumu – Bibliografická poznámka – Vecný register – Menný register – Summary – Резюме

V súčasnosti už niet žiadnych pochyb o význame derivatologického bádania a jeho výsledkov pre poznávanie jazyka. Predkladaná monografia zaplňa biele miesta, ktoré sa na mape výskumu slovenskej slovotvorby ešte nachádzajú. Viaceré oblasti a aspekty stále čakajú na svoju adekvátnu reflexiu. Jedným z cieľov publikácie je preto aj stimulácia výskumu v tejto oblasti lingvistiky, ktorej sa na Slovensku venuje málo odborníkov.

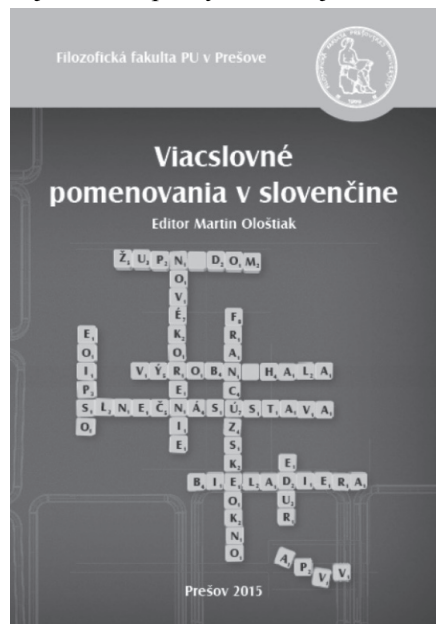

OLOŠTIAK, Martin (ed.): Viacslovné pomenovania v slovenčine. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2015. 517 s. ISBN 978-80-555-1410-9

Kolektívna monografia, ktorej cieľom je analýza formálnych, sémantických, onomaziologických, funkčných a komunikačno-pragmatických aspektov viacslovných pomenovaní v slovenčine.

Štruktúra monografie: Úvod – Zoznam skratiek a značiek – I. Výskum viacslovných pomenovaní v slovanských jazykoch (slovenčina, ruština) (M. Ološtiak – D. Majchráková – M. Blaho) – II. Výskum viacslovných pomenovaní v germánskych jazykoch (angličtina, nemčina) a v románskych jazykoch (francúzština, španielčina) (M. Bilá – A. Kačmárová – M. Kášová – S. Tomášiková – D. Vojtek – A. Koželová) – III. Teoreticko-metodologické, nominačné a typologické otázky viacslovných pomenovaní (M. Ološtiak – M. Ivanová) – IV. Syntaktická motivácia a lexikálna syntagmatika (M. Ivanová) – V. Viacslovné pomenovania s kategoriálnym verbom (M. Ivanová – M. Kyseľová) – VI. Univerbizácia – syntaktická demotivácia (L. Palková) – VII. Viacslovné pomenovania a relačnosť syntaktickej motivácie (M. Ološtiak – M. Gavurová – M. Ivanová – P. Karpinský – L. Gianitsová-Ološtiaková – S. Rešovská) – VIII. Viacslovné pomenovania a počítačové spracovanie jazyka (J. Genčí – J. Staš) – Závery – Summary – Zusammenfassung – Résumé – Resumen – Резюме.

Hlavným prínosom monografie je rozvíjanie konceptu lexikálnej a v rámci nej najmä konceptu syntaktickej motivácie. V prehľade doterajších výskumov viacslovných pomenovaní a ich lexikografického spracovania v slovistiky, rusistiky, anglistiky, germanistiky, romanistiky a hispanistiky má čitateľ možnosť porovnať rôzne koncepty a terminologické riešenia. Monografia sa zaraďuje do poznávacieho kontinua lexicológie a príbuzných lingvistických disciplín a zároveň naznačuje perspektívy ďalšieho výskumu v tejto oblasti: analýzu jazykovo-rečovej dynamiky viacslovných pomenovaní, porovnávaci výskum spôsobov nominačného uchopenia mimojazykovej reality, popularizačné výklady histórie, sémantiky, paradigmatickej a pragmatickej určité tematických skupín viacslovných pomenovaní a pod.

VŠEOBECNÉ POKYNY PRE AUTOROV

Redakcia neprijíma príspevky, ktoré už boli publikované alebo boli prijaté na uverejnenie inde. Vzhľadom na anonymné posudzovanie príspevkov (anonymous peer reviewing) žiadame autorov, aby svoje príspevky posielali e-mailom ako prílohu na adresu **wachtarczyk@gmail.com**, pričom samotný text príspevku **nesmie** obsahovať meno, ani pracovisko autora. Údaje o pracovisku, resp. bydlisku autora (presnú adresu), prosíme uvádzať do sprievodného mailu.

Záväznou súčasťou každého textu je anglický preklad jeho názvu. Pri príspevkoch do rubrik Štúdie a články, ako aj Diskusie a rozhľady, vyžadujeme abstrakt v anglickom jazyku v rozsahu okolo 100 slov. Abstrakt by mal predstavovať výťah z obsahu článku, nielen výsledky výskumu. Kľúčové slová v počte 3 – 10 prosíme uvádzať v angličtine a zároveň v jazyku príspevku, a to v abecednom poradí.

Autori zaslaním príspevku vyjadrujú súhlas s jeho redakčným spracovaním a publikovaním v periodiku Slovenská reč v časovo nešpecifikovanom horizonte. Príspevky môžu obsahovať maximálne 20 % autocitácií.

Pravidlá formálnej úpravy textu

- Texty predkladať vo formáte rtf alebo doc, písmo Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1,5 (okrem názvu príspevku).
- Na odlišenie príkladov od textu použiť kurzívu, na odlišenie typov písma aj bold, alebo horný a dolný index. Nič neriediť, nepodčiarkovať, nepoužívať iné typy písma.
- Na poznámky v texte používať automatickú funkciu textového editora „vložiť poznámku pod čiarou“ (ide o tzv. päťové poznámky uvádzané na každej strane).

Pravidlá uvádzania bibliografických odkazov

Časopis rozlišuje a osobitne uvádza 2 druhy bibliografických odkazov:

Literatúra (monografie, články v časopisoch a zborníkoch...) Zoznam literatúry je uvedený na konci článku, zoradený abecedne podľa priezviska autora. V zozname je iba literatúra, ktorá je v článku citovaná alebo na ktorú sa v texte odkazuje.

- V zozname literatúry sa krstné mená autorov rozpisujú, priezviská autorov sa píše VERZÁLAMI.
- Názvy publikácií v texte sa uvádzajú polotučnou kurzívou (napr. *Ludovít Štúr a reč Slovenská*).
- Monografia sa uvádza podľa vzoru: FURDÍK, Juraj: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993.
- Článok v časopise: HORECKÝ, Ján: Sémantické a derivačné pole slovíes ísť a chodiť. Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 4, s. 202 – 208.

Pramene (slovníky, encyklopédie, hist. dokumenty, atlasy, mapy, kartotéka...) sa uvádzajú abecedne v rámci literatúry. Napríklad:

- Krátky slovník slovenského jazyka. Bratislava: Veda 2003.

ale

rešpektujeme CIP publikácií, napr. zborníkov, monografií a slovníkov. Tieto bibliografické položky je možné uvádzať pod priezviskami editorov:

- JAROŠOVÁ, Alexandra – BUZÁSSYOVÁ, Klára (eds.): Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Bratislava: Veda 2006.
- PRAVDOVÁ, Markéta (ed.): Jsme v češtině doma? Praha: Academia 2012

Internetové a korpusové odkazy: označujú sa v texte číslom v hranatých zátvorkách a hornom indexe ^[1] a zoznam odkazov je za literatúrou zoradený číselne podľa postupnosti citovania. Veľmi dlhé odkazy sa skracujú na úroveň nadradenej domény identifikujúcej daný zdroj. Pri korpusových odkazoch stačí uviesť verziu korpusu. Napríklad:

- ^[1] Jamrichová, Petra: Poznámky z družiny. Online: <http://jamrichova.blog.sme.sk/c/244412/Poznamky-z-druziny.html>, cit. 4. 11. 2011
- ^[2] Slovenský národný korpus – prim-5.0-public-all. Online: <http://korpus.juls.savba.sk>